

Muskovics Andrea Anna

„Mit vétettem, kinek ártottam?”

Tárnokiak malenkij roboton

Gyászol az én kicsi falum
Sok-sok éve már,
Gyázmisére hív a harang
Sok éve már.
Gyertyát gyújtunk, imádkozunk,
Könnyeinket törölgetjük
Sok-sok éve már.
Idegenben porlók testük,
De a csendes éjszakában
Lelkük hazajár.
Felhallik a sóhajtásuk
Évek óta már.
Isten, haza, család, gyermek
Jaj, de messze már!

(Prohácziákné Poszmik Elvira)

„Mit vétettem, kinek ártottam?”

TÁRNOK MÚLTJA

„MIT VÉTETTEM, KINEK ÁRTOTTAM?”

TÁRNOKIAK MALENKIJ ROBOTON

MUSKOVICS ANDREA ANNA

„MIT VÉTETTEM, KINEK ÁRTOTTAM?”

TÁRNOKIAK MALENKIJ ROBOTON

TÁRNOK NAGYKÖZSÉG SZLOVÁK NEMZETISÉGI ÖNKORMÁNYZATA
TÁRNOK, 2016

Megjelent Tárnok Nagyközség Önkormányzatának támogatásával háromszáz példányban,
a malenkij robotra hurcolás hetvenegyedik évfordulójára.

Szerkesztő
Muskovics Andrea Anna

Tördelő
Mahmoudi-Komor Judit

Nyelvi lektor
Molnár Gergely

Borítóterv és fényképreállítás
Ábel András

A borítón a tárnoki világháborús emlékmű keresztje.
Az előzéken Palotai Emil 1947. április 10-én írt levele.

ISBN 978-963-12-4397-0

© Muskovics Andrea Anna
© Tárnok Nagyközség Szlovák Nemzetiségi Önkormányzata

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás, illetve adatfeldolgozó rendszerben
való tárolás a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulása esetén lehetséges.

Nyomta és kötötte: Pharma Press Nyomdaipari Kft.
Felelős vezető: Dávid Ferenc

*Mindazon tárnokiak emlékére,
akik civilként vagy katonaként hadifogságba estek.*

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Ábel András
Ábel Endre
Czabán Dávid
Grósz András
Gulyás Róbert
Lizicska Józsefné Szabó Éva
Mahmoudi-Komor Judit
Molnár Gergely
Muskovics György
Muskovicsné Szabó Mária

Tárnok Nagyközség Önkormányzata
Tárnok Nagyközség Szlovák Nemzetiségi Önkormányzata

Köszönet a túlélőknek, az elhurcoltak családtagjainak és mindazoknak, akik a képeket és a tárgyakat felajánlották, és akik adatközlésükkel segítették munkánkat!

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	9
A VISSZAEMLEKEZÉSEK ELÉ	11
VISSZAEMLEKEZÉSEK	19
Eszéki Imre	21
Lengyel Sándor	27
Lugosi Ferenc	39
Nagy István	55
Nagy János	93
Pálmai Ferenc	101
Kleman Vilmos	111
Szlama István	117
Gyergyói István	123
Ábel Gáspár, Ábel József	129
Jámbor István	135
Czabajszki József	139
Eskulics Ferenc	143
Méder Ferenc	147
Palotai István	151
Pintér Lőrinc	157
FÜGGELÉK	163
A malenkij robot áldozatai	164
A malenkij robot túlélői	182
Képek	184

ELŐSZÓ

Hazánk társadalmának régi adóssága, hogy méltóképpen emlékezzen és emlékeztessen azokra az ártatlanul elhurcolt honfitársainkra, akiket 1944–1945-ben a sztálini totalitárius diktatúra fegyveres szervei hurcoltak el rabszolgaként szülőföldjükről igazoltatás vagy *malenkij robot*, vagyis csak egy „kis munka” hazugságával szovjetunióbeli kényszermunkára, hadifogoly- és internálótáborokba.

1945 nyarán Teleki Géza vallás és közoktatásügyi miniszter – gróf Teleki Pál fia – ezekkel a sorokkal kezdte a miniszterelnöknek írt egyik levelét: „*Mai magyar társadalmunk egyik legégetőbb és legfájóbb kérdése a fogoly-ügy. Érdekelve van ebben annak minden rendű rétege és minden rangú tagja.*” E sorok kiválóan kifejezik, hogy a második világháború utáni magyar társadalom egyik legégetőbb kérdése a szövetséges hatalmak fogságába került katonai és polgári személyek sorsa és mielőbbi hazahozatala volt. Annál is inkább, mivel a második világháború alatti, 172 000 négyzetkilométeres és 14,7 millió fős Magyarországról mintegy háromszázezer főnek a nyugati és mintegy kilencszázezer főnek a szovjet (hadi)fogság sanyarú sorsa jutott osztályrészül. Utóbbiak száma hazánk mai területéről mintegy hétszázezer főre tehető. Az országban alig volt olyan család, amelyiket ne érintette volna a (hadi)fogolykérdés.

Teleki Géza sem hadifogoly-ügyről, hanem fogoly-ügyről írt, mivel teljesen tisztában volt azzal, hogy nemcsak magyar katonák kerültek szovjet fogságba, hanem magyar civilek is tömegesen, akiknek száma mintegy háromszázezerre tehető, közülük nyolcvan-százezer főt a visszacsatolt területek polgári lakosságából hurcoltak el. Mégis a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon róluk is csak a hadifogoly-ügy keretében lehetett szólni 1948-ig, később már úgysem. Hallgatni kellett minderről, csak szűk családi körben, de ott is csak félve, óvatosan mertek beszélni ezekről a családok százazreit megnyomorító tragédiákról. Ráadásul úgy kellett hallgatni az áldozatokról, mintha ők lettek volna a bűnösök.

A tömeges elhurcolásoknak két alapvető indoka volt: a (rabszolga)munkaerő beszerzés és a megtorlás. A Szovjetunió ugyanis óriási munkaerőhiánnyal küszködött, a foglyok pedig tömeges és ingyenes munkaerőt jelentettek. A sztálini diktatúrának ekkorra már nagy tapasztalata volt a kényszermunkaerő alkalmazásában, hiszen ekkorra már több millió szovjet állampolgár kényszerült megismerni a GULAG-lágerek poklát. A tömeges megtorláshoz szolgált ideológiai alapul a kollektív bűnösség elve, amelyet Sztálin már az 1943. március 23-i Edennel, a brit külügyminiszterrel folytatott megbeszélésén így fejezett ki: „*Magyarországot meg kell büntetni.*” Mindezekon túl a korabeli Magyarországról történő civil elhurcolásoknál három jól elkülöníthető, de esetenként keveredő ok, illetve indok érhető tetten: 1.) Hadifogolylétszám-kiegészítés. 2.) Etnikai tisztogatás, ami a trianoni határon kívüli magyarságot érintette. 3.) A német származás indokával történt „internálások”. Az elhurcolások az egész Kárpát-medencére kiterjedtek, s a deportáltak kora tizenhárom évestől hetvenhat évesig terjedt.

Az 1945. január 8-án elhurcolt tárnokiak, érdiak, sóskútiak és más környékbeli települések lakói hadifogolylétszám-kiegészítésként lettek elhurcolva. Ez részben egy szovjet központi utasítás alapján történt, de nagyobb részt Budapest elhúzódó ostroma miatt, s azon belül is a szovjet 46. hadseregnek az Ercsinél, hatalmas embervesztéssel történt átkelése miatt. Ugyanis Sztálin október 28-i parancsa alapján Malinovszkij marsallnak gyorsan, menetből kellett volna elfoglalnia a fővárost. Azonban a Budapest hadművelet száznyolc napra elhúzódott, s a fővárost

csak 1945. február 13-ára sikerült elfoglalni. A marsall kínos késedelmét az ellenséges erőknek a vártnál nagyobb létszámával akarta igazolni. Azonban a valós és a fiktív hadifogolylétszám között mintegy százezer fős különbség volt, amit a térség civil lakosságából pótol. Feltehetően a 46. szovjet hadsereg parancsnoka is hasonlóképpen „igazolta” hatalmas embervesztését.

Több generáció nőtt fel mindezeknek az ismereteknek a hiányában, ami torzította világlátásukat, identitásukat. Szükséges tehát megismernünk múltunkat, gyökereinket, hiszen ahogy a fa is a gyökereiből táplálkozik és annak erősségétől függően marad meg a viharban, hasonlóan az emberek is őseik, múltjuk ismerete alapján alakíthatják ki egészséges önzonosságukat, ami segíti megtartani az embert, embernek az élet viharában. Hiszen gyökereink nélkül olyanok lennénk, mint a tengernek a habja, amelyet a szél ide, s tova hány. Ahogy Pál apostol is írta az efézusiakhoz írott levelében: *„Hogy többé ne legyünk kiskorúak, akik mindenféle tanítás szelében ide-oda hányódnak és sodródnak az emberek csalásától, tévútra csábító ravaszságától; hanem az igazsághoz ragaszkodva növekedjünk fel a szeretetben.”*

E könyv a múlt ismeretének, az emlékezetnek, a gyökerek fontosságának a tudatában készült komoly kutatómunka eredménye. Dr. Muskovics Andrea Anna társadalmunk régi adósságát törleszti az elhurcolt tárnokiak és hozzátartozóik felé, történetük feltárásával erkölcsi elégtételt adva az ártatlanul, ítélet nélküli fogságba vetésért, az évekig tartó kényszermunkáért, a szenvedésekért és közel hetven honfitársunk haláláért, egyben méltó emléket állít a Szovjetunióba deportált tárnoki lakosoknak.

Ez, a személyes visszaemlékezéseken alapuló kötet rendkívül fontos, hiánypótló munka, egyben a kegyelet és az elhallgattatott múlt feltárásának különösen értékes mérföldköve. Mementója egy borzalmas világégés borzalmas „utójátékának”. Azokról az ártatlanul elhurcolt és szenvedett édesapákról, nagyapákról, testvérekről, dédszülőkről és rokonokról szól, akik egy embertelen korszak, embertelen eszméinek váltak az áldozataivá.

Budapest, 2015. december 10.

Dr. Bognár Zalán
egyetemi docens

A VISSZAEMLEKEZÉSEK ELÉ

Az államnemzetek gyásznapként emlékeznek történelmük legsötétebb napjaira. Gyásznapja azonban nemcsak nemzeteknek, hanem településeknek is lehet. Tárnok gyásznapja 1945 óta január 8-a. 1945-ben ezen a napon hurcolták *malenkij robotra* Tárnok és a környező települések férfilakosságának jelentős részét. 1945-ben eddigi ismereteink szerint hatvanöt Tárnokról elinduló férfi köszönt el örökre családjától.¹ 1945. január 8-án családok tucatjai hulltak szét, amelyek közül közel hetven soha többé nem egyesült újra. Asszonyok siratták férjüket, anyák gyermeküket, nagyszülők unokájukat, gyermekek édesapjukat, fiatal lányok kedvesüket. Nem volt olyan fiatal vagy idős, nő vagy férfi Tárnokon, aki ne veszítette volna el legalább egy családtagját, barátját vagy ismerősét.

A túlélőkben a mai napig ott vannak a kérdések: Mit vétettem? Kinek ártottam? A hozzátartozók pedig évtizedek múltán is felteszik a kérdést, hogy mi történt szerettükkel. Ezekre a kérdésekre pontos válaszokkal a mai napig nem szolgálhatunk, és sok kérdésre már nem is lesz válasz. Hosszú évtizedeken keresztül beszélni sem lehetett a történekről, gyászolni, kérdezni nem volt szabad. A kényszerű hallgatás miatt a mai napig nincs a köztudatban, hogy a második világháború utolsó hónapjaiban, illetve az azt követő években hány százezer ártatlan civil hurcoltak el, ítélték el, és tűnt el nyomtalanul a kényszertáborokban. Több évtizednyi hallgatás után ma már szabad beszélni e tragédiákról, de akik mesélni tudnának, egyre kevesebben vannak. Az elmúlt években azonban még néhányan fájó szívvel, de elmondták történetüket. Elmesélték, hogy legalább töredékekben megismerjük az 1945. január 8-án és a rákövetkező nehéz esztendőknél történeteket.

Az első világháborúban közel nyolcvan tárnoki katona veszítette életét, ekkor azonban még senki nem sejtette, hogy a huszonegy év múlva kitörő újabb háború még több tárnoki életét fogja követelni. A fronton vagy fogságban elhunyt katonák mellett pedig a második világháború már több mint száz civil életét is kioltotta.²

1945. január 7-én településünkön felhívást intéztek a lakossághoz, melynek értelmében a 16–60 év közötti férfilakoságnak Érden, a vásártéren kellett jelentkeznie kétnapi munkára, amely után dokumentumot kapnak, ami igazolja a munka elvégzését, valamint biztosítja, hogy a továbbiakban bántódásuk ne essék. A visszaemlékezők többsége így emlékszik a hirdetésre, Klemán Vilmos azonban arról számolt be, hogy a leventeköteleseknek is át kellett menniük Érdre. Elsősorban a település előjáróira, valamint a közéletben vezető szerepet betöltőkre bízták a hirdetést, hogy senki ne kételkedjen a szavukban, és minél többen átmenjenek Érdre. A fontos dokumentum megszerzésének reményében másnap olyanok is elmentek, akik a megszabottnál fiatalabbak, idősebbek vagy betegek voltak. Az igazolásból azonban nem lett

¹ Eddigi ismereteink szerint hatvanhatan hunytak el *malenkij roboton*, Polacsek Ferencet azonban nem nyolcadikán, hanem pár nappal később vitték el. Az áldozatok közül ketten nem tárnoki lakosok voltak, de január 8-án rokonuknál tartózkodtak, így ők is elmentek jelentkezni.

² 1944-ben megkezdődött a zsidó családok elhurcolása, valamint decemberben a front Tárnokot is elérte. Eddig harminchét zsidó áldozatról tudunk, a Tárnok körül zajló támadásokban elhunytak számát pedig tizenháromra teszik. A háború utolsó tárnoki áldozata is civil volt: a tízéves Mülhauser János, akinek halálát egy 1974. március 2-án felrobbant lövedék okozta.

semmi. Érden a férfiakat három csoportra osztották: 16–18 évesekre, 18–45 évesekre és 45–60 évesekre. A túlélők többsége úgy emlékezett, hogy a tizennyolc év alattiakat és a negyvenöt év felettieket hazaengedték. Gyergyói Istvántól tudjuk azonban, akit a tizennyolc év alattiak csoportjába osztottak, hogy őket tornasorba állították, és a magasabbakat, függetlenül a koruktól, áttették a 18–45 évesek csoportjába. A többieket Érd állomásra vitték rakodómunkára, de ők azután hazatérhettek otthonaikba. Szabadon engedték még a vasutasok többségét, és egyes visszaemlékezők szerint a postásokat, valamint a pékségekben és a malmokban dolgozókat is. Hazatérhettek még azok is, akik késve mentek, így vagy egy visszatérő figyelmeztette őket, vagy hazaengedték őket, mert már megvolt a szükséges létszám. A többieket viszont elhajtották Ercsi felé, hogy majd ott fogják megkapni a szükséges dokumentumokat. Ekkor azonban már katonák vették őket körbe, Ercsiben pedig mindenkit kopaszra nyírtak, az embereket megfosztották értékeiktől. Így már mindenki tudta, hogy szó sincs dokumentumosztásról.

Rajtuk kívül csak azokat látták viszont még aznap vagy néhány napon vagy héten belül, akiknek sikerült visszaszökniük. Eddig harminckét visszaszökött személy nevét sikerült összegyűjteni, de többekről semmilyen pontosabb információnk nincsen. A legtöbben még Ercsi előtt vagy Ercsiből szöktek meg. Ercsi után ez már keveseknek sikerült: Cecéről egy, Dunaföldvárról három tárnoki tudott elmenekülni. A visszaemlékezések jól mutatják, hogy a táborokban a foglyok többször próbálkoztak szökéssel, a tárnokiakkal kapcsolatban azonban nem ismerünk ilyen történeteket. A bajai tábor elhagyása után csak ketten tudtak megszökni, de ők sem a táborból. Palotai Istvánnak a hódmezővásárhelyi kórházból sikerült hazaszöknie, míg Pintér Lőrincet egy tárnoki asszony hozta ki a temesvári lágerből.

Ercsiből gyalogmenettel indították Bajára a több ezres tömeget.³ Az úton alig kaptak élelmet, és nagy gondot okozott a hideg is, hisz senki nem volt úgy öltözve, hogy tél derekán jó százötven kilométert meneteljen. A visszaemlékezések alapján a menet útja jól rekonstruálható. Ercsiből a lakott településeket kerülve Cecére vitték őket, majd Dunaföldvárnál keltek át a Dunán. Innen Hartán és Dunapatajon keresztül érték el Kalocsát, majd a bajai gyűjtőtábor. A foglyokat itt vagonokba rakták és Temesvárra vitték, Lugosi Ferenc azonban úgy emlékezett vissza, hogy nem volt elegendő vagon, így többeknek – köztük neki is – gyalog kellett megtenni a körülbelül kétszázötven kilométeres utat.⁴

A túlélők visszaemlékezése alapján Bajáig tudjuk végigkövetni a tárnokiak útját, ezután azonban, mivel többnyire külön vagonokba, majd barakkokba, végül pedig más-más táborokba kerültek, elsősorban már csak saját sorsukról tudtak beszámolni.⁵

³ Körülbelül négyezer-ötszáz embert hurcolhattak el Érdről. A tárnokiak mellett itt kellett gyülekeznie az érdieknek, valamint a környező települések férfilakosságának is.

⁴ Valamennyi tárnoki visszaemlékező erről az útvonalról számolt be, egy érdi túlélőtől azonban olyan adatunk van, mely szerint Bajáról Szegedre vitték a foglyok egy részét. „Az elhurcolás második és a szenvedések legszomorúbb stációja akkor kezdődött, amikor a bajai huszárlaktanyából négy-öt nap eltelte után tehervagonokba rakva továbbítottak Temesvárra, míg másokat Szegedre, a Csillagbörtönbe...” (Tárnokhír 2006. december, 28–29.)

⁵ Az áldozatokkal kapcsolatban kevés információval rendelkezünk. Kutatásaink során négy forráscsoportra támaszkodhattunk:

1. Cserháti István gyűjtése.

2. Túlélőkkel és az áldozatok leszármazottaival készített interjúk.

3. Internetes hadifogoly-adatbázisok (Hősök naptára: <http://www.hadisir.hu/hadisir/>; IQSYS – Hadifogoly-adatbázis: <http://www.hadifogoly.hu/web/hadifogoly/index>).

4. Polgári halotti anyakönyvek.

A mai napig nem tudni pontosan, hogy január 8-án hány tárnoki hagyta el lakhelyét, és arról sincsen pontos szám, hogy mennyien járták meg a táborokat és tértek vissza. A képviselőtestület által 1945. november 21-én megtartott rendkívüli közgyűlés jegyzőkönyvében a következőt olvashatjuk: „A község 5 hónapi megszállás alatt volt, állataink, vetőmagvaink elpusztultak. A község férfitaláltságát január 8-án 18–60 éves korig minden bünnélkül elcípelték, és ezek közül még a mai napig is 140 férfi nem tért haza.”⁶ Ha figyelembe vesszük, hogy körülbelül harmincan szöktek vissza, valamint 1945 őszéig néhányan már hazatértek, akkor száznyolcvan-kétszáz közé tehető az elhurcoltak száma. Az első tárnoki hadifoglyok 1945 nyarán érkeztek haza, az utolsó, Nagy István pedig 1953 végén. Eddigi ismereteink szerint azonban hatvanhat, Tárnokról elhurcolt soha többé nem láthatta szeretteit.

A második világháború áldozataival kapcsolatos első kutatásokat Cserhádi István végezte, aki az 1980-as években kezdte összegyűjteni az áldozatok névsorát, amely aztán felkerülhetett az 1989. október 29-én felavatott világháborús emlékműre.⁷ Az 1988 májusára elkészült lista százhetvenhét személyt tartalmazott. Ez a szám később százkilencvenháromra emelkedett. Közülük hatvanhét személlyel kapcsolatban írta azt Cserhádi István, hogy *malenkij roboton* hunyt el.⁸

A legújabb kutatások 2012 őszén kezdődtek, ennek eredményeként nyílt meg 2013. január 8-án Tárnokon a *Malenkij robot. Ahogy az emlékezet megőrizte* című kiállítás.⁹ Ekkor a személyes visszaemlékezések gyűjtése mellett megkezdtük a Cserhádi István anyagában szereplő adatok ellenőrzését, pontosítását is.¹⁰ Ennek eredményeként jelent meg 2015. január 8-ra, az elhurcolás hetvenedik évfordulójára a 2013-as kiállítás címét viselő újság. Ezt követően a kutatások félbeszakadtak, de egy sikeres pályázat eredményeként 2015 nyarán folytatódhattak.

A most megjelenő kötetben tizenhat visszaemlékezést közöltünk. Ezek – hat kivételével – interjúk alapján szerkesztett visszaemlékezések. Mind a túlélők vagy leszármazottaik által leírt, mind pedig az interjúk által szerkesztett visszaemlékezéseket jegyzetekkel láttuk el. Célunk az volt, hogy minden szöveg önállóan is olvasható legyen, így vannak jegyzetek, amelyek több szövegben is visszatérnek. A kötetben az eredeti szövegeket közöltük, csupán nyelvtani, stilisztikai javításokat végeztünk a jobb olvashatóság érdekében. Meghagytuk a visszaemlékezők által használt idegen nyelvű mondatokat is az általuk elmondott formában, fordításukat pedig pontosítottuk. Szintén az elhangzott formában közöltük a településneveket, kapcsos zárójelben azonban megadtuk a pontos nevüket is, ha az azonosítás lehetséges volt.

⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára V-1137-D/a/1 1. kötet

⁷ Munkáját többen segítették, név szerint Sulai Andrást, Sulai Andrásné Mikulásik Gabriellát, Pilár Rudolfot, Lizicska Józsefné Szabó Évát és Gyurcsa Mihályné Kőfalusi Évát említi.

⁸ Itt a kérdőívein szereplő adatokat vettük figyelembe. Az összesítő füzetben hatvanhárom személynél áll az, hogy roboton halt meg.

⁹ Rendezte: Muskovics Andrea Anna

¹⁰ Cserhádi István minden áldozathoz külön kérdőívet készített. Ezeket végignézve a következők állapíthatók meg: 1. Kornó Andrást, Kussa Andrást és Szabó Árpádot *malenkij roboton* elhunyt áldozatként tartotta nyilván, ők azonban a fronton estek el vagy ott kerültek fogságba.

2. Farkas Róbertet, Pintér Ferencet, Polacsek Ferencet, Polacsek Istvánt, Poszmk Ferencet, Poszmk Józsefet és Tárnoki Jánost katonaként fogságba került vagy fronton elhunyt személyként írta össze. Közülük valóban többen katonák voltak, de őket is január 8-án hurcolták el, így őket is roboton elhunyt áldozatnak kell tekinteni. Az egyetlen kivétel Polacsek Ferenc, akit nem nyolcadikán, hanem valószínűleg pár nappal később hurcoltak el.

Tárnokon az első és második világháborús emlékműnél, valamint a római katolikus templomban évtizedek óta emlékezünk az elhurcoltakra és a második világháború valamennyi áldozatára.¹¹ A korábbi években a túlélők meséltek a szentmise és a koszorúzás után tartott összejöveteleken, de 2014 óta már egy fogságból hazatért tárnoki sem tud részt venni a megemlékezéseken.¹² Évről évre ezen a napon egyre kevesebben vannak a szerettük elvesztését közvetlenül megélő családtagok is. Számukra természetes volt és természetes ma is, hogy január 8-án megemlékezzenek az elhurcoltakról.

A táborokban átélt dolgokat el lehet mesélni, az igazi szenvedést azonban csak a táborokat megjártak élték át. Azt azonban megtehetjük és kötelességünk is megtenni, hogy a túlélők elbeszélései alapján megismertessük a fiatalabb generációkkal az akkor történeteket, hogy a későbbi évtizedekben is legyenek, akik emlékeznek településünk gyásznapjára, hogy az elhurcoltak emléke sose merüljön feledésbe!

¹¹ Tárnokon 1946 óta tartanak január 8-án szentmisét a Rózsafüzér Királynéja templomban.

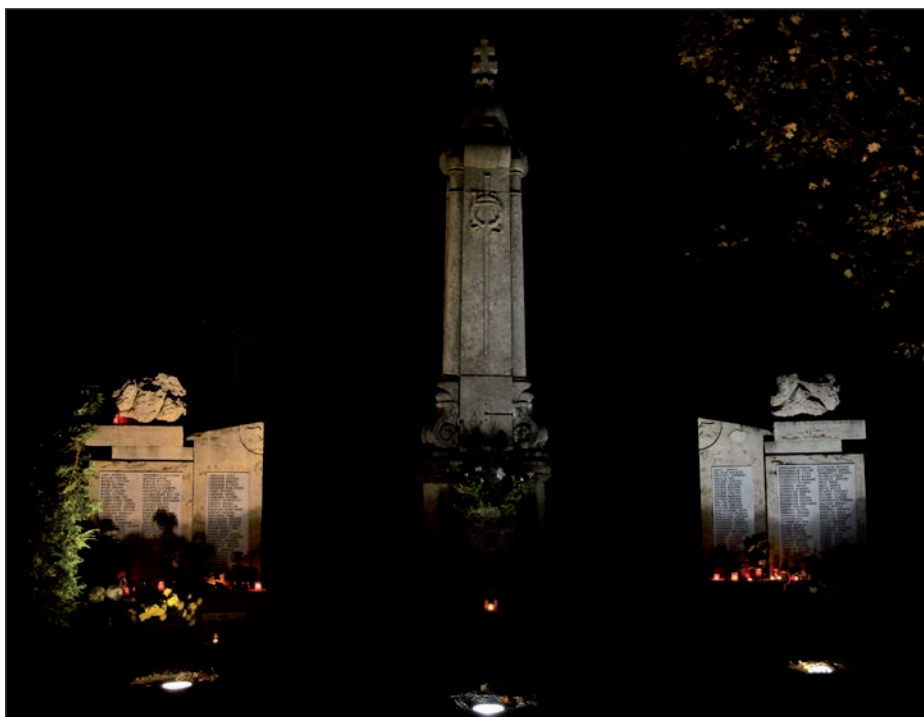
¹² A könyv írásakor, 2015 decemberében az 1945. január 8-án elhurcolt, és a táborok borzalmaival megélt tárnokiak közül még ketten élnek.

1. kép: Kereszt az Ercsi felé vezető út mellett
A kereszt felirata: Ezen az útvonalon hajtották fogságba Érd és környéke férfilekosságát mintegy 4500 főt 1945. jan. 8.-án a Szovjetunióba

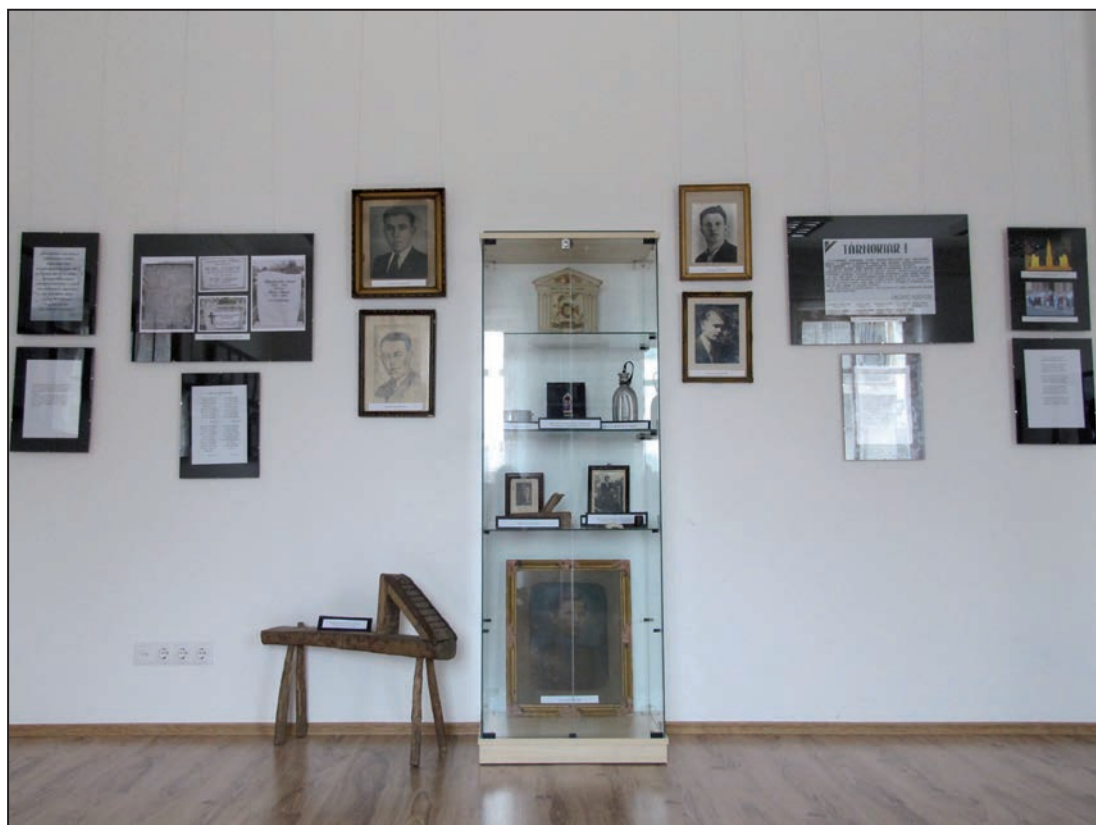
2. kép: Felirat egy tárnoki sírkövön

3. kép: Az első és második világháborús emlékművek Tárnokon

4. kép: Kiállítás 2013. január 8-án

5. kép: Kiállítás 2013. január 8-án

VISSZAEMLEKEZÉSEK

ESZÉKI IMRE

Eszéki Imre 1924. október 5-én született Tárnokon Eskulics Ferenc és Melicher Mária gyermekeként. A család később Eszékire magyarosította a vezetéknevét. A Ponty utcai Hunfalvi János Kereskedelmi Középiskolában érettségizett, majd felvételt nyert a papi szemináriumba. Élete azonban másképp alakult, mert közbeszólt a szerelem, így nem kezdte meg tanulmányait, hanem az otthoni mezőgazdasági munkába kapcsolódott be. Ezután jött az érdi begyűjtés, amit úgy vett, mint Isten figyelmeztetését, büntetését, mert hűtlen lett hivatásához. A fogság alatt érlelődött meg benne újra a hivatás, megfogadta, ha hazajut, pap lesz.

Tanulmányait Székesfehérváron kezdte meg. A politikai helyzet miatt 1951. július 29-én soron kívül, negyedéves kispapként szentelték pappá. Az ötödik évet a püspökségen végezte el. Első helye Polgárdi volt (1952–1953), majd Budafok-Belvárosba helyezték, ahol négy évig káplánként szolgált. Innen a székesfehérvári bazilikába került, majd 1962-ben Baracska plébánosa lett. 1967. április 1-jével helyezték Sós-kútra, ahol haláláig, 2004. július 31-ig teljesített szolgálatot.¹

Eszéki Imrét húszévesen hurcolták el Érdről malenkij robotra. Temesvárról az utolsó transzporttal került a Râmnicu Sărat-i elosztótáborba, ahonnan Leningrádba vitték. A 7714-es számú lágerből tért haza közel két és fél éves fogság után, 1947. június 27-én.

Visszaemlékezését 2004 novemberében Szántó Katalin Cherubina nővér írta meg a korábbi évek beszélgetései során lejegyzettek alapján. A három és fél oldalnyi anyagból egy oldal orosz hadifogságáról, a többi szemináriumi és papi éveiről szól. Az eredeti szövegben néhány helyen kérdések, valamint zárójelbe tett megjegyzések, kiegészítések is szerepelnek. Utóbbiak egy részét a főszövegbe építettük vagy lábjegyzetbe helyeztük, a kérdéseket pedig kapcsos zárójelben, dőlt betűvel közöltük abban az esetben, ha az adott rész nem kapcsolódott szervesen az előző bekezdéshez.

¹ Életével kapcsolatban részletesebben lásd: Eszéki Imre 2001. augusztus 5-én elmondott szentbeszéde (Tárnok-hír XI. évf. 5. sz. 14–16. /2001. szeptember–október/)

1945. január 8-án Érdre, a községháza elé hívták a környék tizenhat és hatvan év közötti férfijait azon a címen, hogy dokumentumokat kapnak. Ez a dokumentum a szabad mozgás lehetőségét lett volna hivatott biztosítani. Sorba kellett állni ötösével. Később a 16–18 év és a 45–60 év közöttieket elengedték.²

Egyszer csak a 18–45 év közöttiek azt vették észre, hogy körül vannak fogva pufajkás oroszokkal, és gyalog hajtani kezdték Ercsi felé az összes férfit. Ercsiben, egy nagy magtárban szállásoltak el bennünket éjszakára, ahol lekopaszítottak minket, ám innen az élelmesebbek megszöktek még azon éjszaka.³ Másnap számolás következett, az utcai járókelőkből és bámész férfiakból pótolták a szökevényeket. Aki kilépett a sorból, azt lelőtték. Majd szintén gyalog Cece és Dunaföldváron át a hídon, Bajára. A több napig tartó kegyetlen menetelés közben az éjszakai szállás például juhodályban volt. A napi étel orosz kenyér volt.

Baján kaszárnyában zsúfoltak össze bennünket.⁴ Itt már mind tetvesek voltunk. Pucéran fertőtlenítés, aztán kizsebelés következett. A fényképezőgépem elvették. Pár napig itt voltunk. Baján meghalt egy negyvenöt éves tárnoki. Első halott: Mészáros József.⁵ Baján történt a bevonulás bedrótozott, lelakatolt vagonokba, és irány Temesvár.⁶

Temesváron az Arad felé vezető úton volt a láger, negyvenezer emberrel. Temesvár egy hatalmas gyűjtő volt, ott nagyon sok ember meghalt legyengülés és fertőző hasmenés, flekktifusz miatt. Tömegsírokat kellett ásni. Meghalt százhuszból sok tárnoki, így Melicher Emil is.⁷ Orvos az volt, de nem lehetett hozzájutni, és gyógyszer amúgy sem volt. Volt nap, hogy nem kaptunk enni. Az étel nagyjából kétszáz literes vashordókban hozták egész nap. Valamiféle híg lisztleves,

² Néhány esetben előfordult, hogy ilyen korúakat is elvittek, mivel családtagjuk vagy barátjuk miatt az idősebbek vagy a fiatalabbak közé álltak, illetve a tizennyolc év alattiak csoportjából a magasabbakat elvitték. Cserháti István gyűjtésében Fischer Richárd hatvankét évesként, Vajda István pedig negyvenöt évesként van feltüntetve, születésükkel és fogságukkal kapcsolatban azonban semmilyen pontos információt nem sikerült találni. (Részletesebben lásd a függelékben!) Emellett arra is van adatunk, hogy tizennyolc év alattiakat is elvittek. Halmi Albint például tizenhét évesen hurcolták el. 1927-ben született Tárnokon Hibity Márton és Lizicska Mária gyermekeként és 1985-ben hunyt el. A család később Halmaira magyarosította vezetéknevét. Másodszori próbálkozásra, Cecéről sikerült visszaszöknie. Szintén tizennyolc év alatti volt Kleman Vilmos. Szökésének történetét lásd a kötetben!

³ Lásd a függelékben!

⁴ Közlekedéscélú helyzete miatt nemcsak egy különleges jelentőségű hadifoglytábor hoztak létre a városban, hanem az internáltként elhurcoltak jelentős részét is átmenetileg ide gyűjtötték össze. 1944. október végétől 1945. augusztusáig működött. Nemcsak a Baján és környékén elfogottakat vitték ebbe a táborba, hanem a Budán és tágabb környékén hadifogságba vetett katonák és civil foglyok tízezeit is. Részletesebben lásd: Bognár Zsolt: Hadifoglytáborok és (hadifogly)sors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944–1945. Kairosz Kiadó, Budapest, 2012. 322–323.

⁵ Két Mészáros József nevű személy is életét veszítette a roboton. Itt az 1900. február 10-én születettéről van szó. Erről számolt be Pálmai Ferenc is. Részletesebben lásd a függelékben!

Az anyakönyvekben és hadifogly-adatbázisokban talált adatok azt mutatják, hogy az első tárnoki halott Dombos Mihály volt, a halotti anyakönyvben 1945. január 15-e szerepel holtta nyilvánítt dátumként. A hadifogly-adatbázisok az 1900-ban született Mészáros Józsefnél január 24-i dátumot említenek, s feltehetően januárban hunyt el Petró József is. Lásd a függelékben, valamint Nagy István és Pálmai Ferenc visszaemlékezéseit!

⁶ A szovjet hadifogságba került katonák és polgárok elosztótáborra volt. A körülbelül ötven barakkból álló táborban több tízezer embert helyeztek el. A tetvek és a tisztálkodás hiánya miatt tifuszbajrány tört ki. A betegek kivételül a többi foglyot a Szovjetunióba, valamint Szegedre szállították. Részletesebben lásd: Dr. Diós István (főszerk.): Magyar Katolikus Lexikon XIII. Szent István Társulat, Budapest, 2008. 794–795.

⁷ Melicher Emil Eszéki Imre unokatestvére volt. Minden nap felkeresték egymást, míg egy nap nem jelentkezett. Valószínűleg megbetegedett, többé nem látták. Részletesebben lásd a függelékben!

kenyér, cukor, de az nem mindig. Aki odajutott, evett, aki nem, az éhen maradt. A latrina hosszú, mély árok volt, előtte levert karókon egy keresztberakott gerenda. Aki beleesett a latrinába, az ott halt meg. Latrinahalál a gyengéknek. Az összes fogoly körülbelül fele itt halt meg.⁸

Tavasszal következett a vagonírozás. Temesváron a vagonírozás a mi dolgunk volt, például az ablakok beszögelése. A vagonban WC-félét kellett csinálni. Mi utolsó transzport voltunk, az ott maradt körülbelül kétezer ember olyan gyenge volt, hogy na!

Raminikuszorátba [románul Râmnicu Sărat]⁹ vitték ideiglenesen egy kaszárnyába. Körülbelül egy hétig voltunk itt. Innen kétfelé vitték az embereket, Foksányiba [Foksány, románul Focșani]¹⁰ és Leningrádba, kétezres csoportokba vagonírozva. A Kárpátok megkerülésével Jassi [Jászvásár, románul Iași],¹¹ onnan tudtuk, hogy Oroszországba visznek.

Én Leningrádba¹² kerültem. Nyáron tűrhető a fehér éjszakák miatt, a nap tíz órakor nyugszik, éjjel kettőkor kel. Télen délután kettőkor kel. Kezdetben egyik lágerből a másikba szortírozták az embereket, azt csak ők tudják, kiket, miért. Egy időben voltak velünk németek, meg valódi hadifoglyok is.

[*Mi volt a munka?*] Kertészet, romeltakarítás, építkezés, köszörűmunkák (alumínium vasöntvények sorjázása köszörűvel). Én is voltam köszörűs. Gyenge foglyoknak kivette az erejét. Ez borzalmasan nehéz munka volt. Az esztergagépeket nyugatról zabrálták. Gyárat kellett volna csinálni, de nem volt hozzáértő munkás. Harmincfokos hidegben is dolgozni kellett.¹³ A mi táborunkban nők nem voltak. Voltam szanitéc is, ez a betegszoba rendben tartását jelentette, meg *bánkit*¹⁴ használtunk, köpölyözést. Gyertya helyett papírt használtunk, hogy a köpölyözőből kimenjen a levegő.

[*Milyen volt az ételmezés?*] Reggeli, ebéd, vacsora. Reggelire húsz dekagramm orosz feketekenyér, egy napra egy kanál (két dekagramm) kristálycukor, csalánleves. Ebédre leves, valamilyen főzelékkféle. Vacsorára leves semmivel. A táborvezetők a vételezett ételmet a nemzetközi vöröskeresztől ellopták. Ha csalánleves volt, sztrájkoltunk: a kenyeret átvettük, a csajkát nem. Jobb koszt akkor jött, ha nemzetközi vöröskereszt jött a táborba látogatóba. Egyébként moslák.

Leningrádban egyszer volt pár napig nagyon hideg, harminchárom fok körül. Amikor már régebben ott voltunk a táborban, akkor kimehettünk ügyeskedve a közelben lakó orosz házakba kifesteni azokat. Ez egy kicsit jobb ételmet biztosított nekünk. Festőbrigádokat alakítottunk páran, szerkesztettünk egy festőhengert, rongyot kötöttünk rá jól megspárgázva és ezzel

⁸ A tárnokiak közül Dóczy Józsefről és Somogyi Párról tudjuk, hogy ilyen módon veszítették életüket. Részletesebben lásd a függelékben és Nagy István visszaemlékezésében!

⁹ Elosztótábor volt Romániában.

¹⁰ Az NKVD (Belügyi Népbiztosság) százhetvenhatos, egyik legnagyobb, negyvenezer főt befogadó átmeneti gyűjtőtábor, 1945-től a Magyarországról elhurcolt hadifoglyok elosztásának fontos logisztikai központja volt. A Szovjetunióba tartó fogolyzállítmányok 70%-át az egészségügyi állapot alapján osztályozva ebből a táborból indították útra. A táborban a barakkok zsúfoltsága, a minimális ellátottság, a higiénia hiánya miatt rendszeresen tifusz- és vérhasjárványok pusztítottak. Később e tábor lett a fogságból hazatérő magyar foglyok egyik, országon kívüli utolsó állomáshelye is. (Dr. Diós István /főszerk./: Magyar Katolikus Lexikon III. Szent István Társulat, Budapest, 1977. 737.)

¹¹ Város Románia keleti részén, a román–moldvai határ közelében.

¹² Oroszország balti-tengeri kikötője a Finn-öböl partján. 1914–1924 között Petrográdnak, 1924-től 1991-ig Leningrádnak nevezték. Mai neve Szentpétervár.

¹³ A fokot minden esetben mínuszban kell érteni!

¹⁴ Értsd: öblös edény, lombik, köpöly

hengereltük le a falakat. Óriási sikert arattunk az orosz asszonyok között. Így kaptunk krumpelit, ezt-azt a lakás kifestéséért.

Egyszer elvittek bennünket Szesztrojee-be [Sestroretsk].¹⁵ Ez egy üdülőféle hely volt utcákkal, üres házakkal. De nem az üdülőbe vittek, hanem a kertészetbe. Ott csak három hónapig voltunk, mert féltek, hogy megesszük a termést. És meg is ettük. Az oroszok is ették.

Közben itthon, 1947-ben megválasztották Rákosit.¹⁶ A Kommunista Párt győzelme. Ekkor hazaengedték a foglyok egy részét.

Én 1947. június 27-én érkeztem haza soványan, de nem beszögezett vagonban, hanem nyitott marhavagonban Debrecenbe.¹⁷ Úgy gondolom, talán gépkocsival vittek Leningrádban a vonathoz. Már nem nagyon emlékszem. Az oroszok nem nagyon akartak hazaengedni, mert egészséges piros színem volt akkor is. De volt egy kellemetlen betegségem, ezért a tiszt mégis elengedett. Debrecenben valami kaszárnyában kaptuk a papírt – ez szolgált vonatjegyül is –, meg öt forintot kaptunk. Onnan a Délibe, Budapestre utaztam, ahol már találkoztam Édesapámmal. Ő a vasútnál dolgozott.

¹⁵ Üdülőfalu a Finn-öböl partján, körülbelül ötven kilométerre Szentpétervártól.

¹⁶ Rákosi Mátyást az 1947-es választások után miniszterelnök-helyettesé és államminiszterré nevezték ki.

¹⁷ A Szántó Katalin Cherubina nővér által lejegyzett visszaemlékezésben június 24-e, Eszéki Imre 2001. augusztus 5-én, aranymiséjén elmondott szentbeszédében azonban 27-e szerepel. Ez utóbbit tekinthetjük helyesnek. Egyrészt beszédében kiemeli, hogy Szent László király ünnepén tért haza, másrészt a hadifogságból hazatértek részére Debrecenben kiállított igazolványán június 26-i útrairndítási dátum szerepel.

1. kép: Eszéki Imre az Érdi Állami Szent István Polgári Fiúiskola végzett növendékeinek tablóján 1940-ben

2. kép: Eszéki Imre (jobbról a második) paptársaival.
A bal szélen Pollák Ferenc tárnokligeti, középen Lengyel Sándor későbbi pázmándi,
tőle jobbra Hladik Nándor tárnoki plébános.

3. kép: Eszéki Imre unokatestvérével, Melicher Györggyel és Szabó Máriával
1954. szeptember 18-án

LENGYEL SÁNDOR

Lengyel Sándor 1925. november 19-én született Budapesten Lengyel János és Dvorák Anna gyermekeként. Gyermekkorától pap szeretett volna lenni, így az érettségi után, hogy egy kis pénzhez jusson és meglegyen a szükséges ruhaneműje a szemináriumhoz, Zuglóban, Unger József építőmester irodájában kezdett el dolgozni. Január 8-i elhurcolása miatt azonban csak fogságból való hazatérése után jelentkezhetett a papi szemináriumba.

1954. június 24-én Shvoy Lajos szentelte pappá Székesfehérváron. Szolgálatát kántor-káplánként Kápolnásnyéken kezdte. Ezt követően káplán volt Előszálláson (1955–1956), majd kántor-káplán Nagylángon (1956–1959) és Perkátán (1959–1962). Perkátáról Tökölre került, ahol 1966-ig volt hitoktató. Plébánosi kinevezését 1966. április 29-én kapta meg Pázmándra, ahol nyugdíjba vonulásáig, 2009-ig szolgált. Mindvégig ellátta a filiaként Pázmándhoz tartozó Vereb, 1995–1998 között pedig Tordas lelki gondozását is. 1977–1998 között esperes volt, 1977-ben püspöki tanácsos, 1990-ben címzetes kanonok kinevezést kapott. Életének kilencvenedik, pappá szentelésének hatvanegyedik évében, 2015. május 4-én hunyt el.¹

Lengyel Sándort tizenkilenc évesen hurcolták Érdről malenkij robotra.² Temesvárról egy Bakutól harminc kilométerre fekvő lágerbe, Sumqayit nevű településre került, ahol három évig volt fogságban. Innen tért haza 1948. június 26-án.

Visszaemlékezését Pázmádon, 1997. augusztus 27-én jegyezte le. Ez – nem teljes terjedelmében – a Keresztény Élet című lapban jelent meg Orosz hadifogságom három és fél éve címmel.³ A kötetben az 1997-ben lejegyzett teljes visszaemlékezés olvasható.

¹ Életéről 2009-ben Sasvári Lajos egy közel ötvenperces riportfilmet készített. Ebben röviden mesélt fogságáról is.

² Bátyja, Lengyel László katonatisztként a Krim-félszigeten volt fogságban.

³ Keresztény Élet 2009. december 20–27. 25.

Budapesten születtem 1925. november 19-én. Apám ekkor MÁV-gépkocsivezető volt. Anyám neve: Dvorák Anna. Gyermekkoromtól az volt a vágyam: pap szeretnék lenni. A tárnoki községi elemi népiskolába jártam az első és második osztályba. Tárnok újtelepi részén, az Ősz utca 28. szám alatt laktam. Ott éltem szüleimmel, nővéremmel, bátyámmal, húgommal, öcsémmel. Mivel édesapám vasutas volt, s a falusi iskola fél óra járásra volt tőlünk, a vasútállomás pedig csak nyolc percnyire, a harmadik osztálytól kezdve bejártam vonattal a Budapest–Kelenföld (XI. kerület), Horthy Miklós út 141. szám alatt lévő elemi iskolába, ahol a negyedik osztály végén három dicséretes, tíz kitűnő és három jeles volt két igazolt mulasztással a bizonyítványom. Ezután a II. kerületben lévő Medve utcai polgári iskolában tanultam négy évig, majd mivel a bátyám is oda járt, engem is a Budapest Székesfővárosi Kossuth Lajos Kereskedelmi Középiskolába írtattak szüleim. Itt érettségiztem 1944-ben. Ekkor, szegények lévén, hogy egy kis pénzhez jussak, s legyen egy kis szükséges ruhaneműm és úgy mehessek be a szemináriumba, elmentem, s Zuglóban, Unger József építőmester irodájában dolgoztam. Így kellett elmenni 1945. január 8-án Érdre, mert közhírré tették Tárnokon, hogy 16–60 év között összeírás végett jelentkezni kell az otthonlévő férfiakkal.

Érden már láttam, hogy a *davajok* külön szedik a vasutasokat, mesterembereket, papokat.⁴ Ők otthon maradhattak, s bennünket (*davaj razbirágy po pjegy*, álljunk ötösével sorba), elindítottak gyalog és Ercsibe kísérték.⁵ Ott már elkezdődött az orosz szokás: megzabráltak bennünket, a kés, az óra, a fésű az övék lett, hiába is próbált valaki tiltakozni.

Itt éjszakázva utunk tovább vitt Dunaföldváron, Kalocsán, Baján keresztül Temesvárra. Általában napi húsz-harminc kilométert gyalogoltattak velünk, közben pajtákban, iskolában aludtunk. Hol kaptunk valami ennyivalót, hol semmit. Kalocsán felejthetetlen volt, amikor egy jóasszony friss pogácsát dobált be közénk, s akinek sikerült egy darabot elkapni, az igen boldog volt. Persze a *davajok* zavarták az ilyen jótevőnket, de azok sírva dobálták be, amit tudtak.

Aki útközben szökni próbált, annak bokája felé lőttek. Jaj volt annak, aki szembe jött velünk, mert a lovas kocsiról leszedték a lovat hajtó férfiakat, s a síró feleség hajtotta tovább a lovakat. Így pótolták az oroszok azokat, akik már kidőltek az úton: nem bírták a gyaloglást vagy az éhséget és így pusztultak el. Nekik a létszámot pótolni kellett, ezért előre kiabáltunk, ha valaki szembe jött: forduljon vissza, mert bedobják közénk, s visznek bennünket Oroszországba.

⁴ Több visszaemlékező is kiemelte, hogy a vasutasokat elengedték, ennek ellenére többekről (például Pálmai Ferenc, Palotai István, Pintér Ferenc) tudjuk, hogy vasutasként estek fogságba.

⁵ A férfiakat három csoportra osztották: 16–18 évesekre, 18–45 évesekre és 45–60 évesekre. A tizennyolc év alattiakat és a negyvenöt év felettieket hazaengedték, de néhány esetben előfordult, hogy ilyen korúakat is elvittek, mivel családtagjuk vagy barátjuk miatt az idősebbek vagy a fiatalabbak közé álltak, illetve a tizennyolc év alattiak csoportjából a magasabbakat elvitték. Cserháti István gyűjtésében Fischer Richárd harvankét évesként, Vajda István pedig negyvenöt évesként van feltüntetve, születésükkel és fogságukkal kapcsolatban azonban semmilyen pontos információt nem sikerült találni. (Részletesebben lásd a függelékben!) Emellett arra is van adatunk, hogy tizennyolc év alattiakat is elvittek. Halmai Albint például tizenhét évesen hurcolták el. 1927-ben született Tárnokon Hibity Márton és Lizicska Mária gyermekeként és 1985-ben hunyt el. A család később Halmaira magyarosította vezetéknévét. Másodszori próbálkozásra, Cecéről sikerült visszaszöknie. Szintén tizennyolc év alatti volt Kleman Vilmos. Szökésének történetét lásd a kötetben!

Baján már bevagoníroztak,⁶ és indult a vonat Temesvárra. Bevágtak egy marhavagonba bennünket, ahányat csak tudtak. Ránk zárták az ajtót. A sarokban volt egy WC. Egymást préseltük, leülni sem tudván. Éhen-szomjan utaztunk öt napig, mert nem kaptunk semmit. Egyesek az ablakon keresztül a vonat mozdonyának kéményfüstjétől fekete, piszkos havat szedték be, hogy szomjúságukat orvosolják. Aki reggelre meghalt, az ott feküdt köztünk, amíg ki nem nyitották az ajtót, és benézvén, a halottat látva, kidobatták velünk a töltés mellé.

Temesvárra érve kihajtottak bennünket a vagonból és egy nagy lágerbe hajtottak, ahol már több ezer ember volt és szenvedett.⁷

Ekkor már a tetűk leptek meg bennünket, szívták a vérünket, s a tífusz ragadta el az embereket. Nagy fabarakokban laktunk, én emeletes priccsere kerültem. Az átfázás miatt éjjel többször kellett a sötétben kimenni, tapogatva, hogy ne lépjek a másik emberre. Már vitaminhiányban szenvedtem. A három hónapos ittlét alatt gyakran fertőtlenítettek bennünket. A nagy létszám miatt reggel és este hozták nagy fakondérban az ételt, ami valami gyenge leves volt. Már délelőtt kihajtottak, és a kemény, fagyos földbe olyan nagy sírt kellett kiásnunk, amelybe este sötétedéskor, hogy a temesváriak ne lássák, ruha nélkül kellett bedobálnunk az elhunytakat egymás mellé. A ruha nekünk, élőknek kellett. Mint a gyufás skatulyában a gyufaszál, úgy kellett a halottaknak lenni. Ha azt nem úgy sikerült bedobnunk, akkor le kellett ugrani a gödörbe, s ráállva a halottakra kellett egymasmellé tenni őket. Egy-egy gödörbe száz halottat is temettünk. Elhunytjaink eltemetése után, mivel nem volt kézmosási lehetőség, ilyen kézzel fogyasztottuk el konzerves dobozunkból a vacsorát. Már itt olyan beteg lettem, hogy kórházba akartak küldeni. De mivel, aki odakerült, már nem került hozzánk vissza, nem mentem el. Életben tartott a Jóisten. Három hónapi temesvári tartózkodás alatt vagy ezer is lehetett az eltemetett fogolytársaink száma.

A szögesdróton kívülről sokszor hallott a kiabálás, akiket kerestek Magyarországról odajött hozzátartozóik. Engem a szegedi Csillagbörtönben⁸ keresett a nővérem, mert azt hallotta, hogy a tárnokiakat oda vitték.⁹ Sírva kiabált be – Sanyikám, Sanyikám –, mert valakit látva azt gondolta, hogy én vagyok.

⁶ Közlekedéscsoporthelyi helyzete miatt nemcsak egy különleges jelentőségű hadifogolytábor hoztak létre a városban, hanem az internáltként elhurcoltak jelentős részét is átmenetileg ide gyűjtötték össze. 1944. október végétől 1945 augusztusáig működött. Nemcsak a Baján és környékén elfogottakat vitték ebbe a táborba, hanem a Budán és tágabb környékén hadifogságba vetett katona és civil foglyok tízezreit is. Részletesebben lásd: Bognár Zsolt: Hadifogolytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944–1945. Kairosz Kiadó, Budapest, 2012. 322–323.

⁷ A szovjet hadifogságba került katonák és polgárok elosztótáborra volt. A körülbelül ötven barakkból álló táborban több tízezer embert helyeztek el. A tetvek és a tisztálkodás hiánya miatt tífuszjárvány tört ki. A betegeknek kívül a többi foglyot a Szovjetunióba, valamint Szegedre szállították. Részletesebben lásd: Dr. Diós István (főszerk.): Magyar Katolikus Lexikon XIII. Szent István Társulat, Budapest, 2008. 794–795.

⁸ A máig létező büntetés-végrehajtási intézet létrehozásáról 1881-ben döntöttek. Az épületkomplexum eredetileg három funkcionális egységből állt: törvényszéki fogház, büntető törvényszéki palota, börtön. E legutóbbi csillagalakban épült, innen a közismert Csillagbörtön elnevezés. A második világháború végén az épületben hadifogolytábor működött. (<http://www.csillagborton.hu/> /letöltés: 2015. november 29./)

⁹ Sok tárnoki Temesvárról került ide, amikor ott kitört a tífuszjárvány, s a betegeknek kívül a többi foglyot a Szovjetunióba, valamint Szegedre szállították.

Temesvárról Fogsani [Foksány, románul Focșani],¹⁰ Römnikul Sarat [románul Râmnicu Sărat]¹¹ volt kálvária utunk, majd Constancában [Konstanca, románul Constanța]¹² hajóra hajtottak bennünket, és hajón, a tengeren vittek ki Oroszországba. Egy Bakutól¹³ körülbelül harminc kilométerre fekvő táborba, Sumqayıtba¹⁴ kerültem és itt voltam kerek három éven keresztül.

Fekvőhelyünk először a puszta föld volt. Később kaptunk védőponyvát. Jöttek az őszi esők. Felfáztam s beteg lettem. Ekkor csináltunk jobb barakkot. Továbbra is a föld lett a fekvőhelyünk, de középen fél métert lemenve utat ástunk s a kapott faanyagot összeállítva fejünk fölé húztuk a ponyvát.

Mint érettségizett diákot, megtettek a negyvenfős létszámú barakk parancsnokának. Orosz tanfolyam indult, oroszul kezdtem tanulni. Itt a barakkban mondtam el karácsonykor életem első szentbeszédét – karácsonyi gondolatokkal – a szent estén. Énekeltük a *Mennyből az angyalt* és a többi szép karácsonyi énekeket. Egy Ádám nevű hadifogolytársat megköszöntöttem a többiek nevében is. A német barakkokból is hangzott a *Stille Nacht*, az *O Tannenbaum* és a többi szép karácsonyi ének.

Minden nap éhesek voltunk, de az első karácsonyeste kaptunk tíz dekagrammnyi szalontüdőt és hozzá burgonyát. Ezenkívül a három év alatt semmi húsfélét nem kaptunk és gyümölcsöt is csak egyszer: egy tízdekányi görögdinnyét és öt szem körtét.

Odaérkezésünk után rövidesen kihajtottak munkára. Egy új gyártelep építéséhez kezdtünk hozzá. A környék olyan volt, mint itt nálunk Dunapentele, melyből a falu mellé egy nagyváros épült a szántóföldek helyén, Dunaújváros.

Én először egy hatos létszámú brigádban dolgoztam, mint brigádparancsnok. A norma magas volt, nem tudtuk, csak 52–53%-ig teljesíteni. Ezért aztán este jött a haddelhadd. Beérve a lágerbe, vacsora előtt megszólalt a kolomp, s a brigádparancsnokok között – amely brigádok a normát nem teljesítették – az én nevem is kiabálták. „*Brigadir Lengyel igyi szudá! Lengyel brigádparancsnok jöjjön ide!*” Bokámat összevágva a tiszt előtt álltam, aki ezt zengedezte: „*Tyibe brigád szivodnya pocsemu máló roboti? A brigádod ma miért teljesített keveset?*”¹⁵ Határozottan rázengedeztem: „*Sze csolovek szivodnya harasó roboti. Minden emberem ma jól dolgozott.*” Erre megszidott, majd azt mondotta: „*Ma este egy deciliter leves levonás a büntetés.*” Mit mondhattam rá: „*Szpasziva tovaris! Köszönöm tovaris!*”

Másnap, mint mindig, ugyancsak jól dolgoztunk. Este mégis szólítottak, egy szót hozzábigygyesztve az előbbi napi mondókához. „*Szivodnya tozse máló roboti.*”¹⁶ Az egy megtoldott szót én

¹⁰ Az NKVD (Belügyi Népbiztosság) százhetvenhatos, az egyik legnagyobb, negyvenezer főt befogadó átmeneti gyűjtőtábor, 1945-től a Magyarországról elhurcolt hadifoglyok elosztásának fontos logisztikai központja volt. A Szovjetunióba menő fogolyszállítmányok 70%-át az egészségügyi állapot alapján osztályozva ebből a táborból indították útra. A táborban a barakkok zsúfoltsága, a minimális ellátottság, a higiénia hiánya miatt rendszeresen tifusz- és vérhasjárványok pusztítottak. Később e tábor lett a fogságból hazatérő magyar foglyok egyik, országon kívüli utolsó állomáshelye is. (Dr. Diós István /főszerk./: Magyar Katolikus Lexikon III. Szent István Társulat, Budapest, 1977. 737.)

¹¹ Elosztótábor volt Romániában.

¹² Kikötőváros a Fekete-tenger mentén.

¹³ Azerbajdzsán fővárosa, a Kaszpi-tenger nyugati partján fekszik.

¹⁴ Azerbajdzsán egyik legnagyobb városa a Kaszpi-tenger partján, a fővárostól, Bakutól harmincegy kilométerre.

¹⁵ Az eredeti szövegben álló fordítás: „*Brigádod ma miért teljesített kevés százalékot, keveset dolgozott?*”

¹⁶ Értsd: Ma ismét keveset teljesítettetek.

is hozzávágtam. „*Szivodnya sze csolovek tozse harasó roboti.*”¹⁷ *Ma ismét minden emberem jól dolgozott.*” Ismét megszidott és azt mondta a tovaris: „*Holnap reggel a brigádodnak tíz dekagramm kenyér levonás.*” Mit tehettem mást, mint hogy ráfeleltem: „*Szpasziva tovaris! Köszönöm tovaris!*” A brigád tagjainak pedig megmondottam, én tovább állok egy jobban kereső brigádhoz.

Festőnek adtam ki magamat. Na, de jött ám a mester és látta, hogy nem szakmám a festészet, s elzengte: „*Szlusaj, nye specialist! Figyelj, Te nem vagy specialista.*”¹⁸ Én pedig ráfogtam a kapott ecsetre. Ennek ellenére nem zavart el, mondta a mesternek, Záradinak, hogy tanítson meg festeni.

Ekkor egy még jobban fizető helyre, bitumenező brigádhoz álltam be. S mint ahogy Szent Péter a tűznél melegedett, úgy melegedtem én is, amikor a szél miatt nem lehetett dolgozni. Bár volt védősapkám és kesztyűm, de azt mondtam, egészségesen szeretnék hazakerülni, nem akarom, hogy az arcomra, szemembe hozza a szél a forró anyagot.

Kőfaragó lettem. Itt, amikor jött reggel a mester, el kellett tűnnöm, amíg nem tudtam követ faragni. Miután már sikerült a vésőmmel és kalapácsommal jól kifaragni a követ, akkor az én munkámat is nézhette, melybe belevestem az L. S. monogramot. Kövem ma is ott díszlik a Sungaiti [Sumqayit] Művelődési Ház oldalában.

Az első év karácsonya után nagybeteg lettem. A nagyon is kedves orosz orvosnő, dr. Badalova nem egyszer megkérdezte tőlem: „*Lengyel sto náda? Lengyel, mit kérsz? Molokó náda? Tejet kérsz? Kleba mozsna? Kérsz kenyeret? Levest?*” Orvosság nem volt, a beteg magától gyógyult. A magyar tisztek bíztattak, egyik a kályhából reggel kiszedett faszenet. Ez tannocarbon-szerű gyógyszer. „*Haza akarsz menni? Ezt edd!*” S én haza akartam jönni. Ezt majszoltam, fekete lett a szám. Nem baj, de a Jóisten segítségével meggyógyultam. Ilyen halálos nagybetegen, a valótlant írva haza, hogy hát jól vagyok, jött haza a levelem. Csak így ment át a cenzúrán. A három év alatt vagy negyven piros-fehér-zöld szélű lapom vigasztalta az éjszakákat átsíró édesanyámat: élek s talán hazakerülök. Meg fogják érni szüleim, testvéreim. A lágerben élő öt tárnokinak is azt mondtam: „*Ha meghalok, vigyétek haza a hírt! Itt vagyok eltemetve a fél méterre leásott homokos földbe.*” De a Jóisten hazasegített.

Miből állt az ételünk? Italunk mi volt? Reggel ötkor kolompoltak. Kihozták a naposok negyven főnek a napi adagot, amelyet aztán pontos szemmértékre, mérlegelve, sorsolva kiosztottunk. Egy parányival nem lehetett több a másiké. Jó mérlegesnek kellett lenni, mert ha nem az volt, leváltották. Hatvanhét dekagramm sárkenyér, ez volt a mindenünk. Csipegetve kezdtünk hozzá, hogy délre, estére egy kicsiny darabot eltegyünk. De hát éhes ember lévén, legtöbbször megettük reggel. Hét deciliter káposztaleves, hét deciliter *csája*, tea, három dekagramm cukor és hét dekagramm halacska. Hol ruszli, apró kishal vagy sült hal, de ez nem maradt el. Délben már csak hét deciliter leves, valami benne és három deciliter kása. Betegnek való mennyiség. Korpaleves is volt. Az első korpa elfogyasztása után az undortól, hogy hát ezt kell megenni, sárgaságot kaptam, de abból meggyógyulva meg tudtam enni, mert az éhség rávitt. Este már csak hét deciliter tea és a hét dekagramm kicsi kis halacska volt, s hogy ne érezzük az éhséget, igyekeztünk lefeküdni és elaludni. Reggel hat órakor a reggelit elfogyasztva, ha mindent megettünk, akkor jóllakva tizenegy óra felé már éhesek voltunk, a déli kis ebéd után már három órától éhesek voltunk, az esti kis vacsora után, jól nem lakva, már éhesek voltunk.

¹⁷ Az eredeti szövegben álló orosz mondat: „*Szivodnya sze csolovek tozse harasó.*”

¹⁸ Az eredeti szövegben álló fordítás: „*Nem vagyok specialista festő.*”

Mivel csillapítja éhségét a *vojna pleni* (hadifogoly)? Szappant annyit kaptunk, hogy a kapott új fehér ingemet nem adtam be cserére, hogy használtat vagy rosszat kapjak. Mindig szép fehérre kimostam. Így is maradt szappanom, amelyet a lágertől körülbelül két kilométerre lévő DOMA I-ben¹⁹ próbáltam értékesíteni. Itt a kis falut őreink körülzárták, és mi bent nyugodtan szabadon járhattunk. Így kerültem be egy kis házba, ahol szappanomat eladásra kínáltam. Szépen köszönvén megszólaltam: „*Mila náda? Parancsol szappant?*” „*Nye náda. Nem kérek*” – volt a válasz. Erre olyan szomorú arcot vághattam, hogy megsajnálta az orosz nő, behívott, leültetett egy kis székek-kére. Kisfia nézett, ő mondta neki: „*Ez vojna pleni, ez hadifogoly.*” Ő elment s kis idő múlva visszatérvén, hóna alá vágva a kenyeret, letört egy darabot, piros cékla répát (főttet) tett elé, majd azt mondotta: „*Davaj, kusaj! Gyorsan, egyél!*”²⁰ S én boldogan ettem annyit, amennyit beszűkülte gyomrom befogadott. Majd látva, hogy jóllaktam, egy rubelt nyomott a markomba, s én *bolsoj szpasziva*, nagyon köszönöm szavakkal elbúcsúztam és igen boldog voltam.

Még mivel csillapítottam éhségemet? Napi öt dekagramm mahorkát kaptunk. Én, aki addig nem dohányoztam (azóta sem), eladtam ezt a kis dohánymennyiséget kenyérért. Ennyivel is többet ehettem. A dohányosok sajnos még a kevés kenyérükből is eladtak, hogy több dohánnyuk legyen. Pedig a kenyér volt a laktató, az üres vagy káposztalevesek, korpalevesek s a kis két deciliter kása igen gyenge eledel volt. S még mit ettünk? Jaj volt, ha egy macska bekerült a lágerbe vagy amikor kolompoltak és a lágerparancsnok kecskáját kérték, hogy adjuk elő. Hát ezeket már nem lehetett előadni, mert a szegény éhes hadifogoly ezt menten elintézte, megnyúzta, megfőzte, megette s másnak is adva nyávigágyal vagy mekegással jelezte annak hollétét.

S még mivel próbálkoztam? A munkahely mellett a legelőn egy pástoremberet láttam, amint a tejelő állatok őrzése közben letérdelve, összetett kézzel imádkozott. Megvárva, míg imáját befejezi, odamentem hozzá, és tejet kértem tőle. Azt kérdezte tőlem, hogy hol dolgozom. Megmondottam neki, hogy a földmunkások között. „*De ugye van ott ács is a munkahelyen? Lopjál szeget, hozd el, s akkor adok neked tejet!*” „*Hát, akkor nem lesz tejem, mert én nem lopok*” – mondottam neki. S nem kötöttünk üzletet.

Ruházatban hogyan segítettem magamon? A ruhatárban németek voltak. Így hát a német nyelvhez kellett folyamodni, mert ha magyar magyarul kért valami cserét, akkor elzavarták. Így németül kéregettem őt. És sikerült, így mindig elég jó ruhában jártam.

Nem egyszer, nem kétszer, de lehet, hogy huszonkétszer is az ott töltött három év alatt hajnali kettő vagy három órakor felverték az embert mély álmából és faggatásra vitték. Tiszt volt a kérdező, tolmács továbbította válaszaimat. Hangzottak a kérdések: neve, iskolai végzettsége? „*Kereskedelmi érettségi*” – mondottam. Tolmács továbbította. „*Nem tudom, mi az*” – válaszolta a tiszt, de írok valamit. S ez a valami nagyon is rossz volt számomra, amikor például azt kérdezte, hogyan kerültem ide. Ugye katona voltam, lőttem az oroszokat. „*Nem voltam katona s nem lőttem az oroszokat. Nye zoldat, nye puf, puf.*” „*Nem igaz*” – mondotta. „*Civilként, diákként hoztak ide.*” Hiába erősítettem, írni ő írt, s ha a vallatások válasza nem egyeztek, nagy baj volt. „*Hazudik*” – mondották, pedig ők nem írták le az adott, valóságnak megfelelő választ.

Időnként szájról szájra szállt: *magyarszki szkoro domoj*, magyarok hamarosan mentek haza.²¹ S aludtunk is, meg nem is. Vajon mehetek-e? Mi van az összesítő papírjukon? S közben másokat

¹⁹ Nem sikerült azonosítani, lehet, hogy Sumqayit egy részéről van szó.

²⁰ Az eredeti szövegben álló fordítás: „*Egyél!*”

²¹ Az eredeti szövegben álló fordítás: magyarok mentek haza

vigasztaltam: Bízatok, hazamegyünk! „*Bízzál, hazamegyünk*” – mondtam annak a fiúnak is, aki azt mondta, hogy nem fogja látni menyasszonyát. Prohászka püspököt idéztem: „*Dum spiro, spero.*²² *Egyél, amit itt adnak, attól jól nem lakunk, de éhen nem halunk! Otthon imádkoznak értünk, bízzál, hazamegyünk!*” S ő is hazajött. A kislány, nem tudom, megvárta-e. S a hazajövetel három év után jött el.

1945 nyarától, ahogy a Baku melletti táborba kerültem, heteken keresztül minden áldott nap dolgoztattak bennünket, míg végre rájöhettem, hogy az ember nem gép, pihennie is kell. Attól kezdve a vasárnap pihenőnap lett. Megtudtam, hogy van egy német pap a lágerben, és amikor láttam, hogy gyertyákkal, könyvecskével a kezében megy az egyik barakk irányába, utánamentem. Ettől kezdve szentmisében volt részem. Nálam is voltak kis imalapocskák, amit nem zabráltak el. A rózsafüzérem is nálam volt, így sokszor imádkozgattam a lágerben lévő futballpályán is.

Hát igen! Mozi is volt a lágerben, ha ugyan volt kedve az éhes, korgó gyomrú embernek moziba menni. Mert esténként volt mozi, de hogy az éhséget ne érezzük, és hogy a napi erő munka után jól kipihenjük magunkat, időben lefeküdtünk a priccsre. Mert a munkában nagyon is hajtották az embert, hogy minél többet termeljen.

Fürdőbe elég gyakran mehettünk. Csak ott volt jó tisztálkodási lehetőség, mert a barakkban csak egy saját magam által összeácsolt kis, dobozalakú faedényem volt, melynek széleit – mint Noé bárkáját is – bekenegtettem a munkahelyen talált folyadékokkal, hogy ne folyjon a mosdótálam. Vizet a lágerben lévő csapról vihettünk mosakodáshoz vagy mosáshoz.

A lágerben tudomásom szerint körülbelül kétezer magyar és körülbelül egyezer német volt. Jó időben vasárnaponként mérkőzések voltak. Ha magyar–német meccs volt, akkor a kemény összecsapás eredménye nem egyszer döntetlen, 0:0, 1:1 vagy nagyobb számjegű volt, s a verekedések miatt a mostani sárga vagy piros lapot nem egyszer felmutathatta volna a bíró. A pályán más mérkőzések is voltak, kézilabda és egyéb. Időnként futóverseny is volt, melybe én is beneveztem, már csak azért is, mert ha a futó gyenge fizikuma miatt összeesett, akkor is kapott egy tál ételt, s az akkor is megérte, ha az gyenge vagy mit sem érő volt. Egy ilyen futás után – sohasem fogom elfelejteni – jutalomként igen finoman elkészített – már legalább nekünk, éheseknek az volt – teknősbékát kaptunk.

Egy év után abbahagytam a fizikai munkát, s azért, hogy már oroszul is beszélgettem, bekerültem az ANTIFA²³ irodába. Ha az ANTIFA-t vezető magyar férfi megtudta volna, hogy pap szeretnék lenni, bizonyára elzavart volna, s más került volna a helyembe. Egy református debreceni fiú, Balázs Dénes²⁴ és én dolgozhattam az irodában. Nem egyszer a szenvedő fogolytársaink névsorán dolgoztunk.

Így megbízható lévén, egy szép őszi napon, amikor már megérett a szőlő, azt kellett nekem és Dénesnek a lágerparancsnok bakui lakására szállításához az ő kis szőlőjében ládába, majd a

²² Értsd: Ameddig élek, remélek.

²³ Értsd: antifasiszta

²⁴ Balázs Dénes 1924-ben született Debrecenben és Budapesten hunyt el 1994-ben. Földrajztudós, az érdi Magyar Földrajzi Múzeum alapítója volt. Debreceni lakosként vitték el *malenkij robotra*. 1948 júliusának végén tért haza. (A táborban töltött éveiről Lendvai Timár Edit tartott előadást 2015. október 21-én a Magyar Földrajzi Múzeumban megrendezett *Szabadulás nélkül*, az Érd és környékéről a Szovjetunióba kényszermunkára elhurcolt honfitársaink emlékére rendezett tudományos előadóülésen *A múzeumalapító Balázs Dénes feljegyzései és dokumentumai a szumgaiti munkatáborban töltött évekről* címmel.)

gép-kocsira raknunk. A kocsira való felrakás után a ládák fölébe parancsoltak, s elindult a kocsi Bakuba. Előbb azonban a kocsival utazó lágerparancsnok felesége kenyeret adott nekünk és a szőlőre mutatva mondotta: „*Davaj, kusaj! Gyorsan, egyél!*”²⁵ És mi Dénessel ettünk. A bakui lakáshoz érve a ládákat be kellett hordanunk. Nem felejttem, amikor a lágerparancsnok a helyes kis szobájában megkérdezte tőlünk. „*Szép a lakásom? Harasó?*” „*Harasó, szép*” – feleltük. Munkánkat elvégezve visszavitt bennünket a gép-kocsi Bakuba. Akkor már aludt a tábor. A konyhába irányítottak bennünket, s kaptunk egy-egy tányér üreske levest, de mi azzal is boldogok voltunk.

Időnként közölték velünk, *magyarszki szkoro domoj*, magyarok hamarosan mentek haza,²⁶ ekkor és ekkor. Számoltuk is a napokat, de bizony nem lett belőle semmi. Többször tették ezt, s mi reménykedtünk, hátha mégis. S mikor jött el a hazajövetel? S hogyan jött el? Amikor három évi otlét után egy betegtranszportot irányítottak haza, s az nem volt tele magyarokkal, akkor egy szép napon – s akkor már elhittük, mert ilyen még nem volt – tetőtől talpig új holmit – cipőt, harisnyát, alsónadrágot, nadrágot, kabátot, inget, sapkát és egyebet – kaptunk, de előtte lefürdettek bennünket. Most aztán már megdobbant a szívünk. Meg is írtam a piros-fehér-zöld színű lapocskát a szüleimnek. Jövünk hazafelé. Debrecenben kaptunk írást, s onnan már pontosan tudtam jelezni, mikor érkezem a Budapest-Nyugati pályaudvarra.

A Budapest-Nyugati pályaudvarra érve nővérem várt az állomáson. Kihúzott kordon között meneteltünk. Síró asszonyok fényképeket mutogattak és sírva kérdezték: nem látta ezt és ezt, nem látta ilyen nevű fiamat, férjemet? Övéik nem jöttek haza, nem írtak. Meghaltak, s ők nem kaptak értesítést. A pályaudvaron még kaptunk egy tál ételt. Nővérem azt mondotta: „*Sanyi, ne vedd föl, hagyd ott, hoztunk mi neked finomságokat!*” De én nem hallgattam rá, mondván: „*Ez az utolsó, ami jár. Felveszem és odaadom a másik bajtársamnak, akit itt nem várnak. Ő éhes és ő megeszi.*” Az étkezéssel otthon is vigyáznom kellett, mert a mindig kevéstől összeszűkül a gyomrunk, és meg kellett gondolnunk, mikor, mit és mennyit eszünk. Mert volt, akiről meghallottuk, hogy hazajött, nem vigyázott, éjjel is nekilátott, evett, ivott, és így halt meg itthon, miután hazaérkezett.²⁷

Ha most, a hazaérkezésre gondolok, Petőfi Sándor Dunavecscén, 1844 áprilisában írt verse jut eszembe, a *Füstbement terv*.

*Egész úton – hazafelé –
Azon gondolkodám:
Miként fogom szólítani
Rég nem látott anyám?*

*Mit mondok majd először is
Kedvest, szépet neki?
Midőn, mely bölcsőm ringatá,
A kart terjeszti ki.*

²⁵ Az eredeti szövegben álló fordítás: „*Egyetek!*”

²⁶ Az eredeti szövegben álló fordítás: magyarok, mentek haza

²⁷ Tárnokon is többen említették, hogy voltak, akik hirtelen nagy mennyiségű zsírosabb ételt ettek, ezért napokon keresztül rosszul voltak. Arra is van azonban adatunk, hogy az egyik visszatérő emiatt a hazatérése utáni napon meghalt. Részletesebben lásd Gyergyói István visszaemlékezésében!

[...]²⁸

*S a kis szobába toppanék...
Röpült felém anyám...
S én csüggttem ajkán... szótlánul...
Mint a gyümölcs a fán.*

S másnap, 1948. június 27-én, Szent László király ünnepén reggel első utam, szüleimmel együtt, ünnepi ruhában a tárnokligeti kápolnába, hálaadásra vezetett. Az úton az ismerősök örömujjongva köszöntöttek.

Örömmel írta Hladik Nándor tárnoki plébános atya²⁹ az ajánló sorokat a fehérvári Papnevelő Intézetbe, s konkurzus³⁰ nélkül is felvettek a már jelentkezett kispapok közé. Most már boldog voltam, hazasegített a Jóisten. Orosz fogságban a német dr. Burkál és az orosz dr. Badalova orvos azt mondta: csoda, hogy hazakerülök, annyi szenvedés, betegség, a halál lépcsője előtti próbatétel után. Én nem csodának mondom. Úgy érzem, hogy a Jóisten akarta, hogy hazakerüljek, s gyermekkori vágyam, hogy pap lehessenek, az Ő hívására teljesüljön.

Az elmúlt évek alatt beléptettek a Volt Hadifoglyok Bajtársi Szövetségébe,³¹ akiknek rendezésében az elhurcolás napján vagy az azt követő vasárnap Érden, az újvárosi templomban hálaadási szentmisén vesznek részt a hazakerültek és szeretteik. Egyik évben én is ott voltam, végeztem az ünnepi szentmisét és szóltam a volt szenvedő társaimhoz. Mi hazakerültünk, hálát adunk évről évre, a fogságban elpusztultakért pedig, akik idegen földben nyugszanak, imádkozunk.

²⁸ A visszaemlékezésből hiányzik a harmadik versszak.

²⁹ Hladik Nándor 1905-ben született Székesfehérváron Hladik Nándor és Csikesz Teréz gyermekeként. 1934-től 1975-ig szolgált Tárnokon. 1947-ig ellátta a tárnokligeti kápolna híveinek lelkipozását is.

³⁰ Értsd: felvételi

³¹ 1946-ban alakult meg, de két évvel később betiltották. Több évtizedes várakozás után a volt hadifoglyok kezdeményezésére alakult újjá 1989-ben. Célja a világháborúk folyamán hadifogságba kerültek szövetségbe tömörítése, a hadifoglyok és hozzátartozóik érdekvédelme, a nemzeti érzés, a nemzeti szellem elmélyítése, fejlesztése. (<http://www.seniorcenter.hu/palyazatok/77-volt-hadifoglyok.html> /letöltés: 2015. november 26./)

1. kép: Lengyel Sándor (hátsó sor jobb szélén) családjával

2. kép: Lengyel Sándor

3. kép: Lengyel Sándor (balról a negyedik) paptársaival

4. kép: Lengyel Sándor két lánytestvérével, Katalinnal és Margittal

LUGOSI FERENC

Lugosi Ferenc 1924. december 30-án született Tárnokon Lulity Mihály és Závodi Krisztina gyermekeként. A család később Lugosira magyarosította vezetéknevét. Az elemi iskola elvégzése után géplakatos, vasesztergályos szakmunkásnak tanult. Fogságból való hazatérése után a Ganz Villamossági Műveknél helyezkedett el, majd Novotni Józseffel kovácsműhelyük volt a Kossuth és az Ulicska utca sarkán. Később az érdi gépállomáson dolgozott, majd a Mirelit Hűtőház TMK vezetője lett. Innen került a tárnoki tészhez, ahol nyugdíjazásáig dolgozott. 1950. június 10-én kötött házasságot Bánszegi Ilonával. Két gyermekük született, Zsuzsanna és Márta. 2013. június 20-án hunyt el.

Lugosi Ferencet húszévesen hurcolták el Érdről malenkij robotra. Temesvárról, miután Czeilinger Andorral önként álltak be a sorba, az első transzportok egyikével vitték el. Konstancán keresztül Tbiliszibe került, ahol hegesztőnek jelentkezett. Ebből kifolyólag nem táborokban lakott, hanem folyamatosan utazott, mindig oda irányították, ahol éppen munka volt. 1947-ben baleset érte, áramütést kapott. Több hónapos ápolás után munkaképtelennek nyilvánították, s bekerült abba a csoportba, melyben a hazaszállításukra várók voltak. Egyhónapos vagonbéli utazás után 1948. augusztus 22-én tért haza.

Lugosi Ferencsel 2012. november 26-án és 28-án Muskovics Andrea Anna készített interjút. A kötetben az interjúk alapján szerkesztett, lábjegyzetekkel ellátott visszaemlékezést közöljük. Lugosi Ferencsel 2009-ben a Tárnokhírben is megjelent egy rövid interjú, amelyet Vizsy Ferenc István készített.¹ Ebből két történetet az itt közölt visszaemlékezésbe is beillesztettünk.

¹ Tárnokhír 2009. február, 3–4.

1944 decemberében már katona voltam. Szenteste a parancsnokunk kiadta a parancsot négyünknek: „*Fiúk, menjetek, ahova akartok, én már nektek nem dirigálok, mert én a szerződést Szálasinak nem írtam alá.*” Ő másnap lelépett, aztán mi is. Két sóskúti volt, egy pusztazámori és én. Egyenesen a pincébe mentem, hisz a családom ott volt.²

Január 7-én lent voltam a faluban. A Zsoldos Laci bácsitól³ tudtam meg, hogy január 8-án Érdre kell menni. A Zsoldos Laci bácsi segédjegyző volt. A tanácsházával szemben volt a trafik. Odamentem cigarettáért, és mondta, hogy másnap jelentkezni kell. Az előljárók házról házra jártak a faluban hirdetni, a Kissorban például a Kemény Lajos bácsi.⁴ A hegyet Hladik Nándor plébános,⁵ Mikulásik László⁶ és Patatics Ferenc⁷ járta, minden pincébe bementek. Ahol férfi volt, ott kiadták a parancsot, hogy jelentkezni kell menni, hogy igazolványt kapjunk. Én akkor katonaszökevénynek számítottam, amit szigorúan büntettek. Ha a régi rendszer marad, talán halálra is ítélték volna. Félttem. A Mikulásik Laci bácsi mondta is: „*Ferenkó, főleg Te, mivel hazajöttél, otthagytad őket, a hadseregből kiléptél, feltétlenül menj Érdre!*” Akkor még senki sem tudta, hogy valójában milyen igazolványról is lesz szó.

Másnap reggel nyolc órára mentünk Érdre. Se kaja, se reggeli, se semmi, hisz mindenki sietett. Sokan mentünk, olyan kétszázan lehetünk tárnokiak. Gyalog mentünk. Olyan hó volt, hogy a bevágás, ami Tárnok és Érd között van, az be volt temetve hóval. Egy vonat volt alatta. Megérkeztünk Érdre. A tárnokiak mellett voltak érdiek, diósdiai, sóskútiak. Pestről egyenruhás villamosvezetők és rendőrök is voltak. Ahol most van a kultúrterem Érdre, ott volt a sorakozó.⁸ De nem olvastak neveket a ruszok, hanem rángattak minket, ötösével kellett sorba állni. Volt ott egy vasutas, Bleszkó Bandinak hívták.⁹ Az kiszedte a vasutasokat, meg egy pár postást, hogy ezek az emberek kelljenek itt.¹⁰ Azt tudomásul vette az orosz. Akinek egyenruhája volt, az szépen félreállhatott és mehetett haza. De a többi, aki civilruhás volt, azoknak mind sorba kellett állni ötösével.¹¹

² A közeledő front miatt a családok többsége 1944 decemberében kiköltözött Öreghegy és Zapánszki pincébe.

³ Zsoldos László Szombathelyen született 1905-ben. 1992-ben hunyt el.

⁴ Kemény Lajos 1894-ben született Érdre és 1961-ben hunyt el.

⁵ Hladik Nándor 1905-ben született Székesfehérváron Hladik Nándor és Csikesz Teréz gyermekeként. 1934-től 1975-ig szolgált Tárnokon. 1947-ig ellátta a tárnokligeti kápolna híveinek lelkipályát is.

⁶ Mikulásik László 1899-ben született Tárnokon Mikulásik János és Kovács Mária gyermekeként. 1981-ben hunyt el. Aktív szerepet töltött be a Levente Egyesület, valamint a Tárnoki Önkéntes Tűzoltó Egylet életében.

⁷ Nem sikerült azonosítani.

⁸ Az Alsó utcába a mai buszpályaudvar területéről hajtották át az embereket.

⁹ Bleszkó András 1919-ben született Tárnokon Bleszkó András és Szlama Katalin gyermekeként.

¹⁰ Több visszaemlékező is kiemelte, hogy a vasutasokat elengedték, ennek ellenére többekről (például Pálmai Ferenc, Palotai István, Pintér Ferenc) tudjuk, hogy vasutasokként estek fogságba.

¹¹ A férfiakat három csoportra osztották: 16–18 évesekre, 18–45 évesekre és 45–60 évesekre. A tizennyolc év alattiakat és a negyvenöt év felettiakat hazaengedték, de néhány esetben előfordult, hogy ilyen korúakat is elvitték, mivel családjuk vagy barátjuk miatt az idősebbek vagy a fiatalabbak közé álltak, illetve a tizennyolc év alattiak csoportjából a magasabbakat elvitték. Cserháti István gyűjtésében Fischer Richárd hatvankét évesként, Vajda István pedig negyvenöt évesként van feltüntetve, születésükkel és fogságukkal kapcsolatban azonban semmilyen pontos információt nem sikerült találni. (Részletesebben lásd a függelékben!) Emellett arra is van adatunk, hogy tizennyolc év alattiakat is elvitték. Halmai Albint például tizenhét évesen hurcolták el. 1927-ben született Tárnokon Hibity Márton és Lizicska Mária gyermekeként és 1985-ben hunyt el. A család később Halmaira magyarosította vezetéknévét. Másodszori próbálkozásra, Cecéről sikerült visszaszöknie. Szintén tizennyolc év alatti volt Kleman Vilmos. Szökésének történetét lásd a kötetben!

Dél körül már rengetegen voltunk, talán háromezer-ötszázán. Aztán elindult a menet. Azt mondták, Ercsibe megyünk, majd ott kapunk igazolványt. Hát, abból se lett semmi. Jött a hajnyírás, mindenkiről levették a jó holmikat. Nekem is elvették a csizmám. Nekem volt egy jó repülőscsizmám, hajjózocsizmának hívták. Birkabéléses volt, hisz akkor nem olyan repülőök voltak, mint most, hogy zárva van rajtuk minden. Félig nyitottak voltak. Én akkor az oktatáson már túl voltam, már csak vizsgát kellett volna tennem, s akkor pilótaként mehettem volna a frontra. De aztán nem lett belőle semmi. Ing volt még rajtam, gatyá, kabát, no meg egy felöltő, egy nagyobb kabát. Nem voltunk melegen öltözve, mindenhol fáztam. Kalapban voltam, de lenyírták a hajamat, így még jobban fáztam. Nem mindenkire került rá a sor, de akire rákerült, az bizony megjárta. Na, aztán így mentünk, minden nap körülbelül ötven kilométert.

Ercsi után Cece következett. Ott birkahodályokba kerültünk. Derékig érő trágyában voltunk, de legalább meleg volt, s ez volt a lényeg. Ott is egy éjszakát aludtunk. Aludni? Hát ki tudott ott aludni. Énekeltünk ilyen magyar nótát: *Darumadár fenn az égen, / Ha még egyszer hamarjában veled együtt lehetnék.*¹² Meg ilyeneket. Jaj, Istenkém! Milyen volt az a sors! Cecén bejöttek a németek. Akkor még folyt a háború. Borzasztó volt. Ott lövöldöztek az udvaron. Kiabáltunk a ruszkinak, hogy engedjen ki bennünket, segítünk nekik, megyünk a németek ellen.

A menetbe útközben is bedobtak embereket, hisz a létszámot tartani kellett. A soproni börtönből kiengedtek egy csomó embert, azok bőrröndökkel jöttek, közülük többet bedobtak a sorba. Vagy voltak asszonyok, akik kint álltak az utcán. Volt, hogy hoztak egy pohár vagy kanna vizet. Puff, be a sorba. Jött velünk az asszony is. Az asszonyokat is vitték ám ugyanúgy, mint minket. Kellemetlen volt azt nézni, mert hát hiába sikított az asszony, nem tudtunk rajta segíteni.

Cece után Dunaföldvár következett. Ott volt egy kellemetlen ügyem. A mi csoportunk Dunaföldváron egy iskolában volt. Saroképület volt az iskola. Az ór a saroktól ide-oda járt. A másik oldalon egy keskeny út vezetett a híd alá. Volt ott egy kapu, ami nyitva volt. Mikor az ór elment, a Méder Feri átszaladt oda.¹³ Kicsit később megint jött erre a ruszki. Na, gondoltam, ha legközelebb megy, én is átszaladok. El is indult, de a fene egye meg a jó dolgát, a sarkon megállt és visszafordult. Én meg már elindultam. Hogy engem az hogy ütött a puskával. Hát, az valami borzasztó volt. Ezért is estem a Dunába Dunaföldváron, mert fájt a lábam és sántítottam. A félig lerombolt földvári híd deszkapallóin kellett átmenni, amikor megcsúsztam, és puff, már bent is voltam a vízben. De még mindig jobban jártam, mint az a ruszki, aki a másik oldalon esett be. Őt elvitte a víz. Engem a tárnoki gyerekek, a Zombori Imre,¹⁴ meg a Szlama Feri¹⁵ szedett ki. Kalocsáig rám fagyott a ruha, csak úgy ropogott rajtam minden. Borzasztó volt, de hát neveltünk rajta, mert fiatalok voltunk. De már alig vártam, hogy valahova bemehessek, hogy leolvadjon rólam minden. Kalocsán ebédet főztek a templomban. A papok rendezték az élelmiszert. Birkapörkölt volt, de nem volt edény. Ki a sapkájába, ki a kalapjába kérte. Én kalapból ettem. Volt, aki a zsebit kirántotta, és abba kapott. A lé elment, de pár darab hús azért maradt. Kegyetlen volt. Borzasztó. Elmagyarázni nem lehet, hogy bírtuk ezt csinálni. Ott szóltam egy néninek, hogy engedjen leülni a tűzhöz, mert csurom víz vagyok, mivel beestem a Dunába. Egy kicsit sikerült megszáradnom.

¹² Az interjúban a két versszak első sorát idézte.

¹³ Életrajzát és szökésének történetét lásd fia, Méder Ferenc visszaemlékezésében!

¹⁴ Részletesebben lásd a függelékben!

¹⁵ Nem sikerült azonosítani.

Kalocsáról gyalog folytattuk az utat Bajáig.¹⁶ Ercsiből egy héten belül Bajára értünk. Ott már nagyon sok katona volt akkor fogságban. Volt ott egy tárnoki is, Eskulics Mihály.¹⁷ Az átugrott a tábornok körülvé kerítésen és hozzánk csatlakozott.

Mikor Baján átmertünk, egy vasútállomás mellett mentünk el. Ahogy ötös sorokban mentünk, jött velünk szembe egy kocsi, egy stráfkocsi, telepakolva mindennel. A legtetején volt egy varrógép. A ruszki félretuszkolta a kocsit, hogy menjen föl a járdára. Az fölment, de a varrógépnek kiesett a fiókja. Láttam, hogy röpi, és elkaptam a fiókot. Volt abban tû, cérna, gombok, meg mit tudom én még mi. Kiürítettem és elosztottam mindent. Nem is tudom, hogy volt-e zsebkendõm, de valamivel kitörültem. Mondtam a Futó gyerekeknek¹⁸ – az mindig éhes volt, nagyon sajnáltam õt, bármit megevett –, hogy ha lesz valami kajaosztás, akkor odamegyünk és ebbõl eszünk. Hát, úgy is volt. Ott Baján volt konyha, és fõztek. Gulyásszerû valami volt, de nem hasonlított semmihez, csak sok bab volt benne. Magyar volt a szakács, aki osztotta az ételt. Odamentem a fiókkal. Kérdezte, hogy hányan vagyunk. Én azt mondtam, hogy nyolcan, mindenkinek jut majd egy kicsi. Teletette babbal. Evvel a Futó Ferivel elmentünk a ház mögé, úgy a fal mellé, s ott ketten megettük a babot. Utána mentem még egyszer, de fölismert a szakács. „*Té már vittél ebben a fiókban. Már vittél, nincs több.*” Azt a fiókot Temesvárig elvittem. Aztán, hogy mi lett vele, nem tudom.

Pár nap múlva betoltak egy vonatot. Aki fölfért rá, az vonattal ment, a többi gyalog Temesvárig.¹⁹ Borzasztó messze van az, jaj, Istenkém! Többek közt én is gyalog mentem. Fialat voltam, összeálltunk páran a haverokkal, hogy mi megyünk gyalog, hátha valahol leléphetünk. De szökésrõl szó sem lehetett. Ahol kinézett valaki az udvaron, azt már berántották a sorba. Így kerültünk mink Temesvárra. Temesváron én nem sokáig voltam, talán öt napig.

Temesváron sok tárnoki meghalt, de sokat nem tudok róla, mert csak öt napig voltam ott. A Fenyvesi József,²⁰ a Joda mellettem halt meg. Egy barakkban voltunk. Mellettünk volt a hullaház. Ő olyan vékony ruhában volt, nekem meg elvették a csizmámat, ami helyett egy cûgos cipõt adott a ruszki. De az olyan volt, hogy ha ráléptem volna egy pengõre, megmondtam volna, hogy fej vagy írás. Olyan vékony volt a talpa. Zsákdarabokkal kötöttem be a lábamat, hogy ne fázzon. A hullaházba akkor még ruhástul hordták a halottakat. Ő kiszemelt magának egy nagykabátot, én meg kinéztem egy bakancsot. Este beszaladtunk ketten a hullaházba és elkezdtünk matatni. Ő talált magának egy nadrágot, meg egy kabátot, én meg egy jó bakancsot. Onnan visszamentünk a barakkunkba. A Joda, ez a Fenyvesi gyerek, mellettem aludt. Még a

¹⁶ Közlekedésföldrajzi helyzete miatt nemcsak egy különleges jelentõségû hadifogolytábornok hoztak létre a városban, hanem az internáltként elhurcoltak jelentõs részét is átmenetileg ide gyûjtötték össze. 1944. október végétõl 1945 augusztusáig mûködött. Nemcsak a Baján és környékén elfogottakat vitték ebbe a táborba, hanem a Budán és tágabb környékén hadifogságba vetett katona és civil foglyok tízezreit is. Részletesebben lásd: Bognár Zsolt: Hadifogolytábornok és (hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944–1945. Kairosz Kiadó, Budapest, 2012. 322–323.

¹⁷ Eskulics Mihály 1912-ben született Tárnokon Eskulics Vince és Kis Mária gyermekeként. Cserhátai István gyûjtése szerint 1945 áprilisában hunyt el. Az interjúban Lugosi Ferenc is megemlítette, hogy nem tért haza a fogságból.

¹⁸ Futó Ferenc 1925-ben született Tárnokon Futó Pál és Szabó Eleonóra gyermekeként. 1990-ben hunyt el.

¹⁹ A szovjet hadifogságba került katonák és polgárok elosztótábornoka volt. A körülbelül ötven barakkból álló tábornok több tízezer embert helyeztek el. A tetvek és a tisztálkodás hiánya miatt tifuszjárvány tört ki. A betegeken kívül a többi foglyot a Szovjetunióba, valamint Szegedre szállították. Részletesebben lásd: Dr. Diós István (fõszerk.): Magyar Katolikus Lexikon XIII. Szent István Társulat, Budapest, 2008. 794–795.

²⁰ Részletesebben lásd a függelékben!

Czeilinger Andor²¹ meg a Halmai Feri²² volt mellettünk. Két helyen négyen voltunk, olyan szoros volt a hely. Egyik a másikon feküdt, csak jelszóra lehetett megfordulni. Másnap, úgy éjfél körül, azt éreztem, hogy a Jodának a keze rajta van a számon. Szóltam neki, hogy vegye el a kezét. Lökdöstem is, de mindig visszaesett. Aztán néztem, néztem, a szeme nyitva volt. Hallgattam, fogtam a kezit. Már halott volt. Nekünk kellett kivinni a hullaházba. Tudomásom szerint ő volt az első tárnoki halott Temesváron. Utána jött a Cajsz Józsi bácsi,²³ a Muskovits Ernő bácsi,²⁴ majd sorban a többiek.

Emlékszem, hogy a zsidóknak volt ott egy barakkjuk. Az egyikkel kabátot cseréltem. Nekem egy jó tavaszi kabátom volt, neki egy meleg katonai. Szívesen elcserélte, mert azt hitte, hogy ők mennek haza. Közben ugyanúgy kivitték őt is. Még hiányzott a sapka. A Kokics Tominak,²⁵ hogy hol szedte össze, nem tudom, de volt vagy öt katonasapkája. Mondtam neki: „*Tomi, adjál egy sapkát! Köpenyem van, ha lesz sapkám is, akkor megyek a kapuhoz jelentkezni, hátha olyan kisebb létszámot kérnek, akkor kiugrok, megyek dolgozni.*” Na, aztán adott egy sapkát, és még aznap kimentem a kapuhoz reggel. Akkor már tudtunk számolni. Őt embert kértek. Hát, én hamar odaugrottam, rá a kocsi. Persze, ha kevés ember kellett, rengeteg jelentkező volt, de ha kétszáz embert kértek, akkor nem, mert tudtuk, hogy az erdőre kell menni fáért. Akkor nekünk élelmiszerraktárba kellett menni, hogy élelmiszert vigyünk be a táborba. Bementünk közben egy henteshez is. Vágóhíd volt, hosszú nagy udvar, rengeteg disznó volt levágva. Románok voltak ott, de tudtak magyarul beszélni. Kérdezték, hova megyünk, mit csinálunk, stb. Mondtuk, hogy semmit sem tudunk. Az egyik megkérdezte, hogy ehettek-e szalonnát. Voltak ilyen sózott szalonnák, jó nagy darabok. Leakasztott egyet és mondta, hogy nyissam ki a köpenyemet. Igen ám, de az nem maradt meg, így az inget is kikapcsoltam, és a sózott felit tettük a testemhez. Alig tudtam a köpenyt bekapcsolni szíjjal, mert hát vastag volt az a szalonna. Sokat vártunk ott, két óra is elmúlt, és kezdtem viszketni, a só marta a testemet. Ahogy vártunk, jött egy magyar néni. Az utcán álltunk, s látta, hogy magyar ruhában vagyunk, magyar katonaruhában. Elmondta, hogy az ő férje is odavan, kérdezte, nem láttuk-e, és hogy meddig leszünk ott, mert ha van egy kis idő, akkor ő mindjárt visszajön. Hozott egy tízliteres lábost, ami birkapörkölttel volt tele. Se kanál, se semmi nem volt nálunk. Kézzel ettük öten. A húst ugye nem volt nehéz, aztán az egyik is ivott egy kicsit, a másik is ivott belőle. Hát, nagyon jó volt, éhesek voltunk. Engem már annyira székírozott a só, hogy mondtam az asszonynak, ha nem haragszik, adok neki valamit, csak jöjjön kapun belülre. Kikapcsoltam a köpenyemet, az inget és kihúztam a szalonnát. Mondtam, hogy vigye haza, takarja be. A szoknyája alá tette, nehogy lássák, mert megbüntették volna.

A mozi- és kocsmatulajdonos Petró Józsi bácsinak²⁶ volt öt darab százasa. Minden nap volt kutatás, és már nem tudta hova dugni, így négy embert odahívott, köztük engem is. Azt mond-

²¹ Részletesebben lásd a függelékben!

²² Halmai Ferenc 1914-ben született Tárnokon Hibity Márton és Lizicska Mária gyermekeként. Vezetéknevüket később Halmaira magyarosították. 1992-ben hunyt el. Valószínűleg Temesvárról tért haza. Öccse, Albin Cécéről szökött vissza. Részletesebben lásd a tizenegyedik jegyzetben!

²³ Cserháti István gyűjtésében nem szerepel az áldozatok között. Nem tudni, hogy mi lett vele, a legtöbben nem emlékeznek rá, egy adat szerint pedig nem halhatott meg, mivel a háború után még volt kocsmája.

²⁴ Részletesebben lásd a függelékben!

²⁵ Kokics Tamás 1926-ban született Tárnokon Kokics Mihály és Somogyi Mária gyermekeként. 2009-ben hunyt el. 1947. június 27-én tért haza a fogságból.

²⁶ Részletesebben lásd a függelékben, valamint Nagy István és Pálmai Ferenc visszaemlékezéseiben!

ta, vigyázzak rá, majd otthon odaadom neki. Mikor kimentünk a raktárba és a henteshez, szemben láttunk egy trafikot. Nem tudtam, mit lehet érte venni, így odaadtam a trafikosnak a százast. Azt mondta: „Jézus Mária, én ilyen nagy pénzt még nem láttam. Terítsd le a köpenyedet!” A polcról minden dohányárut belerakott. Én összefogtam a köpenyt, aztán nemsokára jött a kocsis. Bevittek a lágerbe. Ott a gyufát elvették, de a dohányt és minden mást meghagytak a ruszki a kapuban. Az egy liter pálinkát, amit attól a nénitől kaptam, akinek odaadtam a szalonnát, sikerült elrejtennem és bevinnem. Az Eszéki Imre,²⁷ aki később pap lett, meg a Halmai Feri akkor már beteg volt. Adtam nekik ebből a pálinkából. Úgy meggyógyultak, hogy na! Nagyon vigyáztam rá, mindig csak egy kis kortyot ittam belőle. Biztos, hogy ez is segített rajtam. Ők aztán Temesváron maradtak, én viszont két nap múlva már mentem jelentkezni a Czeilinger Andorral.

Akkor már minden nap ment egy szerelvény katonákkal, de a civileket még nem vitték. Az Andor valahonnan megtudta, hogy viszik ki az embereket. Nagy történelemtudós volt, s ő abban ringatózott, hogy úgy lesz, mint az első világháborúban. Akkor kiadták a foglyokat házakhoz, parasztokhoz dolgozni. Az egyik kocsis volt, a másik ez, a harmadik az. Még mondta is, hogy az lenne jó, ha a Kaukázusba mennénk, mert ott nincs hideg. Szibéria viszont nem lenne jó, mert ott hideg van. Féltünk a hidegtől, mert nem voltunk téliesen felöltözve, mert csak úgy összekapkodtak minket. Kaját, semmit nem lehetett vinni. Nyolc órára mentünk Érdre, aztán jött a sorakozó, hogy majd Ercsiben kapunk igazolást. És mindig egy-két faluval odébb mentünk. Így kerültük egészen Temesvárra. De a lényeg az, hogy a Czeilinger Andor mondta, hogy a Kaukázusba lenne jó menni. Így önként jelentkezünk. Mentem vele, mert nem akartam Temesváron meghalni, mert akkor már hallottam, hogy a Muskovits Ernő bácsi is meghalt. Sorba állítottak bennünket, le kellett vetkőzni és megvizsgáltak bennünket. Aki egészséges volt, az mehetett a vagonba. És ott néztük, hogy széles vágány vagy keskeny vágány, mert nem mindegy a ruszkinál. Ott tíz centiméterrel szélesebb a vágány, mint itt a magyaroknál. Ha széles vágányú vagonba tettek, tudtuk, hogy az irány: Szovjetunió. Már sorban álltunk, a zenekar készülődött, hogy megyünk a vasútra. Akkor láttam a Szepit, a Czabajszki Józsit.²⁸ Többen álltak nem messze a kaputól, de én csak őt ismertem fel. A rokonokat, ismerősöket keresték. Emlékszem, kiabáltam is neki, hogy Szepi, Szepi! Mondtam neki, hogy a bátyja [Csabai András]²⁹ meghalt, de azt válaszolta, hogy már tudja.

Ebben a transzportban ketten voltunk tárnokiak, de az Andor egy sorral előrébb volt, mint én, így ő az előző vagonba került. Romániában, Römnikusz Szeráton [románul Râmnicu Sărat]³⁰ láttam, hogy veszik ki a vagonból. Kítették, és a kabátjával volt letakarva. Meghalt szegény. Hogy mi történt vele, fogalmam sincs. Mikor hazajöttem, elmondtam az édesanyjának, hogy az Andor nem a ruszkinál, hanem Romániában halt meg. Minden állomáson kivettek a vagonból egy-két halottat.

Temesvárról Konstancába [románul Constanța],³¹ majd Moszkvába vitt az utam. Moszkvába tévedésből kerültünk. Hallottuk ordítani a tiszteket, hogy gyerünk, vissza minden. Visszairányítottak bennünket Konstancába. Összesen huszonegy napig mentünk a vagonban. Egy

²⁷ Életrajzát és visszaemlékezését lásd a kötetben!

²⁸ Életrajzát és szökésének történetét lásd lánya, Markó Vincéné Czabajszki Viktória visszaemlékezésében!

²⁹ Részletesebben lásd a függelékben!

³⁰ Elosztótábor volt Romániában.

³¹ Kikötőváros a Fekete-tenger mentén.

szikra kaja nem volt. Kétszer dobtak be kétszersültet. Az volt az egész. Én egyszer kaptam egy marék törmeléket. Annyi jutott, mert a vagonnak a sarkában voltam. Oda szelet már nem jutott, csak törmelék. A vagonban kipiszkáltam egy görcsöt a deszkából, és egy nyakamba akasztott üvegbe fogtam fel a befújó havat, amelyet el-elszopogattam. Ezen a lyukon keresztül minden állomáson láttam, hogy mi van fölírva, de nem tudtam elolvasni. Mellettem volt egy bolgár fiú. Okos gyerek volt, leírta nekem az ábécét. Azután már mindent el tudtam olvasni, csak nem tudtam, hogy mi az. Huszonegy napig voltam a vagonban ezzel a bolgár gyerekekkel. A végén már többet beszéltünk oroszul, mint magyarul, mert ő magyarul és románul is tudott. Négy nyelvet beszélt, nagyon ügyes gyerek volt.

Konstancában néhány napig voltunk, azt hiszem, négy napig. Itt a kikötőben óriási uszályok voltak. Tele voltak hordókkal, amikben bor volt. Az uszályokat egy kishajó vontatta. Minden uszályra kétszáz embert tettek. Itt öt ember kapott egy kenyeret, ezt a ruszki kockakenyeret. Ezzel a hajóval mentünk négy éjjel és három nap, mire Putyinba³² értünk, egy nagy kikötővárosba. A hajókon is voltak halottak. Volt, aki berúgott, és becsúszott a tengerbe. Kihúzni nem lehetett, mert nagy volt a távolság. Szerencsénk volt, mert a hordókon ültünk, s kifúrtuk őket. Mindenki ivott. Az ujjunkkal fogtuk be a lyukat, hogy ne spricceljen. A ruszki mindig jött egy vödörrel, meg valami kannával vagy edénnyel a borért. Cserébe mindig hozott egy kenyeret. Hát, így aztán megvoltunk. Egyszer csak megállt a hajó. A kishajón volt egy ágyú, felénk kezdték el forgatni. Mindenki ordított, hogy ne lőjenek, megyünk dolgozni. De nem minket akartak ők célozni, hanem távcsövön kiszúrtak egy aknát, mert a németek beaknázták a Fekete-tengert. Harmadik lövésre eltalálták az aknát. Voltak a vízben ilyen ebihal méretű halak. Ha valaki beleesett a vízbe, akkor pillanatok múlva ellepték őt ezek a halak. Többen megpróbálták kihalászni őket. Millió jött belőlük. Én undorodtam tőle, nekem nem kellett, de volt, aki megette. Putyinban aztán láttuk a tengerparton, hogy sütötték ezt a bizonyos ebihalszerű valamit. Nagy üstökben sütötték, olajban. Ott vettem egy kalapra valót én is. Nem tudom, mi volt még nálam, de azt cseréltem el, mert pénz nem volt, de pénzért nem is lehetett vásárolni akkor. Akkor még folyt a háború, úgyhogy a pénz nem ért semmit. Egyedül a mahorka, a dohány, az ért valamit. Vödörökben volt ott a dohány.

Reggel értünk oda, és jöttek a teherautók. Huszonöt-harminc ember fért fel egyre. Onnan mentünk Tbiliszibe,³³ ahol egy elosztótábor volt. Egy hétig voltunk ott, s ott már keresték a szakembereket a foglyok között. Asztalost, kőművest, ezt-azt. Én akkor már levizsgáztam, segéd voltam. Volt hegesztővizsgám, villanyról is, meg gázzal is. A hangosbemondóban, ami magyarul szólt, bemondták, hogy hegesztőt keresnek. Kérdeztem egy érditől, aki lakatos volt – nem tudom már, hogy kerültünk össze –, hogy tud-e hegeszteni? „Hogyne tudnék” – mondta. „Van vizsgád?” „Van.” „Na, gyere, jelentkezzünk!” „Én nem, mert egy szót sem tudok oroszul.” Én akkor már dadogtam oroszul, meg hát ukránokkal is beszélgettem. Hasonlított a szlovákhhoz, nem volt nehéz megtanulni, meg azzal a bolgár gyerekekkel nagyon sokra mentünk. Ezzel a kevéske orosz nyelvtudásommal megnyertem a főmérnök jóindulatát. Először csináltak egy szerződést, és kaptam egy kétlapos igazolványt. Lefényképeztek, ráírták az adatokat és aláírták. Ez érdekes dolog volt, mert a komisszároknak volt ilyen papírjuk, a párttitkároknak, azok

³² Lehetséges, hogy a Fekete-tenger nyugati partján fekvő Potiról van szó, amely a grúz fővárostól, Tbiliszitől háromszázötvenkét kilométerre fekszik.

³³ Grúzia fővárosa. Kelet-Grúziában, a Tbiliszi-medencében, a Kura folyó partján fekszik.

irányították Szovjetunióban az egész rendszert. Külön fekete ruhájuk és lila parolijuk volt. Senkinek nem lehetett ilyen, csak ezeknek a komisszároknak. De azok úgy tisztelegtek nekem, mikor látták, hogy ugyanolyan igazolványom van, mint nekik. Mikor megvolt az igazolvány, hoztak egy amerikai háromtengelyes műhelykocsit.

Az első egy-két hét körülményes volt, akkor kellett megtanulni a műhelykocsi használatát. Négyféle hegesztő-berendezés volt benne. A problémát az okozta, hogy egyrészt minden angolul volt írva, így nehezen tudtam kiismerni magam, másrészt meg kellett tanulni vezetni a járművet. Én akkor még nem vezettem autót, de látni láttam, hogy megy, mert nálunk a németeknek is volt szép műhelykocsijuk esztergapaddal. Tudtam, hogy kell beindítani. Elkezdtem gyakorolni. De akkor még nem voltak úgy utak, mint most. Most már szép utak vannak arra, a foglyok építették. Csak olyan réteken keresztül mentünk. Mikor letelt a gyakorlóidő, mindig adtak egy borítékot, hogy hova kell menni, hol kell jelentkezni. Megmondták, hogy az útról jobbra-balra lelépni egy lépést sem szabad, csak a kijelölt úton lehet menni, mert ha elhagyom az utat, akkor bünt követek el. Abban a szerződésben ugyanis benne volt, hogy ha szökni próbálok vagy valami, akkor minimum öt év Szibéria, de lehet, hogy ki is végeznek. Hát, nagyon vigyáztam magamra. Az igazság az, hogy haza akartam jönni, mert menyasszonyom volt akkor.

Mint hegesztő állandóan utaztam, mert ha valahol elkészültünk a munkával, mentünk máshova. Egy helyen három hónapnál többet nem voltam. Egyszer voltam egy helyen négy hónapig, mert ott sok volt a munka. Csövezetékeket hegesztettem, egyedül nekem volt hegesztői szakvizsgám. Mindig kaptam magam mellé egy-két segítőt, mert elég súlyos csöveket kellett lefektetni. Ötven méter volt a norma, annyit kellett naponta megcsinálni. Volt, amikor már délben kész voltunk.

A konyhánál amerikai konzervdobozok voltak kidobva. Volt ötliteres, háromliteres, kétliteres. Gyönyörű szép tiszta volt, mintha nikkelezve lett volna. Kérdeztem a ruszki nőtől: „*Náda je to? Kell ez?*” Azt mondta, neki nem kell, el fogják vinni. Hát, én kiválogattam őket és csináltam belőlük vödöröt. Kifűrtam őket és csináltam rájuk fület, aztán vittem a piacra eladni. Marékszámra adták érte a dohányt, mert a pénz az nem ért semmit, csak a dohány, a mahorka. A zsebeim mindig tele voltak dohánnyal.

Nagy területen, sok nemzetiség között megfordultam, így tíz nyelven tudtam számolni. Több nyelven meg kellett tanulnom, nekem kellett elmagyarázni a segítőimnek, hogy mit, hogyan és miképp kell csinálni. De ott nekem már jó volt, mert mindenhol, ahova mentem az igazolvánnyal, kaptam ennivalót, úgyhogy nem voltam túlzottan éhes. Viszont mindenhol csak a káposzta és a káposzta, meg a káposzta volt. Az volt a szerencsém, hogy önállóan jelentkeztem, hogy hegesztő vagyok. Mert, ha ez nincs, akkor lehet, hogy mentem volna bányába dolgozni.

Az első utam Jerevánba³⁴ vezetett. Hát, az egy szép város volt, de csak asszonyokat lehetett ott látni, férfi nem volt. A férfiakat elvitték a frontra. Valami öt nemzetiség lakott ottan. Borzasztó szent emberek voltak. Oroszul nemigen tudtak. A kicsi gyerekek azok az iskolában már oroszul tanultak, azok tudtak oroszul, de a felnőtt asszonyok nem. Az asszonyok arca be volt kötve, csak a szemük látszódott, nem lehetett látni, hogy szép vagy nem szép. Maga a környék csodálatos volt.

Sok népet megismertem. A legjobban Mongólia tetszett. Szép városaik voltak, de a nép egy része sátrakban élt és vándorolt. Kérdezték, hogy milyen nációhoz tartozom. Hát, hiába mond-

³⁴ Örményország fővárosa, a kaukázusi régió egyik legfontosabb ipari, kulturális és tudományos központja. Kelet-Örményországban, az Ararát-hegy északkeleti részén fekszik.

tam, hogy magyar, nem értették. Amikor viszont azt mondtam, hogy *ungor, vengri*, akkor ketten rám rohantak és megöleltek. Azt mondta: testvér, *brátyi, brátyi*, mert állítólag a magyarok onnan származnak. Hozták rögtön a pálinkát, fél litert. De ki tud meginni fél liter pálinkát? Ott úgy berúgtam, hogy aj, jaj! Aznap nem hegesztettem.

A Fekete-tenger után a Kaszpi-tengerhez is eljutottam. Az egy érdekes dolog volt, mert abban a tengerben csodálatos módon minden hatodik héten két méterrel esett a víz. Ott le volt téve egy vasúti sín, azon tolták a vagonat a tengerhez, s ott gyorsan megpakolták sóval. Ilyen kicsit sárgás só volt, és evvel a sóval csinálták a savanyú káposztát. Mikor kihúzták a vagonokat, már lehetett látni, hogy emelkedik a víz. Hát, csodálatos dolog volt.

Jártam Bakuban is,³⁵ majd onnan Csirohovádba³⁶ kerültem. Aztán onnan Doskiszánba³⁷ mentünk tovább. Az egy hegyen volt. Ott ilyen különböző színű kőzet volt, olyan volt, mint az üveg. Gyönyörű volt. Ott találkoztam már magyarokkal. Három év után, addig egy szót nem hallottam magyarul. Az utolsó helyem Kirovobad³⁸ volt. Ott aztán áramütést kaptam. Nem volt elég szigetelt vezetékem. Volt egy tekercs drótom, gondoltam, azzal megcsinálom a földelést. Közben szóltak, hogy megjött az ebéd. Kocsival, hordóban hozták az ebédet. Indultam ebédelni, de megcsúsztam és valahogy ráestem erre a drótra. A fél oldalam megbénult, azóta is fáj a kezem, meg az egész oldalam. Elvittek egy kórházba, csak másnap ébredtem fel. Ott a kórházban csak románok voltak, meg németek, magyarok nem kerültek oda. Az úttest mellett minden öt kilométer után volt egy tábor, ezek ilyen sátorbarakkok voltak. Emeletes ágyak voltak benne, kétszáz ember volt egy sátorban. Azért volt minden öt kilométerre egy tábor, hogy ne kelljen sokat gyalogolni, mert utakat csináltak és a hegyet bontották. Nagy munka volt ottan. Itt volt a kórház is.

A kórházban semmi gyógyszer nem volt, de volt egy aranyos doktornő. Simogatta az oldalamat. Egy asztalra fektettek, ilyen gyóglámpák alá vittek, aminek a fele piros, a másik fele meg nem tudom, milyen színű volt. De a lényeg az, hogy minden nap húsz percet vittek ez alá. Később aztán már kezdtem mankóval járni, aztán meg bottal. Hónapokig nyomtam a kórházi ágyat.

A kórházban jóban voltam az ápolókkal, így mindig jutott egy kis többletkaja. Egyszer csak meghalt a fűtő, és engem bíztak meg a tüzelőberendezések kezelésével. Később meghalt a birkapásztor is. Vele jól megvoltam annak ellenére, hogy a halottaktól zacskóba gyűjtötte az aranyfogakat. Tudtam, mi a munkája, így két hétre pásztor lettem.

A kórházban két orvos volt, meg az orvosnő. Ez a két orvos ítélte meg, hogy kik munkaképtelenek, kik mehetnek haza. OK-soknak hívták a munkaképteleneket. Tőlünk a harmadik szomszédban volt az a két sátor, ahol azok a betegek voltak, akik a hazamenetelre vártak. Hallottam, amint ez a két orvos arról beszélgetett, hogy mit kellene velem csinálni. Azt mondta az egyik, hogy ebből nem lesz munka, nem fogja a munkát bírni. Hát, mondta a másik, küldjük haza. Elkezdtem még jobban sántítani. Akkor már majdnem jól voltam, de elkezdtem jobban sántítani. Így kerültem át én is abba a sátorba, ahol azok feküdtek, akik „hamarosan” mehettek haza. Ott találkoztam egy tárnokival. Pontosabban Érden volt kosárfonó, de tárnoki származású volt. Hogy az milyen gyönyörű dolgokat csinált: bambusznádból fotelokat, asztalokat. Nagyon jóban volt az alezreddessel, a főnökkel is. Az mindig ígérette neki, hogy *szkoro poigyes*

³⁵ Azerbajdzsán fővárosa, a Kaszpi-tenger nyugati partján fekszik.

³⁶ Nem sikerült azonosítani.

³⁷ Nem sikerült azonosítani.

³⁸ Település Azerbajdzsánban, a Szovjetunió 223/1-es tábora volt itt.

domoj, nemsokára méysz haza. Na, de náluk a *szkoro* annyit jelent, hogy majd, tehát nem határozott időt. Így nem tudhattuk, hogy mikor megyünk haza. Hát, egyszer beállt három vagon, aztán sorakozó, s sorba dobálták be az embereket. Ott hallottuk először a neveket, hogy kit, hogy hívnak, mert ott összeírták. És, hát a Miskára nem került sor, pedig ígérette neki a *nacsalnyik*. Azt mondta, *nyecsevo, utrom prigy*, reggel jöjjünk, jelentkezzünk, majd mikor indul a vonat, akkor fölszáll. Na, kérlek szépen, már jött a mozdony is, hogy indul a szerelvény. A *nacsalnyik* egy másik pacákat lerántott a vagonról, a Miskának meg szólt, hogy *szkocsi bisztro davaj*, hogy na, gyorsan ugorjon fel. Mindent otthagyt, nem vitt magával semmit, pedig neki is volt egy csomó cucca, amit haza akart hozni. De a lényeg az, hogy elment a Miska.

Ez a Miska adott nekem egy kulacsot, mert neki volt vagy három. Kérdeztem tőle: „*Nem tudsz egyet adni?*” „*Dehogyanem Ferikém, vidd el!*” Ebből csináltam egy cigerattartó dobozt. Szerszámaim nem voltak, így azokat is magam csináltam négyszögletes drótból. Jó kemény volt, de minden lágerben meg volt engedve, hogy főzzenek a rabok. Lehetett gyűjteni teknősbékát, zöldet, gazokat, füveket. Ilyesmiket szedtek össze, abból főztek. A barakk háta mögött volt tűz, s én ott a tűzben csináltam meg a szerszámokat. A kapuőr nagyon jó ismerősöm volt. Pávelnek hívták, ukrán gyerek volt, nagyon szerette a magyarokat. Az adott nekem egy kalapácsot, és abból a kalapácsból csináltam egy kicsit, mert nem kellett nagy kalapács. Három hónapig tartott, amíg megcsináltam a dobozt. Itt csináltam a pipámat is, rózsabokor töviből. Ezzel a Pávellel annyira jóban voltunk, volt, hogy a pisztolyát az asztalra tette, mikor kiment WC-re. Megkért, hogy vigyázzak rá, legyenek a helyettese, mert ő megy WC-re.

A hazajövetelem előtti utolsó három hónapban csak temettem. Minden héten kétszer volt temetés, kedden, meg pénteken. Rengeteg halott volt, a legtöbben németek voltak. Azok szappant ettek, hogy hasmenésük legyen, ne kelljen dolgozniuk. Így viszont még jobban legyöngültek, sokan meg is haltak közülük. Éjjel hordtuk ki a halottakat. Volt ott egy nagyon szép temető, de oda foglyot nem engedtek be. Azt a rengeteg embert, aki ott a kórházban meghalt, nem lehetett temetőbe vinni, az tilos volt. Azt mondták, csak vigyük ki a határba, nem számított, hogy hova, mert olyan erdős rész volt. Nekünk nem kellett őr, mert én őr nélkül, az igazolvánnyal mentem. Volt a Bentánál³⁹ egy kicsit nagyobb folyó. Az tele volt mindenféle állattal. A partján rengeteg sakál volt. Egyszer megtámadtak minket a sakálok, volt vagy húsz darab. Hát, az volt a szerencse, hogy mindegyikünkénél volt lapát. Négyen voltunk. Gyorsan dobtunk a halottakra egy kis földet, aztán pucoltunk onnan. Aztán ezek a sakálok kiszedték a halottakat, mert éhesek voltak. Nagyon kellemetlen volt.

Itt is volt egy murim. Egy kocsin, *bricskán* vittük a halottat. Négy kereke volt, a felső része olyan volt, mint egy teknő. Egy fehér lovunk volt hozzá. Általában négy-öt halott fért bele abba a *bricskába*. Egyszer az egyik már annyira meg volt kövesedve, hogy a keze kilógott, nem tudtuk betakarni a tetővel, mert útban volt. És ott, ahol a bizottság volt, ott voltak iskolás gyerekek. Kérdezték, hogy mit viszünk. Meg akartam igazítani a tetőt, hogy ne lássák, de a tető lecsúszott. És ott feküdtek a meztelen halottak a kocsiiban. Ezt az ablakból látta a bizottság. Ki is szólt az egyik, hogy visszafelé majd jöjjenek be. Hát, gondoltam, ebből baj lesz, Feri, erre ráfázol. Na, mindegy, mentünk tovább. Egy gödröt csináltunk, de nem volt könnyű, mert az valamikor tenger volt, kavicsos volt az egész, nem lehetett úgy ásni, mert nem volt más, csak lapát. Nagy gödröt nem lehetett ásni, örültünk, ha be tudtuk takarni egy kicsit a halottakat. Nem ismertük

³⁹ A Benta-patak Biatorbágy nyugati részén ered és Százhalombattánál folyik bele a Dunába.

őket, nem tudtuk, kiket temetünk. Mikor jöttem vissza, bementem az irodába. Mondták, hogy másnap a főorvos asszonnyal, az volt a kórháznak a vezetője, jelentkezzem ott náluk. Elmentünk az orvosnővel, és aztán megmondták neki, hogy zárral kell ellátni a kocsit. Elismerték, hogy nem én voltam a bűnös, hogy lecsúszott a tető. A doktornő megcsináltatta, mert volt ott asztalos, meg mindenféle szakmunkás. Megcsinálták a tetőt, akkor már könnyebb volt a temetés.

Egyik-másik alkalommal szintén temetni mentünk az erdőbe. Fáradt voltam, de nem volt szabad leülni, mert sok volt a skorpió. Egyvalaki útközben meg is halt, megharapta őt egy skorpió a bokáján. Egy másiknál pedig, mikor levetkőztettük, lehetett látni, hogy a feketeség húzódik föl. Neki levágták a lábát. Mivel köves volt a föld, lapáttal nem is lehetett mindig megemelni a követ. Ilyenkor gurítani kellett. A gurítandó kő mellett volt egy másik, ami félig kint volt a földből. Nagyon fáradt voltam. Hát, mondom, a fene egye meg, én leülök egy kicsit, ha tetszik, ha nem. Mondom, majd észreveszem, hogy mozog-e valami. Gondoltam, ha észreveszem, akkor majd fölugrom vagy agyoncsapom, mert mindenkinél volt lapát. Egy pár fészket agyoncsaptunk már korábban. No, a lényeg az, hogy gondoltam, kicsit nyújtózkodom. Lefeküdtem. Azt hittem, kavics, így rátettem a fejem. És egyszer csak így nyújtja ki a lábát. Nézem, ej, teknősbéka. Mint egy lavór, akkora volt. Hú, de megörültem neki. Volt benne negyven tojás. Elkaptam a nyakát, kettőt ráütöttem a fejire, s mint a hátzísákot, úgy vittem be. Volt ott egy romániai magyar gyerek. Olyan szépen ki tudta bontani a húst belőle. Hát, mi volt a hús? Négy lába volt, meg a nyaka. Volt, aki a fejit is megette, de nekem az nem kellett. Engem a tojás érdekelt. A tojás nem volt nagyobb, mint a körmöm. Mentem a Pávelhez. „Pável, add nekem kölcsön a vödört!” „Minek?” „Főzni akarok.” Voltak ilyen kisebb edények, de negyven darab tojáshoz nem volt elég. Hát, hogy ez a Pável mire használta a vödört, ki tudja, de ilyen cementes ragacsok voltak rajta. Kimostam, amennyire lehetett. Aznap tejberizsa volt ebédre. A tejberizsát nem igen szerették, így a dohányomból vettem tíz adagot. Több mint félig lett a vödör. Jó sűrű volt, mert a tojást is belekevertem. Két házzal odébb volt a birkahodályunk, mert volt a kórháznak két-háromszáz birkája, kecskéje, de még szamár is volt két darab. Oda mentem, megfejtem két kecskét, lett egy literre való tejem. Azzal higítottam föl. Cukorosztás is volt, tíz adag cukrot szereztem, ami nem volt több jó fél kilónál. Mindet belekevertem. Aztán mentem sütni. Jó tüzet raktam, rátettem a vödört két téglára. Másfél órát biztos sült. Szépen megdagadt, olyan domború volt, és kezdett pirosodni a teteje, már olyan szép gömbölyű volt. Már olyan volt, mint a *riskók*.⁴⁰ Kezdtém kóstolgatni. Szóltam Pávelnek: „Pável, igyi szuda! Pro buj! Pável, gyere ide! Kóstold meg!” Na, aztán megkóstolta. „Ocseny horos. Nagyon jó.” „Örülök neki.” Voltak körülöttem egy páran, nekik is adtam, kikapartuk a vödört. Amikor hazajöttem, elmeséltem otthon a mamának. Csinált nekem mindig *riskó*kat. Telerakta mazsolával, meg ezzel-azzal, ahogy kellett. Megkérdezte, milyen? Mondom: „Mama, nagyon finom, de nem olyan, mint ott volt.” Hát, mindnyájan elkezdtünk nevetni. Ott másképp esett a kaja, mint itthon.

Itt volt még egy érdekes dolog. A pécsi színháznak egy része itt volt fogságban. Ezek a művészek csináltak ott mindig valami előadást. Lehetett énekelni, meg mit tudom én mit. Volt egy, aki bohócnak volt öltözve. Ilyen varázsló ember volt. Ketten meg csinálták a balhét a kártyával. Egyszer csak mondja az egyik kártyás a másiknak: „Na, szedd össze magad, mert már menni kell!” Aztán mondja ez a másík: „Nekem hiányzik a piros nyolcasom. Hogy menjek el, ha hiányzik a piros nyolcasom?” A ruszki tiszték ott ültek az első sorban. Aztán mondja ez a nagyfőnöknek:

⁴⁰ Értsd: rizskók, rizsfelfűjt

„*Tovaris, zsebben van a piros nyolcas, legyen szíves, adja oda!*” Na, volt ott tolmács, az szépen lefordította. „*Nálam? Hogy lenne nálam a piros nyolcas?*” Benyúlt a zsebibe, és ott volt a piros nyolcas. A tiszt olyan mérges lett, hogy elővette a pisztolyát és belelőtt a kártyásba. Combont talált. Ezután történt, hogy az orvosnővel mennünk kellett megcsináltatni a tetőt a *bricskán*. Akkor láttam, hogy a mi alezredesünknek le volt szedve minden rangja és be volt zárva. Utána elvitték Szibériába. Mert hát nem volt parancsa, joggatlanul lőtt rá a kártyásra. Azt el kell ismer- ni, hogy bohócot csinált belőle, de akkor sem volt joga rálőni.

Aztán csak elérkezett a hazajövetelünk.

A táborból félévenként vitte egy-egy vonat a kijelölt embereket. Én egy év itteni „táborozás” után a harmadik szerelvényre kerültem csak fel, igaz, vonatparancsnokként. Egy hónapig utaztunk hazafelé, mert a mi vonatunknál minden más fontosabb volt. Az étkezés ugyanolyan volt, mint mikor a bajai úton gyalogoltunk, itt sem volt, amiben, és amivel együnk. A németek persze könnyen megoldották. Mivel a táborban sok teknős- békát megették, azoknak a páncélját használták edénynek.⁴¹

Foksániba [Foksány, románul Focșani],⁴² Romániába vittek bennünket. Az egy nagyon szép magyar város volt. Volt ott egy nagy tábor, ahol felállítottak minket. Ott a Marosán György,⁴³ valami miniszter volt, mondott egy beszédet. Reggel nyolc órakor kezdett el beszélni, délben még mindig beszélt. Már mindenki rogyott össze, mert olyan gyöngék voltunk. Ekkor azt mondta, hogy na, üljetek le! Azt mondta, hogy otthon nem szabad arról beszélnünk, hogy mi itt kint voltunk. Mi jóvátételben dolgoztunk a Szovjetunió- nak. Agyonra dicsérte a Szovjetunió- t. Hogy a hároméves terv így, meg úgy. Hát, én betartottam azt, amit mondott, soha nem dicsekedtem sehol.

Istenkém, hogy én mennyit sírtam, amikor Debrecenbe értünk. Hazajöttünk. Miután meg- kaptam a papírokat, egy tehervonat fékezőfülkéjébe kapaszkodtam fel. Augusztus 22-én érkez- tem haza. Újságok hozták a hírt, hogy én is jövök. Hát, az egy csodálatos dolog volt.

A Nyugatiból a nővérem Széna tér közeli otthona felé vettem az irányt. Megremegtem, mert a házukkal szembeni épület eltűnt a föld színéről, de ahogy megfordultam, éppen a piacra igyekvő nővérem lépett ki a kapun. Boldogan öleltük meg egymást. A nővérem azonnal telefonált a bátyámnak [Lugosi Mihály], aki a Ganz Villamosságiból a munkáját abbahagyva sietett hozzám. Együtt mentünk a Délibe, s onnan Tárnokra.⁴⁴

⁴¹ Tárnokhír 2009. február, 4.

⁴² Az NKVD (Belügyi Népbiztosság) százhetvenhatos, egyik legnagyobb, negyvenezer főt befogadó átmeneti gyűjtőtábor, 1945-től a Magyarországról elhurcolt hadifoglyok elosztásának fontos logisztikai központja volt. A Szovjetunióba menő fogolyszállítmányok 70%-át az egészségügyi állapot alapján osztályozva ebből a táborból indították útra. A táborban a barakkok zsúfoltsága, a minimális ellátottság, a higiénia hiánya miatt rendszeresen tifusz- és vérhasjárványok pusztítottak. Később e tábor lett a fogságból hazatérő magyar foglyok egyik, országon kívüli utolsó állomáshelye is. (Dr. Diós István /főszerk./: Magyar Katolikus Lexikon III. Szent István Társulat, Budapest, 1977. 737.)

⁴³ Marosán György (1908–1992) szociáldemokrata, majd kommunista politikus, a két párt egyesülésének egyik legfőbb szorgalmazója volt. A fúziót követően az MDP (Magyar Dolgozók Pártja) Budapesti Pártbizottságának első titkára volt, majd 1950. augusztus 4-ig könnyűipari miniszter.

⁴⁴ Tárnokhír 2009. február, 4.

A Déliben a vonat tele volt tárnokiakkal. Tudták, hogy jövök, mindegyiknek ott volt az újság a keziben. Mondták, hogy jön a Ferenkó, jön a Ferenkó, mert engem csak úgy hívtak, hogy Ferenkó. Mert a Ferenkó annyit jelent, hogy Ferike. Budafokon felszállt a Ringó, a Szabó Laci,⁴⁵ meg az öcsém, a Karcsi.⁴⁶ Budafokon szálltak föl, már inasok voltak. Mikor elmentem és itt hagytam őket, akkor még csak tizenkét évesek voltak. Azóta végeztek az iskolával és inasok lettek. Aztán ez a Ringó futásban szaladt szólani az apámnak, hogy jön a Ferenkó. Gyalog jöttünk az állomásra. Közben találkoztunk a Szilágyiékkel, azoknak is újság volt a kezükben. „Hát megjöttél, Ferikém?” „Meg.” Lent a Kissor⁴⁷ végén volt egy kocsmá, a Strbik-féle kocsmá. Az apám addig jött ki. Azt mondta: „Ferenkó, pogy, dva deci popijem! Gyere Ferikém, két decit megiszunk!” Bementünk, megittuk, ott is elment egy csomó idő. Aztán mondtam, hogy na, gyerünk már haza. Aztán ott Kissorban, ott lakott a Somogyi *tyetka*,⁴⁸ aztán az unokahúgom, a Líza, aztán a Lugosi Lojdnának, a Mikinek⁴⁹ a szerzett apja.⁵⁰ Az *sztrícó*⁵¹ volt, nagybátyám. Szóval három helyre kellett menni, mert mindenhova behívtak, hisz a legközelebbi rokonok voltak. Mindenhol két deci bort kellett meginni. Hát, a papa többet ivott, de nekem elég volt két deci. Mi ott laktunk a Zubekék⁵² mellett. Mire hazaértünk, már rengeteg asszony volt ott. Kérdezték, hogy nem láttam ezt, nem láttam azt, nem tudsz róla valamit? Hát, én sajnos nem tárnokiakkal voltam, így egyáltalán nem tudtam róluk. Ott többekkel is kellett beszélnem, egy jó fél óra eltelt. És akkor a mamát láttam egész hátul. Törülgette a kezét a kötényébe. Biztos főzött valamit. Elbúcsúztam az asszonyoktól és elindultam hátrafelé. Közben láttam a Márkó Líza nénit. Négy éve nem látott, nem ismert meg. Tiszta új orosz ruhában voltam, csak facipőben. Nagyon szép ruhám volt, mikor hazajöttem. A Líza néniéknek volt valami istállójuk, de az akkor már át volt alakítva nyári konyhának. Ott járt ide-oda. Gondoltam, ezt a Líza nénit egy jó szovjet köszönéssel üdvözölöm. „Zdrásztvujtye Líza néni! Kak gyela?”⁵³ Nem tudta, hogy én vagyok. A férje bent volt a szobában. Kiabált neki: „András, András, zaz sza tu ruszi! András, András, megint itt vannak az oroszok!” Na, aztán mentem hátra édesanyámhoz. Hát, mennyi lehetett az? Negyven lépés? Eszembe jutott Petőfinek a verse [*Füstbement terv*]:

*Egész úton – hazafelé –
Azon gondolkodám:
Miként fogom szólítani
Rég nem látott anyám?*

⁴⁵ Szabó László 1931-ben született Tárnokon Szabó Magdolna gyermekeként. 2009-ben hunyt el.

⁴⁶ 1932-ben született Tárnokon és 1988-ban hunyt el.

⁴⁷ A Fő utca Odruk felőli vége. Korábban Vasút utcának mondták a tárnokiak, mert erre jártak a vasútállomásra.

⁴⁸ Az apai és az anyai nagynénit nevezték *tyetának*, azok férjét pedig *szvákónak*.

⁴⁹ Nevelőszülei Lugosi István és Lizicska Etel voltak. Január 8-án őt is elhurcolták Érdről, de Ercsiből sikerült visszaszöknie. Szökésének történetét lásd Kleman Vilmos visszaemlékezésében!

⁵⁰ Lugosi István Lulity József és Márkó Katalin gyermekeként született Tárnokon 1884-ben. Vezetéknevüket később Lugosira magyarosították. 1947-ben hunyt el.

⁵¹ Az apai nagybácsit nevezték *sztrícónak*, annak feleségét pedig *sztrinának*.

⁵² Bőrkereskedő zsidó család volt.

⁵³ Értsd: Jó napot Líza néni! Hogy van?

*Mit mondok majd először is
Kedvest, szépet neki?
Midőn, mely bölcsőm ringatá,
A kart terjeszti ki.*

[...] ⁵⁴

*S én csüggttem ajkán... szótlaniúl...
Mint a gyümölcs a fán.*

A mama nem tudott szólni, én nem tudtam szólni. Hárman voltunk oda, három testvér, s mindannyian haza tértünk.⁵⁵ A Zomboriéknál négyen voltak, ott ketten nem is jöttek haza.⁵⁶ Borzasztó volt ez a háború.

⁵⁴ Az interjúban nem mondta a harmadik versszakot és a negyediknek az első felét.

⁵⁵ Lugosi Mihály 1917-ben született Tárnokon Lulity Mihály és Závodi Krisztina gyermekeként és 2001-ben hunyt el. Lulity Imre 1923-ban született. A testvérek egy része Lulityból Lugosira magyarosította vezetéknévét. Mindketten nyugati fogságból tértek haza.

⁵⁶ A legfiatalabb fiú, Imre, roboton halt meg. Bátyja, az 1920-as születésű András katona volt. 1944-ben esett el.

1. kép: A *Pokol ötös* nevű zenekar Zombori András és Markó Erzsébet lakodalmán
1943. május 22-én

(zenészek: Battai Nándor, Szegedi András, Lugosi Ferenc, Nagy János, Várai Rudolf)
Battai Nándort és Nagy Jánost is elvitték Érdről. Battai Nándor Ábel Józseffel Ercsiből szökött
vissza. Nagy János 1947. július 27-én tért haza a fogságból.

2. kép: Lugosi Ferenc két lányával (Zsuzsa és Márta) és feleségével (Bánszegi Ilona)

3. kép: Lugosi Ferenc unokáival

NAGY ISTVÁN

1926. április 18-án született Gyúron Nagy György és Somogyi Erzsébet gyermekeként. Az elemi iskolát szülőfalujában végezte, majd 1937-ben a család Tárnokra költözött. Fogságból való hazatérése után először Budapesten, egy tejipari vállalatnál, majd Elvira majorban gyümölcs- és szőlőkereszként dolgozott. Később a Magyar Posta kábel szerelő részlegéhez került. Innen vonult nyugdíjba 1986-ban. 1955. május 1-jén kötött házasságot Somogyi Terézszel. Két gyermekük született, Margit és Gábor. 2013. december 5-én hunyt el.

Nagy Istvánt tizennyolc évesen hurcolták el Érdről malenkij robotra bátyjával, Nagy Jánossal, aki 1947-ben tért haza. Temesvárról először a szegedi Csillagbörtönbe került, majd Foksányon keresztül a Szovjetunióba vitték. Először a Staro-Otvazhnoye melletti lágerbe szállították. 1946 januárjában a Volga jegén továbbhajtották, majd két Volga-vidéki tábor után 1946 őszén került Kujbisevbe. 1947 áprilisában, munkából visszafelé jövet, a motozás során egy féktömlőt találtak nála, amiért börtönbe zárták. 1947. június 4-én szabotázsért huszonöt évre ítélték. Ezt követően a novoszibirszki elosztólágerbe vitték, ahonnan a Szahalin-félszigetre szállították. 1947/1948 telén az Oka folyó mellé került, majd 1949 tavaszán a szibériai Bratszk városába vitték. Innen 1950 májusában a kétszázhuszonötös lágerbe szállították, ahonnan 1950 szeptemberében került Sztálingrádba (a mai Volgograd). Kilenc hónappal később Asbest nevű város tábora következett. Itt kapta meg a parancsot 1953. május 17-én, hogy két nap múlva legyen indulásra készen. Az ebben a táborban tartózkodó kétszázötven magyar hadifogoly közül azon öt közé tartozott, akiket elindítottak hazafelé. Jekatyerinburgon keresztül érkezett meg Lvov városába, ahonnan november 23-án indulhatott el Magyarországra felé. Nyíregyháza-Sóstófürdőn november 26-án állították ki útrairndítási igazolványát. 1953 novemberének végén utolsó tárnokiként tért haza a malenkij robotról. 1954-ben a Volga-menti Katonai Ügyészség óvást emelt az 1947 júniusában hozott ítélet törvényességével szemben. A kivizsgálás során megállapították, hogy a vád megalapozatlan volt, illetve egy még hatályba nem lépett törvényt alkalmaztak az ítélethozatal során, így 1954. szeptember 10-i hatállyal a Volga-menti Katonai Körzet Törvényszéke az ítéletet visszavonta.

Nagy István visszaemlékezését az 1990-es évek közepén kezdte lejegyezni. A január 8-tól szabadságáig eltelt időszakot negyvennégy oldalban foglalta össze. A füzetben ezt követően további négy, címmel ellátott történet kapott helyet (Találkozóm az emberevővel; A tábornok lánya; A kiskőrösi bögrecsárdás asszony; Hadifogolytábor 1946 július, egy vasárnap). A gépelt visszaemlékezés a kézzel írottól kívül még további részeket is tartalmaz: tizenöt rövidebb, különálló történettel, egy verssel, valamint a fogsággal kapcsolatos dokumentumok, iratok fénymásolataival egészült ki az eredeti szöveg. Mind a kézzel írott, mind a gépelt változat különálló részeit, amennyiben a kronológia lehetővé tette, beillesztettük a főszövegbe. A nem datálható részek a teljes szöveg végén olvashatók. Nagy Istvánnak nemcsak a visszaemlékezése maradt fenn, hanem 2012-ben két interjú is készült vele.¹ Bizonyos történeteket az interjúkban részletesebben is kifejtett, továbbá egyes adatok csak ezekben fordulnak elő. A rövidebb kiegészítéseket lábjegyzetek formájában építettük be, a hosszabb emlékezések viszont a kronológiának megfelelően a főszövegben kaptak helyet.

¹ Ábel Endre, 2012. január 11.; Ábel András – Muskovics Andrea Anna, 2012. december 21.

Az egyhónapos pincei tartózkodás² után bejöttünk a faluba körülnézni, hogy milyen a helyzet a ház körül. Úgy döntöttünk, hogy másnap hurcolkodunk haza. Még elmentünk a Viktóriuszékhöz is körülnézni, majd elindultunk vissza a pincébe, a temetőn keresztül. Ahogy bandukoltunk, talákoztunk egy orosz katonával. Megállított s közölte velünk, hogy sírt kell ásni a szovjet katonáknak. Mi megkérdeztük, hol legyen a sír. Erre ő kijelölt egy háromszor négy méteres darabot, hogy ezt ássuk ki. „*Minek ekkora gödör?*” – kérdeztük. Erre ő azt a választ adta, hogy öten-hatan lesznek azok a katonák, akiket ide fognak temetni. Agyonlövök őket, mert a frontról megszöktek és a civil lakossággal garázdálkodtak. Olyan vállig érő gödröt ástunk. Erre ő azt mondta, hogy már elég mély, abbahagyhatjuk. A szerszámot visszaraktuk a kápolnába, és utána elengedett, hogy mehetünk a dolgunkra. Az úton a pince felé talákoztunk emberekkel, ők mondták, hogy kidobolták, holnap, nyolcadikán, Érden jelentkezni kell igazolás végett 16–60 éves korig. A pincébe érve aztán megbeszéltük a Szüleinkkel, hogy elmegyünk az igazolásért és majd kilencedikén hurcolkodunk haza a lakásba, a faluba.

Január 8-a szomorú egy nap sok ártatlan ember számára. Igazolóbizottság sehol, csak a hatalmas embertömeg. Jött egy fullajtár és közölte a hangosbemondón: 16–18-ig külön, 18–45-ig külön és 45–60-ig egy másik csoport. A 18–45 éves csoportot ötös sorba állították, majd jöttek a géppisztolyos *davajok*, közrefogtak és elhajtottak Ercsibe,³ ahol egy istállóba tereltek bennünket, ahol elhajtott állatok helyén, azon a koszos szalmán kínlódtuk át az éjszakát.⁴

Másnap délelőtt átvittek egy házhoz és lenyírtak kopaszra. Ami kevés pénzünk volt, azt elvették tőlünk. Utána visszavittek az istállóba, és másnap reggel megint sorakozó ötösével, és elhajtottak Cece irányába.⁵ Sötétedésre értünk Cecére, ahol egy juhodályba tereltek, amin se ajtó, se ablak nem volt. Reggel ébresztő után leengedtek csoportonként egy mocsaras-nádas

² A közeledő front miatt a családok többsége 1944 decemberében kiköltözött Öreghegy és Zapánszki pincébe.

³ Néhány esetben előfordult, hogy tizennyolc év alattiakat és negyvenöt év felettieket is elvittek, mivel családtagjuk vagy barátjuk miatt az idősebbek vagy a fiatalabbak közé álltak, illetve a tizennyolc év alattiak csoportjából a magasabbakat elvették. Cserháti István gyűjtésében Fischer Richárd hatvankét évesként, Vajda István pedig negyvenöt évesként van feltüntetve, születésükkel és fogságukkal kapcsolatban azonban semmilyen pontos információt nem sikerült találni. (Részletesebben lásd a függelékben!) Emellett arra is van adatunk, hogy tizennyolc év alattiakat is elvittek. Halmai Albint például tizenhét évesen hurcolták el. 1927-ben született Tárnokon Hibity Márton és Lizicska Mária gyermekeként és 1985-ben hunyt el. A család később Halmaira magyarosította vezetéknévét. Másodszori próbálkozásra, Cecéről sikerült visszaszöknie. Szintén tizennyolc év alatti volt Kleman Vilmos. Szökésének történetét lásd a kötetben!

⁴ A 2012. január 11-i interjúban az érdi gyülekezőről és az Ercsibe hurcolásról, valamint az ott töltött napokról így számolt be: „*Először oda irányítottak bennünket, ahol volt a régi futballpálya, meg malacvásártér. Most a buszállomás. Itt nem lesz jó, kicsi a hely. Fölhajtották a jónépet ide, ebbe a másik utcába, ahol mostan van a Művelődési Ház, abba az utcába. De még ott se lesz jó. Akkor átvittek bennünket a piac utcájába, de akkor már olyan tömeg volt, hogy... És akkor kezdődött az ordibálás, hogy tizenhattól tizennyolcig külön, tizennyolctól negyvenötig megint külön, negyvenötötől hatvanig megint külön. Egyszer csak, úgy egy óra körül közrefogtak bennünket, minden három lépésre egy géppisztolyos Grisa, aztán, na, előre, indíts. Aztán hajtottak bennünket le Ercsibe. Ott megaludtunk a birkaistállóban, azon a trágyán, ami volt. Aztán odaértünk Ercsibe, ott átvergődtük az éjszakát, aztán másnap reggel, akkor már adtak ilyen kiselejtezett katonacsajkákból ilyen leverszerű valamit. No de hát hiába voltunk éhesek, nem tudtuk megenni, mert olyan volt a dolog. Akkor először átvittek egy civil helyiségbe, és ott aztán lenyírtak kopaszra. De még előzőleg, na, ami pénz van nálad, idedobni. Volt leterítve egy pokróc, ide mindent. Órát, kést, mindent kidobálni, mert ha megtalálják nálad, akkor keserves lesz. Hát, aztán az ember naiv volt, ne legyen nála semmi. Nem gondoltuk, hogy hova fájul a dolog. Rá három napra elindultunk Cecére.*”

⁵ „*Ahogy Ercsiből kiindultunk, még láttam, hogy szerencsétlen Zombori Imrénének is levették a jó bakancsát. Ilyen talpnélküli bakancsban volt, és ronggyal volt átkötve, hogy nehegy leessen a lábáról az az ócska bakancs, s hogy meg ne fagyjon a lába.*” (Részlet a 2012. december 21-i interjúból)

szélére, és ott lehetett mosakodni és vizet inni, ha fel tudtad törni a jeget. Az istálló mellett volt egy urasági magtár, ott voltak a kondérok felállítva, amikben főzték a zsiszikes takarmányborst. Ócska katonacsajkába mérték a három deciliter levest.⁶

A németek megszorították Sárbogárdnál *Ivánékat*. Riadó, és elhajtottak bennünket Dunaföldváron keresztül Baja irányába.⁷ Dunapatajon, egy magtár padlásán vergődtük át az éjszakát. Reggel, indulás előtt a civil lakosság adott főtt ételmezt, csak az volt a baj, hogy edénye nagyon keveseknek volt. Akiknek volt, az kétszer is sorba állhatott.

Kalocsán áthajtottak bennünket. A lakosság itt segített, adtak, amit tudtak, de a *davajok* elzavarták őket, és féltő volt, hogy közénk lökik őket. A fáradtságtól, talán láztól is gyötört a szomjúság. Megállítottak bennünket, mert az úton nagy volt a forgalom. Lementem egy folydogáló kis patakra inni. Alighogy nekihasaltam, hogy majd iszok, mint a vad bika, odarontott egy ferdeszemű *davaj* és géppisztollyal úgy összevert, hogy azt hittem, ott maradok.

Nagy keservesen megérkeztünk Bajára, ahol barakképületbe helyeztek el.⁸ De a szállás itt is a sima beton volt. Napi kétszer egy kulacsalja levesnek csúfolt valami és valamennyi kenyér. Itt voltunk egy hétig, majd vasárnap éjjel riadó. Beraktak a vagonba, és irány Temesvár.

Bajától Temesvárig négy nap volt az út.⁹ Ötven embert egy vagonba, amiben nem volt más, csak a vagon alja. Az ételmezés három darabka száraz kenyér volt, és ird és mondd, két deka-gramm szalonna két napra. Ivóvíz semmi, száz pengőért adtak az örök egy csajka havat, már aki- nek volt száz pengője. A leheletünkől eredő deret kapartuk le a vagon oldaláról vagy tetejéről. Csütörtökön megérkeztünk Temesvárra.¹⁰ A halottakat csak ott szedték ki a vagonból. A szerelvényen tizenkét halott volt. Összedobálták őket, mint a fahasábokat, majd vitték a tömegsírba.¹¹

Beszámoltak bennünket a nagykapun, ahol harminchatezer ember volt összezsúfolva. Az ötvenkettes barakkba irányítottak. Itt is csak padló volt a matrac, de tetű annyi volt, úgy masíroztak, mint mikor a hangyaboly költözik. Mikor a vagonból kiengedtek, adtak egy darab

⁶ „És ott volt olyan, hogy főlészóltották a jónépet, hogy kinek volt nemi betegsége. Azokat mind különszedték, aki jelentkezett, s azokat el is intézték.” (Részlet a 2012. december 21-i interjúból)

⁷ A 2012. decemberi interjúból Petró József halálával kapcsolatban így emlékezett vissza: „Szerencsétlen Petró Józsi bácsinak volt még dugipénze, meg volt az órája. »Bratko pusztima! [Testvér, engedj el!] Szeretnék hazamenni, van óráim, meg pénzem.« Elvették tőle a pénzt, jól összeverték, összerugdosták, nem engedték sehova, azt meg is halt az öreg, mire leértünk Bajára, mert ez Földváron volt, hogy agyonverték szerencsétlent.” Részletesebben lásd a függelékben! Erről a történetről számolt be Pálmai Ferenc is. Cserháti István gyűjtésében szintén említi, hogy az egyik orosz katonának felajánlotta a zsebóráját, nála azonban nem verésről olvashatunk, hanem arról, hogy Petró Józsefet agyonlőtték.

⁸ Közlekedésföldrajzi helyzete miatt nemcsak egy különleges jelentőségű hadifogolytábor hoztak létre a városban, hanem az internáltként elhurcoltak jelentős részét is átmenetileg ide gyűjtötték össze. 1944. október végétől 1945 augusztusáig működött. Nemcsak a Baján és környékén elfogottakat vitték ebbe a táborba, hanem a Budán és tágabb környékén hadifogságba vetett katona és civil foglyok tízezreit is. Részletesebben lásd: Bognár Zalán: Hadifogolytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944–1945. Kairosz Kiadó, Budapest, 2012. 322–323.

⁹ Az interjúkban úgy emlékezett, hogy vasárnap éjjel indultak és csütörtök este érkeztek meg Temesvárra, valamikor január végén, február elején.

¹⁰ A szovjet hadifogságba került katonák és polgárok elosztótáborra volt. A körülbelül ötven barakkból álló táborban több tízezer embert helyeztek el. A tetvek és a tisztálkodás hiánya miatt tifuszjárvány tört ki. A betegek kivül a többi foglyot a Szovjetunióba, valamint Szegedre szállították. Részletesebben lásd: Dr. Diós István (főszerk.): Magyar Katolikus Lexikon XIII. Szent István Társulat, Budapest, 2008. 794–795.

¹¹ „És ott leengedtek vízért. Visszavittünk a vagonhoz vizet, és ott láttam a földön fekvő a Muskovits Józsi bácsit.” (Részlet a 2012. december 21-i interjúból)

kenyeret, meg valamiféle káposztalevest. Evődényünk még mindig nem volt. De ott volt a józan parasztész. Az unokatesómnak [Viktórusz József]¹² volt kincstári katonai egyujjas bőrkésztyűje. Gyorsan kifordítottuk és abba kértük bele a levest. De volt egy sorstársunk, akitől az örök elvették a bőrsapkáját. És ő meg, ahogy hajtottak bennünket, elvette a madárijesztő kalapját és azt tette a fejére. Mire jó a kalap? Ő is kifordította a kalapot és abba vette bele négy nap vonatkozás után a jó meleg levest.

A lágeren belül megkezdődött a harc a túlélésért. Mosdási lehetőség semmi, ivóvíz úgyszintén. Orvosságról nem is beszélve. A házirend: éjjel fél tizenkettőkor sorba állni, hogy megkapjuk az első fél napi kenyeret. De még meg sem kaptuk, már sorba kellett állni a másik feléért. Levest is kétszer kaptunk, fejenként egy kulacspohárral, de nem volt mivel elhozni a konyháról. Amint caplatunk a talpszaggató sárban, találtunk egy malterhordó ládát. Kivertük a meszet, maltert belőle és ezzel jártunk levesért. Négyen kellett érte menni a nagy sár miatt. A századparancsnok [Pluhár Rezső] is velünk volt,¹³ mert csak az ő jelenlétében adták ki a levest. A reggeli levest négy óra, fél öt, a délutánit este kilenc–tizenegy között. Az egyik napon mentünk a levesért a bátyámmal [Nagy János]¹⁴ együtt. Megálltunk pihenni a nagy sárban, mert messze volt a barakk. „No, menjünk” – mondja a parancsnok. Megemeljük a ládát, és a feneké ott ragadt a sárban, és a leves kifolyt a sárba. Most mi legyen? Tanakodás. Hát, menjünk vissza, próba szerencse. Ha szerencsének lehet nevezni, nem voltunk kipipálva, így megkaptunk annyit, hogy mindenkinek jutott egy fél kulacspohárral. Majd csak sikerült egy rozsdás konzervdobozt szerezni, de ennek is egy napi kenyérfejadag volt az ára. A levesosztásoknál a barakk oldaláról letépett kátránypapír volt a világítóeszköz.

A sok megfázás, tetű miatt felütötte a fejét a vérhas meg a flekktífusz. Aki lekerült a gyengéledőre, annak 90%-a tömegsírba került. Ezután kezdték szétszortírozni a tömeget. Voltak, akiket innen egyenesen a Szovjetunióba vittek, minket meg visszahoztak Szegedre, a Csillagbörtönbe¹⁵ vagy a mellette lévő fonógyárba.¹⁶

Szökési lehetőség egyszer akadt volna, de nem akartam otthagyni a bátyámat meg az unokatestvéremet. A menetidő vonattal ugyanúgy, mint mikor kifele vittek. Megérkeztünk Szegedre, és a Csillagbörtön előtt megint kiszedték a betegeket meg a halottakat. Az unokatestvéremnek szerencséje volt, mert ő lázas volt, így kivitték a városi kórházba, ahol egy falusi, tárnoki születésű apáca volt az ápolónő,¹⁷ aki segített a felgyógyulásában, majd később a szökésben.

A bátyámmal egy szobába kerültünk. Elég nagy szoba volt. Olyan ötször öt méteres. Ide besúfoltak huszonöt embert mindenféle fekvőalkalmatosság nélkül. Itt nem győztünk

¹² Viktórusz József 1927-ben született Tárnokon Viktórusz József és Somogyi Julianna gyermekeként. A lakosságcsere során Csehszlovákiába költözött.

¹³ Pluhár Rezső 1919-ben született Tárnokon Pluhár István és Somogyi Róza gyermekeként. 1945 augusztusában Temesvárról tért haza a sóskúti Pluhár Tamással. 1984-ben hunyt el.

¹⁴ Nagy János visszaemlékezését lásd a kötetben!

¹⁵ A máig létező büntetés-végrehajtási intézet létrehozásáról 1881-ben döntöttek. Az épületkomplexum eredetileg három funkcionális egységből állt: törvényszéki fogház, büntető törvényszéki palota, börtön. E legutóbbi csillagalakban épült, innen a közismert Csillagbörtön elnevezés. A második világháború végén az épületben hadifogolytábor működött. (<http://www.csillagborton.hu/> /letöltés: 2015. november 29./)

¹⁶ Ez 1945. február végén történt, s ők voltak az utolsók, akiket elvittek a táborból. Ezt követően a temesvári lágert lezárták, csak a betegek maradtak ott.

¹⁷ Nem sikerült azonosítani. Nagy István öccse, László úgy emlékszik, hogy Makóról szökött vissza.

fertőtlenítőbe járni, ami abból állt, hogy a rongyainkat berakták egy szárazgőzkamrába, és egy fél óra múlva visszakaptuk. Addig anyaszüült meztelenül fagyoskodtunk. Itt a börtönben már mindenkinek volt egy kis tálkája, amit még a rabok hagytak itt.

Itt is kitört a tífusz meg a vérhas és ritkította a legyengült szervezetet. A szerencsétlenségben, hogy a bátyámmal vittek el, az volt a szerencse, hogy nem egyszerre lettünk betegek. Először ő, utána én. Így tudtunk egymásnak segíteni az átvészelésében. A latrina lenn volt az udvaron, és sokszor volt úgy, hogy mire leértünk, tele volt a rongyunk.¹⁸

Az elhelyezésünk az még mindig kemény padló, vagy még keményebb betonpadló volt. Volt olyan eset is, amikor a magánzárkának használt kétszer három méteres cellába tizen-nyolc-húsz embert is bezúfoltak, minden fekvőalkalmatosság nélkül, élre fektetve, mint a heringeket. Ha éjjel a sötétben ki kellett menni, egymást tapostuk kimenetelkor, mert már a virradatot a folyosón kellett eltölteni. Reggelként megkaptuk a három deciliter levest, huszonöt deka kenyeret, este az üres teát. Abból már akár fél litert is kaphattunk, ha abban a hidegben sorba álltunk érte. A szerencsétlenségben az volt a szerencsénk, hogy együtt maradtam a bátyámmal, mivel együtt mentünk el dobszóra jelentkezni Érdre. Mert a közmondás is megváltozott, amely így szól: *Dobbal nem lehet verebet fogni*. A „dicsőségesek” hány ártatlan madarat összefogdostak. A Jani bátyám, ő előbb esett át a vérhason, mint én. Ő könnyebben átvészelte. Amikor ő beteg volt, én ettem meg az ő ételmaradékát, és ő hamarabb talpra is állt, mint én. Mikor elkapott a vérhas, volt olyan éjjel, hogy tizennyolcszor kellett futni a harmadik emeletről a latrinára. Mert WC nem volt, csak egy mély árok, és arra két szál deszka az árok felett, és abba kellett elvégezni a kis és nagy dolgunkat is. Úgy ki voltunk száradva, ürülve, hogy már nem is ment tőlünk semmi, de az inger, az zavart le az árokgig. A szomjúság, a láz annyira gyötört, hogy mindig csak inni kívánt az ember. A fél liter tea az hamar elfogyott, de az udvaron volt artézi kút, és sorba kellett állni a vízért, hogy az ember inni tudjon a nyers vízből. Már majdnem odaértem a vízhez, már csak öten voltak előttem, és egyszer csak oda rohant a bátyám és erőszakkal kirángatott a sorból és nem hagyta, hogy igyak a vízből. Magával vitt, és nagy nehezen vele mentem, és ő elterelte a vízről, az ivásról a figyelmemet. Lehet, hogy ennek köszönhetem az életemet, hogy nem ittam tele magamat a nyers vízzel. Az elhurcolásunktól számítva csak akkor kaptam először orvosságot, amikor 1945 decemberében maláriával bekerültem a kórházba, napi hat darab kinintablettát.¹⁹

A halottakat egy kicsi helyiségben tárolták az elszállításig ruhájuktól megfosztva, egymásra dobálva, mint a fahasábokat, majd sötétedés után jött a teherautó, felrakták, és irány a tömegsír.

A katonák, akik úgy estek fogságba, azok kijártak a városba dolgozni. Amikor már megindult valamennyire a vonatközlekedés, az otthoniak nem sajnálták a fáradtságot és megpróbál-

¹⁸ Itt Szegeden több tárnoki is életét veszítette, Nagy István a 2012. december 21-i interjúban Somogyi Pál és Vas Imre halálára emlékezett vissza: „A szerencsétlen Pali bácsi is ott halt meg Szegeden, a csillagban. Nagyon csúnya vége volt a kisöregnek. Ment a WC-re, és olyan volt a latrina, hogy voltak ilyen kis deszkadarabok és egy szál padló. Azon kellett elvégezni kisdolgot, nagydolgot. Szerencsétlen megcsúszott, és puff bele. Mire észrevették, hogy mi van vele, ott halt meg a trutyimóban.” „Hát, az olyan volt, hogy tüdőgyulladást kapott és kigyógyult belőle. És aztán még kora tavasz volt, jó idő volt, s akkor félmeztelenül leveleközött, újra megkapta a tüdőgyulladást és meg is halt.”

¹⁹ 1945. május *Csillagbörtön* címmel a gépelt visszaemlékezés végén álló történet.

tatást, jöttek keresni a hozzátartozókat. Az én drága, jó nagynéném is lejött Szegedre és hozott egy csomagot, amit az egyik katonaruhás ismerős hozott be és adott át. Volt benne rühkenőcs, egy kis sonka, kolbász és egy kicsi leventeimakönyv is, aminek nagyon megörültem, és amit még a börtönben is sikerült megmenteni.

Az otthon maradtak, a hozzátartozóink tudomást szereztek valahonnan, hogy vannak tárnokiak Szegeden, a Csillagbörtönben és a mellette levő fonógyárban is, ahol azelőtt a rabok dolgoztak. A vonatközlekedés is már megindult, és a fáradtságot, költséget nem kímélve utaztak valamit megtudni elhurcolt hozzátartozóikról. Ezeknek a kockázatos és fáradtságos utazásoknak is megvoltak a maga nehézségei, mert nehezen engedték közel a katonaruhás foglyokhoz a hozzátartozókat, akik átvehették és bevihették a csomagokat az elhurcoltak részére.²⁰ Ezek a „jóemberek” megdézsmálva adták át azt, amit küldtek a szülők vagy hozzátartozók.

Volt olyan eset, hogy az özvegy édesanya pénzt is küldött a katonaruhással, amit az eltett, csak azzal nem számolt, hogy az édesanya a fiának levelet is küld, és abban megírta, hogy küldök neked a Feritől háromszáz pengőt, hogy tudjál magadnak rühkenőcsöt venni. Mikor a fiú [Szabó István]²¹ kérdőre vonta a hiányért a csomagátadót, az először tagadta, majd amikor a levelet elolvasta, szégyenszemre, nagy mérgesen csak odaadta a pénzt.

A másik eset szintén csomagátadásánál történt. A csomagátvevő [Pluhár Rezső] mindentől adott, amit a csomagban kapott. A dohányt, amit kapott, abból is adott, de az egy csomag cigarettapapírt, azt megtartotta magának. De a telhetetlen csomaghozó még mérgesen rá is szólt, hogy hát a papírból nem is adsz? Mi, a kívülállók csak megkövülten néztük és hallgattuk ezt az embertelen és kapzsi beszédet.

Ez után az eset után mi is kaptunk csomagot, mert a drága nagynéni nem sajnálta a fáradtságot, és eljött utánunk, mert szeretett volna hírt kapni a fiáról, az unokabátyámról [Lepsényi Mihály]. Ő Biánál esett fogságba, és ott hajtották a Sós-kúti országúton a Vince-laknál, és egy ismerőssel üzent, hogy már újévre otthon lesz, de sajnos csak négy év múlva került haza.²² Ővele 1945 februárjában találkoztunk Temesváron. Hogy a mi csomagunkat mennyire dézsmálta meg a futár, azt csak ő tudta volna megmondani, mert mi a bátyámmal nem mertük megkérdezni tőle. Úgysem mondta volna meg. Örültünk, hogy valami kis hírt kaptunk otthonról. A kilencévi hazatérésem után, ha találkoztam a csomagdézsmálóval, önkénytelenül eszembe jutott a Csillagbörtön.²³

²⁰ A civilként fogságba kerülteket nem engedték ki dolgozni a Csillagbörtönből, csak a katonaruhás rabokat. Ők vehették át a csomagokat. A Temesvárról Szegedre kerülő civilek közül a Fonógyárban lévők voltak azok, akik rendszeres munkát végeztek.

²¹ Szabó István 1908-ban született Zsámbékon Szabó András és Molnár Anna gyermekeként. 1987-ben hunyt el.

²² Lepsényi Mihály 1918-ban született Lepsényi Mihály és Somogyi Mária gyermekeként. Tüzéerként szolgált. A Sós-kúti úton hajtották, ott találkozott Viczing Emánuellel. Odakiáltott neki, hogy három nap múlva jön. 1949-ben tért haza.

²³ 1945. *Az elhurcoltak vámszedői* címmel a gépelt visszaemlékezés végén álló történet.

Június elején kivittek (hajtottak) a félig sem kész reptérre.²⁴ Éppen csak a falak álltak, tető és ablak nélkül, durva aljzatbetonnal lebetonozva. Az már szerencsésnek mondhatta magát, akinek sikerült egy akkora darab kátránypapírt szerezni, hogy maga alá teríthette. Itt is napi kétszeri étkezés volt, a tisztálkodási lehetőség már jobb volt. A megfázás és a tífusz után a sok tetűtől megkaptuk a rühességet. A fertőtlenítőben kaptunk rühkenőcsöt. Ez valami ipari zsírral volt elvegyítve, azzal kellett bekenni magunkat. Olyan fekete volt, mint a kocsikenőcs.

Mi sem voltunk kövérebbek, mint az auschwitzi elhurcoltak. Nagy nehezen úgy-ahogy helyrepopozódtunk. A transzportok nap nap után masíroztak a vagonokba. Egymás után mentek az ismerősök, majd a bátyám is. Azért maradtam el mellőle, mert én bekerültem a rühes századba.

Jött egy orvosi vizsga. Egy mitugrász kis nyamvadt orvos tartotta. Rám nézett és azt mondta ezekkel a szavakkal: „*Ilyenekre van szükség, elmész az új hazát fölépíteni.*” Július 2-án kiszámoltak a kapun, mert vártak valami külföldi ellenőrzést a nemzetközi vöröskeresztől.²⁵ Két napot vártunk a holtvágányon, majd elindult a vonat Románia felé. Foksániban [Foksány, románul Focșani]²⁶ kötöttünk ki, ahol egy éjszakát voltunk, majd másnap kaptunk egynapi ellátmányt, és díszmenetet vezetve kiszámoltak a kapun, majd be a széles nyomtávú vagonokba: irány a dicsőséges Ruszki éretlen paradicsom.

Elvittek bennünket Kriás [Kryazh]²⁷ nevű városba. Ez a város a Volga mellett van.²⁸ Motozás, majd sorakozó, le a Volga-partra, majd az ott álló uszályba. Le az uszály fenekére, és mint a barmok az ólban, a deszkán minden pricc nélkül voltunk. De már annyi szerencsénk volt, hogy adtak egy kiselejtezt katonaköpenyt, és azt már magunk alá teríthettük. Elindult velünk az uszály.²⁹ Kétnapi hajókázás után megérkeztünk egy Otvazsnoje [Staro-Otvazhnoye]³⁰ nevű faluba. Kitereltek bennünket az uszályból, sorakozó, majd egy öt kilométerre levő lepusztult lágerbe tereltek. Nem mindenkinek jutott hely a barakkokban. Nekünk vagy harmincünknek csak egy sátor, priccsek nélkül. Kaptunk egy üres szalmazsákot, amit ha üresen is, de magunk alá teríthettünk. A csoport, amelyikbe kerültem, az erdőre járt fát vágni a láger részére.

²⁴ A Csillagbörtön-beli fogolytábor az 1945 márciusában elhatalmasodó tífuszjárvány miatt 1945. április végén, május elején átköltöztették a szegedi repülőtérre. A foglyok egy részét a szőregi fogolytáborba vitték. (Bognár Zalán: Hadifogolytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944–1945. Kairosz Kiadó, Budapest, 2012. 119., 325.)

²⁵ Nagy Istvánt az utolsó transzporttal vitték el. Úgy volt, hogy többeket már nem visznek el, de jött az ellenőrzés külföldről, ezért, hogy kevesebb fogoly legyen, az utolsó pillanatban még egy szerelvényt teleraktak ezer emberrel, majd félreállították őket a holtvágányra.

²⁶ Az NKVD (Belügyi Népbiztoság) százhetvenhatos, egyik legnagyobb, negyvenezer főt befogadó átmeneti gyűjtőtábor, 1945-től a Magyarországról elhurcolt hadifoglyok elosztásának fontos logisztikai központja volt. A Szovjetunióba menő fogolyszállítmányok 70%-át az egészségügyi állapot alapján osztályozva ebből a táborból indították útra. A táborban a barakkok zsúfoltsága, a minimális ellátottság, a higiénia hiánya miatt rendszeresen tífusz- és vérhasjárványok pusztítottak. Később e tábor lett a fogságból hazatérő magyar foglyok egyik, országon kívüli utolsó állomáshelye is. (Dr. Diós István /főszerk./: Magyar Katolikus Lexikon III. Szent István Társulat, Budapest, 1977. 737.)

²⁷ Város a Volga bal partján, Samara körzetben, Samara városától tíz kilométerre délre.

²⁸ Körülbelül egy hetet voltak itt.

²⁹ „*Ott aztán már annyira kivoltam a tífusz után, hogy az egyik szál hajam egy centi volt, a másik meg három centi. És megfógtam így, s jött ki. Hát aztán volt egy illető, egy Frisch Antal nevű etyeki fodrászmester, az mondta, hogy ennek csak az az orvossága, hogy kétszer le kell borotváltatni kopaszra, és akkor megerősödik. De egy hajborotválás, az kétnapi cukor volt. Rendbe is jött a hajam.*” (Részlet a 2012. január 11-i interjúból)

³⁰ Település Samara körzetben, a Volga jobb partján, Samara városától északnyugatra. Ebbe a táborba már egyedüli tárnokiként került, egy érdivel volt együtt, Badzi Jánossal.

Az őrszobán voltak különböző hangszerek. Ott volt a lágerben Bujka Jóska cigányprímás, meg Debrecenből a Deli főtörzs szintén a hegedűjével. Ők már a háború befejezése után kerültek fogságba. Az amerikaiak elengedték, mehettek haza, de *Grisáék* vagonba rakták őket és kivitték. Az orosz lágerparancsnoknak eszébe ötlött, hogy ne lóghanak azok a hangszerek a falon. Alakuljon egy zenekar, hogy az éhes, rongyos *pleni*³¹ zenére lépjen ki a kapun. Így aztán megalakult a zenekar, amelyiknek én is tagja lettem.³² Reggel kiálltunk az őrszoba mellé, zenével búcsúztattuk vánszorgó társainkat. A Fekete (Csórny) nevű őrnagy gondolt egyet és szombatontként, saját zsebre, kocsira rakott bennünket és bevitt bennünket a városi klubba, hogy játszunk a civil lakosság szórakoztatására. A civil lakoságnál az volt a szórakozás, hogy férfi a férfivel, nő a nővel cibálta egymást. A vodkát kétdecis pohárból itták.

A láger előtti üres téren épült egy tisztí étkezde. Oda kihajtottak bennünket és a kezünkbe nyomtak egy baltát, hogy te a mai naptól kezdve ács vagy. Kezdetnek baltanyelet kellett faragni. Adtak egy mintát és mindjárt kiadták a normát. Tizenöt darabot kellett volna elkészíteni. Még ötöt sem tudtunk kifaragni abból a csomós, odalökött fából. Szerencsére csak két napig tartott ez a megbízatásunk.

November 7-re elkészült a tisztí étkezde. Az avatóünnepélyen mi szolgáltattuk a talpalávalót. A környező falvak és szomszéd lágerek tisztjeit is meghívták a nagy ünnepélyre. Itt is kétdecis edényből (*sztakán*)³³ itták a vodkát, amitől elég hamar az asztal alá itták le magukat. A szomszéd láger parancsnoka, egy szép szál kapitány kikezdett a munkavezető feleségével. A férje észrevette, és összementek, mint két kos a mezőn. A többi ünneplő nem nézte tétlenül, majd egy mitugrász hadnagy odament és szétválasztotta őket. A két haragos kezét fogott, egyik erre, a másik arra. A szeszgőz egyre fokozódott. Egyszer a kapitánynak eszébe jutott a kis gnóm hadnagy. Odament mellé, elkapta mellén a zubbonyát, megemelte, hogy a lába sem érte a földet, és olyat berámolt neki, hogy vagy három métert úszott a levegőben. Ilyen ütést csak a cowboy filmekben láttam. A kis hadnagy gyorsan a fejére rántott egy hokedlit, mert a megvesztett kapitány rúgta, mint a bolond tehén a borját. A készültség rögtön ott termett és elvitték a rendbontót. Erre föl vége szakadt a zenének, és gyorsan bezavartak a lágerbe, nehogy még a civilek nekünk rontsanak. Az őrszobában még láttuk a kapitányt megbilincselve, amikor egy kiskatona a dióverővel okoskodott, hogy ki a rendbontó. A kapitány erre úgy hasba rúgta teljes csizmatalppal, hogy a katona dióverővel együtt beleesett a méteres hóba. Ezután még lövöldöztek is. Majd másnap a megmaradt kajából nekünk is küldtek be. Ez volt az utolsó eset, többször nem mert kivinni az őrnagy.

1945 decemberében kikerültem a kórházba maláriával. Karácsony estéjén odajöttek a zenész bajtársak és nagyon szépen játszottak. Igaz, hogy csak halk foszlányokat hallottam a magas láztól félig kómában. Az orvosság napi hat darab kinintabletta volt. Megsegített a Mindenható, túléltem. De sajnos a szomszéd ágyon feküdt egy német fogoly tüdőgyulladásban, a fején jeges tömlővel. A magas láz és a szomjúság gyötörte. Éjjel kiszedte a jeget és reggelre halott volt.

1946. január végén kiírtak a kórházból és másnap egy transzporttal elindítottak gyalog a Volga jegén. Egyhónapi fekvés után huszonnyolc kilométert tettünk meg. Egy lágerben kaptunk szállást egy éjszakára. Egész éjjel le se hunytam a szemem, csak sétáltam az izomláztól.

³¹ Értsd: fogoly

³² Közel húsz hangszer volt, Nagy István kontrás lett. Tárnokon tagja volt a leventezenekarnak.

³³ Értsd: pohár

Sem ülni, sem feküdni nem tudtam, csak kínlódtam. Reggel ébresztő, leves egy darabka kenyérral, utána sorakozó. Az úton, ahogy mentünk, ott láttam olyat, amelyet csak elbeszélésekben hallottam. Egy farkas hajtotta a bárányt. Az őr még rá is lőtt, de a farkas elment a báránnyal. Estére kelve megérkeztünk egy lágerbe, ahol a foglyok zöme német volt. Ott találkoztam még 1942-ben fogságba esett katonákkal. Egy falubeli ismerős is akadt [Eskulics György],³⁴ akinek igazán megörültem. A mi brigádunk itt is az erdőirtásra került. Az előző lágerhez képest itt óriási különbség volt. A barakkokban jó meleg volt. A kenyér nagyon jó volt, mert a lágervezetőség nem lopta el a foglyok elől a fejadagot. A foglyok zöme kőbányába és gipszbányába járt dolgozni. Az ételmezés az egész fogság alatt itt volt a legjobb. Az erdőirtás befejeződött, és mi is kijártunk a gipszbányába vagonokat rakni. Itt történt egy bajtársi lopás, az egyik fogoly ellopta a bajtársa kenyerét. A tettes rövid időn belül meglett. Majd összeült a rögtönítélő bíróság. Két ember lefogta, nadrág, alsónadrág lehúzva, majd amennyi ráfért, olvasatlanul huszonöt. Az orosz lágerparancsnok megtudta, hogy egy embert megverték a társai, de az okát is megtudta, hogy miért. Akinek ellopták a kenyerét, azonnal kiutaltatott a saját számlájára egy kiló kenyeret. A tolvajt becsukatta három nap szigorított fogdába.

Majd májusban jött egy parancs, hatszázötven embert le kell adni egy kolhozlágerbe. Én is belekerültem a Gyurival együtt ebbe a csoportba. A környező lágereknek itt termelték a káposztát, uborkát, paradicsomot, krumplit. Itt már teljesen más volt a közellátás. A kenyér tiszta sár volt. Naponta háromszor adták ki, de olyat, hogy amit kihoztak a mezőre, az már megfehéredett. Mikor ideértünk a lágerbe, a cipőnket elszedték és fatalpú vászoncipőt adtak helyette.³⁵ Megkezdődött a krumpliültetés. Az utolsó krumplit május derekán vetettük el, de nem a krumplit, hanem csak a héját. A krumplit lereszeltük cementes zsákon, megszáritottuk, és mikor dél körül hozták a levest, beleszórtuk. Jó sűrű lett, és belapátoltuk. Nem számított, hogy milyen íze van, csak a has teljen, és valahogy átélni ezt az emberpróbáló borzalmat. A hiányos táplálkozásnak meg is lett az eredménye. A fél láger farkasvakságban szenvedett, de a nővér, aki egyben orvos is volt, beszerzett valahonnan csukamájolajat, és a betegség rövidesen megszűnt. Amikor a krumpli elvirágzott és akkora volt, mint egy galambtojás, megkezdtük a krumpli dézsmálását. Amikor már a káposzta fejesedni kezdett, attól kezdve könnyebb volt, mert ha vele dolgoztunk, jól is lakhattunk.

Reggeliosztás, majd délelőtti gyors számlálás, majd kilenc órakor sorakozó az udvaron. Az egész tábor a betegek kivételével felsorakoztatták a kapun kívülre, hogy megyünk fürödni a hat kilométerre lévő falun túl egy körülbelül harminc méter széles kis folyóra. Örültünk, noha jobban szerettünk volna a táboron belül a vackainkon pihenni, de hát ilyen a fogoly sorsa. A parancs az parancs, menni kell, ha tetszik, ha nem. Elindultunk, szépen fölzárkózva ötösével. Ahogy a faluba értünk, akármilyen keservesen, de nótázni kellett. Majd megérkeztünk a tethelyre, ahol az a bizonyos fürdés lesz. Itt kiderült, hogy fürödni is lehet, node a háromszáz köbméter fát, ami a tábor és a helyőrség részére tüzelőnek kellett, azt a folyón keresztül át kell juttatni a túlsó partra. Az első rönkök még csak

³⁴ Eskulics György 1922-ben született Tárnokon Eskulics Lukács és Petró Anna gyermekeként. Katonaként került fogságba. Nem tudni, hogy mikor tért haza a fogságból.

³⁵ Nagy Istvánnak a táborba érkezéskor egy jó bakancsa volt, de mivel tudta, hogy ezt elveszik tőle, még időben átadta Eskulics Györgynek. Ez is jól mutatja, hogy a katona és civil foglyok bánásmódjában jelentős különbségek voltak, a katonafoglyoknak engedélyezett volt a rendes cipő viselése.

úgy-ahogy szórakozásnak tűntek. No de amikor már kötelező volt, hogy *davaj bisztrej*, vagyis gyereink gyorsabban, akkor már a fele sem volt tréfa. Sokan voltak olyanok, akik nem tudtak úszni. Azokat belerakták egy csónakba, majd bevitték a folyó közepébe és felborították a csónakot az emberekkel együtt. Két emberünk majdnem belefulladt a vízbe, de ez nem az őrészen múlt, hanem a bajtársiasságon. Az őrség parancsnoka, egy tüdőbajos hadnagyocska jó vastag fűzfavesszőt vágott a fűzfabokorról és azzal biztatta a félmeztelen foglyokat. Amikor valaki a közelében volt, és nem mert a vízbe menni, mert nem tudott úszni, olyat vágott rá, hogy még a vére is kiserkent. Mi, akik láttuk az eseményeket, úgy csináltuk, hogy mikor láttuk, hogy közeledik, átúsztuk a túlsó partra. No de szemetek voltak az őrök és a vezetőség, mert közben meghozták az ebédnek nevezett akármit, amit a jóra való kutya vagy malac sem evett volna meg, de nekünk a túlélést jelentette, esetleg a hazakerülést, akármilyen fáradtan, kimerülten, mert már a víz és az elvégzett erőlködés is elfogyasztotta a reggelinek nevezett levesnek a maradványait. Úgy négy óra körül megkaptuk a lötyt a kenyérnek nevezett sárgalacsinnal együtt, és még boldog volt az, aki a megmaradt moslékból egy fél kanál pluszt kapott. Fél hat körül sorakozó, majd irány a láger. Amikor a faluba értünk, az őrpapancsnok ránk parancsolt, hogy nótaszóval vonuljunk végig a falun, hadd lássák a civilek, hogy milyen jó dolgunk van, és milyen jól bánnak a foglyokkal. A lágerbe érve újabb számolás, majd a vacsoraosztás után mindenki fáradtan húzódott a maga kis vackára, hogy másnap reggel újra nekifogjon az újabb megpróbáltatásoknak.³⁶

A betakarítás után felszámolták a lágert és bevitték Kujbisevbe, a hatos lágerbe.³⁷ Ott már téglaházakban laktunk. Az élelmezés fogolyviszonylatban tűrhető volt, csak a lábbelikkal volt baj. A műhelyben semmiféle talpnak való nem volt. A suszterek azt mondták, hozzá anyagot, megcsináljuk. Én egy féktömlőt vittem be a lágerbe, de a kapunál motozás volt, és elvették. Utána azonnal vittek a dutyiba, még a vacsorát sem adták oda. Ez úgy április derekán lehetett. A fogdából időnként vittek kihallgatásra. A kihallgatás során többször is vertek, mert nem azt mondtam, amit ők szerettek volna hallani. Még maga a lágerparancsnok, egy ruszin tolmács is azt mondta, hogy elküld az új hazába. Majd május 15-én bevitték a kettes számú börtönbe, ahol összekevertek az orosz köztörvényesekkel.³⁸ Június 4-én, a tárgyalás napján találkoztam a tolmáccsal, aki a volt lágerparancsnok bátyja volt. Rögtön azzal kezdte, hogy én nem tudok semmit sem tenni, mert el fognak ítélni, csak azt nem tudja még, hogy mennyire. A tárgyalóteremben velem szemben közlegénytől alezredesig egy csomó katona volt, mind engem vádolt, mint háborús bűnöst. Az ítélet indoka: amerikai parancsra szabotáltam. Az 58/7 számú paragrafus

³⁶ Ez a történet *Hadifogolytábor 1946. július, egy vasárnap* címmel a kézzel írott és a gépelt visszaemlékezés végén is megtalálható.

³⁷ A Volga középső folyásán, a folyó bal oldali magas partján terül el. Mai neve Szamara. A Szovjetunió kétszázharmincnégyes hadifogolytábora volt a városban. (<http://www.hadisir.hu/hadifogoly/?katalogus=lista/letoltés:2015.november.30./>) Eskulics György valamivel később került el, őt már másik lágerbe vitték.

³⁸ Az itteni körülményekre a 2012. december 21-i interjúban így emlékezett vissza: „*Ott már olyan jó erőben voltam, hogy olyan harmincöt kiló voltam. Mikor mentünk a sétára – mert kötelező volt a börtönben kimenni minden nap – fogódzkodnunk kellett, mert jártányi erőnk sem volt. Akkor leértünk a betonbunkerbe, s akkor ott még járkalni kellett. Jártányi erőnk sem volt, de járkaljatok. És akkor az őr még ott volt az őrtoronyban, s akkor kiabált: »Fritz, similisz, mert ha nem mozogsz, akkor odalövök.« Jártányi erőnk nem volt, de mozogni kellett.» A similisz valószínűleg a *simmi* szóból származik. Értsd: tánc és zenéje.*

értelmében szabotázsért 25, azaz huszonöt év szabadságvesztésre ítélték. Még szerencse, hogy már megszűnt a halálítélet, mert kivégeztek volna. Egy pillanatra meglepődtem, de utána gondoltam, hogy ez úgysem lehetséges. Visszavittek a börtönbe, ahol már az orosz tisztek vártak, akik húsz évre voltak elítélve.³⁹ Megkérdezték, mennyit adtak. Erre én válaszoltam: „*Huszonöt év.*” Ők erre azt felelték: „*Ez semmiség, a Sztálin megdöglik, haza fogsz menni.*” Ezt ők már 1947-ben tudták.

Egy hétig voltam még a börtönben, majd egy reggel rabszállító kocsin, bilincsbe verve kivittek az állomásra. Ott egy személyvonathoz hozzáakasztottak egy rabszállító kocsit, ami bokszokra volt osztva, ahol priccsek voltak, és a legnagyobb nyárban fel a felső priccse, kétnapi hidegélélemmel ellátva. A nagy melegben szomjúságtól, fáradtságban eltikkadva elnyomott az álom. Reggel, mikor az őrök csinálták az ébresztőt, észrevettem, hogy lapos a kenyérszák a fejem alatt. Ösztönösen a kenyér jutott az eszembe, amiből csak a morzsa maradt. Ellopták a *Grisáék*. Reklamálni nem mertem, nem is lett volna értelme. A harmincöt kilós súlyommal vártam, hogy majdcsak megérkezünk az úti célhoz.

A tárgyalás után a tárgyalóteremből megbilincselve vittek a rabszállító autóhoz. A tárgyalóteremtől a börtönig a csukott rabszállító autóban is a kezemen volt a bilincs. Az volt a legrosszabb, hogy a bilincs összeszoruló fogakkal volt ellátva, és a legkisebb mozdulatomra is összébb záródott. Mire a börtönhöz értem, már annyira rászorult, hogy csaknem belevágott a kezembe. Kék-zöld volt a kezem feje, de a dicsőséges győztesek kajánul röhögtek, hogy néz ki a *fritz* keze. Mert önáluk mindenki *fritz* volt. Még a beszélni alig tudó kisgyerek is így mondta: *flicc*. Igaz, hogy mi meg *Grisának*, *Iván*nak hívtuk őket. Majd egyheti börtön után átvittek egy másik börtönbe, de amikor felhajtottak az uszályra, valósággal gúzsba kötötték a kezem a térdem alatt úgy, hogy csak ülni tudtam. Abban a rekkenő melegben a téli sapka, köpeny és a régi szénporos pufajkanadrág volt rajtam. A melegtől, a szomjúságtól majd elájultam. Mindenki úgy nézett rám és úgy kezelt, mint egy bélpoklost. A gyilkosnak előbb megbocsátanak, mint egy politikai elítéltnak. Estére átértünk a Volgán az uszályal egy másik börtönbe, ahol egy hetet töltöttem,⁴⁰ és onnan elvittek egy elosztóba [Novoszibirszk].⁴¹ Ott találkoztam egy trencsényi idősebb magyar emberrel, akit azért ítélték el négy és fél évre, mert ki merte tűzni március 15-én a magyar háromszínű lobogót a saját háza ablakára. Tőle tudtam meg, hogy a volt lágerparancsnokom hazaért, de a felesége férjhez ment egy rendőrhöz. Erre ő nekiment a rendőrnek, és összeverekedtek. Bevitték, letartóztatták, majd elítélték tizenöt évre. Milyen is a sors fintora! Ő, aki a lágerben élet-halál ura volt. Ő, aki még jobban vert a kihallgatáson, mint az orosz NKVD-s.⁴² Hazajövet ő is megkapta, amit megérdemelt. Ezt a trencsényi jóembert, aki nekem ezt elmesélte, elvitték a Hosszú Marcival meg a Hídvégi

³⁹ Két vagon kenyeret loptak, nem osztották ki a népnek, hanem eladták.

⁴⁰ Itt került sor a fertőtlenítésre. Az ennek során átélt megalázásra így emlékezett vissza: „*Megérkeztünk a fürdőbe. Fertőtlenítőnek csúfolták. Ott aztán leszedték a gúnyját, a vattás ruhát, ott már adtak valami nyári ruhát. No de az még csak hagyján! Bemegyünk az úgynevezett fürdőbe, és akkor bemegyünk az egyik helyiségbe, és ugye ott volt mindig a szőrtelenítés. És még a másik nagy megalázás, ami itt történt, hogy a nőknél férfiak voltak a borbélyok, a férfiaknál meg nők.*” (Részlet a 2012. január 11-i interjúból)

⁴¹ Szibéria legnagyobb városa, a transzszibériai vasútvonal fontos csomópontja.

⁴² Belügyi Népbiztosság. Az államigazgatás belügyi ágának legfőbb szerve volt a Szovjetunióban.

Lajos főhadnaggyal Karagandára [Karagandi]⁴³ az ólombányába. Hogy mi lett velük, mi lett a sorsuk, nem tudom, mert többet nem hallottam felőlük.⁴⁴

Egynapi koplalás után meg is érkezünk Novoszibirszkbe [Novoszibirszk]. Ott már egy elosztólágerbe kerültem. Reggel adtak egy levest, meg az egészségi kenyeret. Az elszállásolás az kriminális volt. Nekem csak a priccs alatt került hely.⁴⁵ A cipőm nem mertem levetni, nehogy ellopják. De sajnos mégis megtörtént. Elvágta zsillett pengével a fűzőt, és reggel cipő nélkül ébredtem. Mentem jelenteni a parancsnoknak, az meg bevitt a fogdába, hogy a *fritz* eladta a bakancsot.⁴⁶

Egy hónap tétlen roskadás után újra továbbvittek bennünket. Úgy volt, hogy Kolimára⁴⁷ visznek, a Szahalin-félszigetre aranyat mosni. Itt találkoztam egy erdélyi, marosvásárhelyi, Hosszú Márton nevű fiúval, aki az akkori demokratikus hadseregben volt 1946-ban. A Marci mesélte, miért került ki. Budapesten szolgált az akkori Albrecht laktányában. Az utcán állt őrségben, és az arra sétáló *Iván* el akarta tőle venni a géppisztolyt. Ő felszólította és a levegőbe lőtt, de *Iván* csak jött felé szitkozódva. Erre ő agyonlőtte. Kirohant a készültség és azonnal lefegyverezték és bevitték a fogdába, majd levitték Sopronkőhidára, a katonai börtönbe. A hadbíróóság halálra ítélte, de mivel megszűnt a halálítélet, átváltoztatták huszonöt évre. Őt Karagandára vitték. A halálra ítéltetés után harminchat napot töltött a halálkamrában, ahol a halálraítélteket tartották. Az ellátásuk fogolyviszonylatban jó volt, de este tíztől reggel négy óráig jöttek a fogdmegek és kérdezték: „*Kák familia? Hogy hívnak?*” Akire ráillett a név, azt meztelenre vetkőztették és a szájába nyomtak valami tágulókészüléket, kezét hátra és bilincsbe verve elvitték. És újra jöttek.

Miután útjaink elváltak, mert őt elvitték, mi a többi elítélttel ott voltunk, míg be nem állt a tél. De közben a hiányos táplálkozás meg a skorbut (vitaminhiány) szedte az áldozatait. Sajnos nekem is lötyögni kezdtek a fogaim. Más orvosság nem volt, csak a friss zöld. No, de ott nem volt más, mint a zöldhagyma szára. A hagymát megették *Ivánék*, nekünk még a száráért is tolakodni kellett. Más lehetőség nem volt, el kellett adni a mindennapi kenyéradagot, hogy egy kis hagymaszárhoz jussak. Ez még megoldható volt, legfeljebb nem eszem kenyeret, eszek hagymaszárat, ha jut nekem is. Sajnos bekövetkezett részemről egy nagy csapás. A pénzt, amit a kenyérért kaptam, betettem a börtönben megőrzött kis leventeimakönyvbe. Amint sorban álltam a konyha előtt, meglök a *Grisa*: „*Kamarád szmatri! Bajtárs figyelj!*” Én félre néztem, hogy mit mutat, ő addig kilopta az imakönyvet a *gimnesztorka*⁴⁸ zsebéből, hogy majd a papír jó lesz cigarettapapírnak. Azonnal észrevettem, hogy az imakönyv eltűnt. Ígértem, hogy az egész heti kenyéradagomat odaadom, de sajnos a kis imakönyv nem lett meg. Elszívni sem tudták, mert a papír az nagyon enyves volt, és így valahol eldobták.

Itt történt meg az az eset, hogy az egyik brigádtag nagyon félt az oltástól. Megkért, hogy nem-e venném föl az ő oltását is, ad egynapi kenyeret. Hát erre én, az örökké éhes, az egyik

⁴³ Fontos ipari város Kazahsztánban, jelentős a szénbányászata.

⁴⁴ 1947. június 04. címmel a gépelt visszaemlékezés végén álló történet.

⁴⁵ „*Hiába voltak üresek a priccsok, de ezek a zsványok, a zsebmetszők, élet-halál urai voltak a lágerben. Fritznek csak a priccs alatt van helye. Hát, aztán bele is egyeztünk. Ha priccs alatt, akkor priccs alatt.*” (Részlet a 2012. január 11-i interjúból)

⁴⁶ Három napra zárták be.

⁴⁷ Folyó Kelet-Szibériában. Nevét a vidéken kialakított gulág táborok tették ismertté.

⁴⁸ Értsd: deréköves, ingszerű katonazubbony

oltást a jobb, a másikat a kenyérért a bal karomba vettem fel, utána a kenyeret. Nagy volt az éhség, örültünk, amikor már bejött a fagy. Egy pár fagyos krumplit tudtunk lopni, amit, miután kiengedett, lehámoztunk és ahova melegedni jártunk, a kazán oldalán vékony karikákra vágva megsütöttünk. Jobban esett, mint most az unokáimnak a krumplipehely.

Az elosztóba a transzportok jöttek, a jónépet kezdték szétszórni a munka sürgőssége szerint. Rám is sor került, hívtak a ruharaktárba, hogy vételezzem fel a ruhát, mert a következő csoporttal engem is visznek. Megkaptam az új pufajkát, vattanadrágot, filccsizmát. Vártam az udvaron, hogy mikor jön az írnök, mikor kell a kapu előtt jelentkezni az elszállításra. Amint az udvaron ténferegtem, egyszer csak odajött egy ruszki, sosem láttam, és rám szólt: „*Fritz, vedd le a pufajkád!*” Erre én: „*Tegnap kaptam, mert már beosztottak a következő transzportba erdőirtásra.*” Erre ő: „*Leveszed és ideadod, ha nem akarsz megvakulni, mert ezt a pufajkát elvesztettem, elnyerték tőlem.*” A pufajkát levettem, átadtam a ruszkinak, majd mentem jelenteni, hogy mi történt. Erre még engem vittek fogdába, és azt állították, hogy eladtam a pufajkám, amit az örökkel karöltve ők adtak el, hogy vodkát vehessenek rajta. Majd két nap fogda után kaptam egy ócska használtat, de mire jött a parancs az indulásra, kicserélték a kapunál, mert az őr, aki kísért, nem akart átvenni ilyen ócska pufajkával. Nem vesznek át tőle ott, ahova visz.

A lágerből fél napi járás után az örökkel beértünk az erdőbe, majd napnyugta előtt elértünk egy lágert, ahol megaludtunk. Reggeliosztás, utána tovább gyaloglás a térdig érő hóban az Oka folyó⁴⁹ jegén. Estére kelve megérkeztünk egy Tózs⁵⁰ nevű falu szélén lévő lágerbe, ahol csak egy hetet töltöttem.

Ebben a lágerben volt két elítélt, aki együtt szökött. Az egyik ukrán, a másik litván. El is mentek, majd az ukránt élve, a litvánt halva hozták vissza a lágerbe. Akkor már belső munka, OK-s voltam. A műhelyben csináltak gyalulatlan deszkából egy hosszúkás faladát, és abba tettük a holttestet, majd hatan voltunk vivéshez az ásószerszámot vivővel együtt. Kiértünk a nagy fenyő alá, majd gödröt ásattak velünk, és amikor körülbelül hatvan centi mély volt a gödör, azt mondta az őr: *hvátyity*, azaz elég a mélység. Elföldeltük a nagy fenyő alá, és a többi odatemetett elítélttel a jeletlen sírban várja a feltámasztó harsonaszót. Ezekből az államokból nagyon sok férfit és családot elhurcoltak és tönkretettek, hogy helyettük oroszokat telepítsenek a helyükre, mint Magyarországon a németajkúak helyére.

Engem is agitált egy orosz, hogy szökjünk meg együtt. Én ezt elmondtam egy fiatal ukrán fiúnak, és ő erre figyelmeztetett, hogy ne higgyek neki, hogy ez a besúgó át akar verni és csak az alkalomra vár, hogy valakit beáruljon és ő jó pontot kapjon, ingyen kajához jusson a lágervezetőtől, hogy egy politikai elítélttel sikerült likvidálnia. Ha sikerült volna rábírnia a szökésre, én is úgy jártam volna, mint az a litván, akit kilőttek az ukrán mellől.⁵¹

Egy hét után visszahoztak egy másik lágerbe, ami az Oka folyótól hat kilométerre bent volt a tajgában, ahol csak a láger és a helyőrség volt családostul. Olyan isten háta mögötti garnizon⁵² volt, ahova az őrszemélyzetet is csak büntetésből vezényelték. A folyótól a lágerig csak egy lóvasút járt. A sánt összeácsolt ácskapcsokkal összetákolta fasín helyettesítette. Ezen hozták be az

⁴⁹ A Volga legnagyobb jobboldali mellékfolyója Oroszország európai részén.

⁵⁰ Nem sikerült azonosítani.

⁵¹ *Tózs 1948* címmel a gépelt visszaemlékezés végén álló történet.

⁵² Értsd: katonaság, helyőrség

élelmet, ha megérkezett az uszály. A láger körüli világítás csak viharlámpákkal volt megoldva, sőt, még olajmécsesek égtek. De azért kívülről minden húsz méterre volt egy őrkutya hosszú láncra eresztve. Télen az egyméteres-egy méter húszcentis hóban csak az utakon állt őr, mert ekkora hóban istenkísértés volt a szökés és fölösleges is.

A szerszámraktár előtt fölvételeztük a szerszámot, párba osztottak, egy balta, egy keresztvágó fűrész. A norma télen páronként három köbméter volt. Legallyazni, gallyat elégetni, hat és fél, négy és fél méter hosszúra kellett vágni. Az átvevő, ha olyan kedve volt, ha csak egy kétcentis bütyök maradt, nem vette át, hanem odahívta az ismerősét, vagy aki csomagot kapott, beírta az én teljesítményemet a havernek, én meg kaptam 35, azaz harmincöt deka kenyeret meg egy levest. Ezzel az erővel újra másnap teljesíteni a normát. Az első osztályzatúaknak négy és fél köbméter volt a norma.

Sok volt köztünk a lett, litván és észt nemzetiségű. Ezeket az embereket barakképítésre használták, de a deszkát is nekik kellett felválni, ami abban állt, hogy négyméteres bakokat ácsoltak, majd a rönköt feltették, és az egyik a rönkön állva, a másik meg alulról húzta a kétméteres keresztvágó fűrész. Mint egy élő gatter,⁵³ úgy vágta a deszkát.

Az élelmezés nagyon silány volt, mert a GHI⁵⁴ nagyon sokat lopott. A rossz étkezés végett sok volt a legyengült ember, nagy volt az elkeseredés. Napirenden volt az öncsonkítás, ami abból állt, hogy amikor a szerszámot kivételezték a szerszámraktárból, felmutatta a baltát, majd ezekkel a szavakkal, *nacsalnik szmotri*,⁵⁵ a tuskón levágta a bal kezén két vagy három ujját. Melyik hogyan tudott gondolkodni. Ezek a szerencsétlenek voltak nyolcan vagy tízen. Miután levágta az ujjait, elszorította a csuklóját, hogy el ne vérezzen. Gyorsan bevitték a gyengélkedőre, bekötötték és utána vitték a fogdába.

Volt egy fiatal törzsörmester, aki kiállt az erkélyre, és akinek nem tetszett az ábrázata, azt kiszúrta a sorból és rákérdezett: „*Kák familia? Hogy hívnak?*” A fogoly válasza után kimondta az ítéletet: *troj szútek*, vagyis három nap szigorított.⁵⁶

Az erdőn a normát nagyon nehéz volt teljesíteni. A rossz koszt, meg a sok büntetőkenyér megtette a hatását. Amikor már az örök elfoglalták a helyüket a kakasülön, akkor már mehetünk az erdőbe, de a munkásruha felső részét egy rakásra kellett dobálni. Ha nyáron jött a zápor, csak egy atléta volt rajtunk. Ha sokáig esett, akkor azonnal sorakozó a ruha mellett, de az átázott kabátot csak az elhangzott parancs után volt szabad magunkra venni. Ha az eső elállt, utána újból vissza kellett menni dolgozni az erdőbe. Míg az örök ki nem értek az örtoronyba, addig az örparancsnok ott volt a kutyákkal, és ha valaki megmozdult, azonnal ráuszította a kutyát, mondván: „*Biri! Fogd meg!*” A nagy, harmincöt-negyvenkilós németjuhász úgy vágta oda a szerencsétlen rabot, hogy alig tudott föltápáskodni, és az örök csak jókat röhögtek rajta. Ha kiértünk az erdőre, nem azzal törődtünk, hogy a norma meglegyen, mert már jártányi erőnk nem volt, hanem hogy hol találunk valami ehető zöldet, és legeltünk, mint a libák. A lóhere olyan ízű volt, mint a sóska. De volt ott vadfokhagyma, azt is téptük, tömtük a szánkba, hogy valami legyen a gyomrunkban. Ha ez elfogyott, akkor már jó volt a fiatal fenyőknek a törzs és a külső héj közötti édeskés fakérge is.

⁵³ Vaskeretbe illesztett, több vágólemezű fűrészgép, amellyel egy farönkből egyszerre több, azonos vastagságú deszkát lehet vágni.

⁵⁴ Nagy István valószínűleg valamilyen gazdasági hivatalra gondolt, amely a tábor élelmezését intézte.

⁵⁵ Értsd: Főnök, nézd!

⁵⁶ Szútok: teljes, huszonnégy órás nap.

Egy alkalommal, 1948 nyarán egy szimpatikus, rendes fogolytárs megszökött. Azonnal riadó, ki az erdőből, sorakozó futásban, zavartak azon az úttalan úton. Minden őrnek egy jókora husáng volt a kezében, és azzal bízattak bennünket a gyorsabb haladásra. Majd a láger bejárata előtt állj, sorakozó és hegyi beszéd a garnizonparancsnok részéről: „*Ti azt hiszitek, hogy ennek a szökevénynek sikerül megszöknie. Orosz tiszti becsületszavamat adom, hogy reggel a kivonulásnál bemutatom őt nektek.*” Mi csak hallgattunk, mit is tehattünk mást, de ha szemmel ölni lehetett volna, biztos, hogy holtan rogyott volna össze. Mi rabok szívvel-lélekkel drukoltunk a Borisznak, de sajnos a szökés helyétől tizenhat kilométerre elfogták, odáig tudott csak elmenni. A németjuhász rendőrkutya odáig követte. Már nem tudott továbbmenni, felmászott a fára a Borisz, és a kutya körbe-körbejárt a fa körül. Az elemlámpával felvilágítottak, és ő ott kucorgott a fán. Reggeli kivonulásnál ott is volt az őrszoba előtt, de szegénykém, kékre-zöldre verve majd összeesett, alig állt a lábán. Azután volt egy tárgyalása, és a tizenöt évet még megtoldották tíz évvel.

Az élet ment tovább, csak az erők fogyott rohamosan a sok büntetőkenyértől. Lett egy orvosi vizsga, ami abból állt, hogy a fenekünkön lévő bőrt két ujjal megérintették egy párszor, és elhangzott a diagnózis: egyes, kettes, hármas vagy OK-s, vagyis csak lágeren belüli munkára osztották be az elítéltet. Nagyon kevés volt a garnizon létszáma, és ezért már az elítéltek közül kiválogatták azokat az elítélteket, akiknek már csak kevesebb, mint egy év volt vissza a büntetésből, és már azok vigyáztak ránk. Ezeknek külön szobájuk volt az őrszoba mellett.⁵⁷

Mikor kivittek az elosztóból a lágerbe az erdőirtásra, legelőször egy női brigádhoz osztottak be hármunkat, hogy azt a fatörzset, amit az erdőirtó brigádok levágtak, az erdő szélén lévő pataknál összerakjuk nagy rakásokra. Mikor tavasszal megindult az olvadás, a hirtelen megduzzadt patakon lett leengedve a nagy folyóhoz, ahol összefogták és tutajoknak összeállítva engedték útjára a folyó melletti fűrésztelepekre, ahol deszkát, szarufát, gerendát, talpfát vágtak belőle. Az erdőn nehéz volt a munka, és az élelmezés nagyon gyatra volt. Éhesek voltunk, pótlék sehonnan sem került, és így ráfanyalodtunk a farönkököt húzó kis pónilovak abrakjára. Más nem volt, elvettük a lovak elől a zabot, megpirítottuk és úgy ettük, mint a szotyolát. Szegény kicsi lovacskák nem tiltakozhatott ellene, de erre is rájött a vezetőség, és a kis lovacskák az ebédidő alatt a zónán kívül kapták meg az abrakot, és mi hoppon maradtunk. Ez egy hétig volt így, majd utána beosztottak páronként a brigádokba, és úgy jártunk az erdőirtásra. Engem egy örmény mellé osztottak be párnak, övele dolgoztam két hónapot. Elejével ment a munka, de aztán mindig nehezebb lett. Pláne azután, mikor megkaptam az első büntetőkenyeret, ami napi harminchat deka kenyér és egy leves volt. Másnap reggelig semmi. Ez így ment sorozatosan, mert az átvevő egy kis senkiházi volt. Haragudott az idegenekre (német, litván, észt, magyar, osztrák). Ha csak tehette, borsot tört az orrunk alá. Többször megcsinálta azt, hogy tőlünk nem vette át a napi kitermelést, mert háromcentis volt a bütyök a levágás helyén. Erre odahívta a haverját, aki csomagot kapott, és beírta neki az én teljesítményemet is. Én meg kaptam a büntetőkenyeret. Panaszra csak az erdei mókusokhoz mehettünk. A sok büntetőkenyér megtette a hatását. Jött az orvosi vizsgálat, gatyát le, megtapogatták a fenekünket, hogy

⁵⁷ Az Oka folyótól hat kilométerre lévő lágerben megélteket tartalmazza a gépelt visszaemlékezés végén álló, 1948. január címet viselő rész is. Ez több ponton megegyezik a korábban leírtakkal, a teljesség miatt viszont ezt a különálló részt is közöljük.

még mennyi hús van rajtunk, és jött az osztályozás: egyes, kettes, hármas vagy OK-s, vagyis lágeren belüli napi két óra munka.

Mikor már zöldellt a fű, növekedett a csalán, a vadfokhagyma, a lágerparancsnok sorakoztatott bennünket a kapu előtt. Mindenki kapott egy jutazsákot, és gyerünk csalánt vagy vadfokhagymát szedni. Ezzel pótolta azt, amit az elítéltektől ellopott.

Mi is megkaptuk a nyomozókutyának az eleségét, amikor kivitték a garnizonba udvart söpörni. Ez a nyomkereső kutya őrnagyi rangban volt, és olyan fizetést kapott, mint az őrnagy, amit az ételmezésére költöttek. Ez kapta el szegény Boriszt is a lágertől tizenhat kilométerre, aki reggel a kapu előtt állt kékre-zöldre, félholtra verve, remegve az átvészelt verés után. Minden részvétünk az övé volt, de segíteni nem tudtunk, csak azzal, hogy szúrós szemmel néztük a megkínzóját, és ha szemmel lehetett volna löni, szitává löve rogyott volna össze, mint egy üres zsák. Boriszt bevitték a fogdába, majd rá két hónapra kijött a bíróság, és a garnizoni étkezdében meghozták az ítéletet: a tizenöt évet átváltoztatták huszonöt évre. Az addig leült időt eltörölték és a büntetés letöltését a tárgyalás utáni naptól kezdték számolni.

Egy brigád járt le a faluba dolgozni, és ezekkel is olyan ór volt, akinek már csak hat hónap volt hátra a büntetésből. Az Oka folyó partján dolgoztak és ezek közül voltak olyanok, akik készültek a szökésre. Majd 1948 őszén kiment a brigád dolgozni és a munkaközi pihenőben elhatározták a szökést. A tervet tett követte. Az egyik ilyen szünetben odahívták az őrt, hogy adjon nekik tüzet a rágyújtáshoz. Az őrt, mit sem sejtve, nyakában a géppisztollyal odahajolt, hogy tüzet adjon annak, aki kérte. Erre közrefogták, leütötték és elvették a géppisztolyát. A tizenkilenc emberből hatan elszöktek és a géppisztollyal együtt meglógtak. A folyóparton volt egy evezős csónak, beleültek és elcsónakáztak. A többi, aki ottmaradt, az őrt támogatva bejött a lágerbe. A szökés után két hétig nem mentünk ki a lágerből. Majd egy hét után ötöt visszahoztak a géppisztollyal együtt, de a szökés értelmi szerzőjét nem tudták elfogni csak két hónappal később, amikor a munkavezetője beárulta és föladta, mert a feleségével viszonyt akart kezdeni. Őt is visszahozták a lágerbe és úgy összeverték, hogy egy hónap múlva már őt is csak lágeren belüli szolgálatra osztották be. Ugyanis a láger mellett volt egy másik büntetőláger is. Itt még nagyobb volt a fegyelmezés, mint nálunk. Az étkezdébe csak brigádonként mehettek be az elítéltek. Vezényszóra leülni, evés után felállni, majd futásban kirohanni és az ajtó előtt újból kettes sorban irány a barakk. Jöhetett a másik brigád az étkezdébe. A rabok zöme nagyon legyengült, és a háromszázötven fele már nem járt ki az erdőbe.

1948 őszén történt, hogy a zsebmetszők és az elitnek tartott hamiskártyások leültek kártyázni. Először csak pénzben, majd egymás ruhájáért, aztán a mindennapi kenyérfejadagért játszottak. Az egyiknek, akinek rossz volt a lapjárása, már az egész havi kenyerét elvesztette. A többiek felvetették, hogy most játszunk tovább, ki öli meg a rendészt. Megint csak az veszített, akitől az egész havi kenyerét elnyerték. Megbeszélték, hogy mindenben a kezére játszanak, hogy a megbízatást végre tudja hajtani, de ha elárulná a tervüket, őt meg ők ölik meg, mielőtt árulkodni tudna. Egy alkalommal a soraközönál valami zűr ütött ki, és a rendész is bement a láger területére és próbálta elcsitítani a rendetlenséget. Összekeveredett a rabokkal. Erre közrefogták, majd a megbízott két baltacsapással széthasította a fejét. Mire kivitték az őrszobához, már halott volt. Aki fejbe vágta, még a pisztolyát is elvette tőle, noha tilos volt a lágerbe pisztollyal belépni. Ő mégis bejött vesztére. Ezután, hogy megszerezte a pisztolyt, mindenkit kiza-

vart a barakkból, és míg a tárból ki nem fogyott a lőszer, szabályos tűzpárbaj folyt le a katonák és az elítélt között. Mikor kifogyott a lőszer, a pisztolyt eldobta és a két kezét feltartva kijött a barakkból. Azonnal bilincset raktak rá és elvitték az őrszobára. Ott aztán szovjet módra leápolták. Ráhúzták az úgynevezett *rubáskát*, ami hasonlít a kényszerzubbonyhoz, csak egészen más célt szolgál. Akire ráhúzták, annak nem sok csontja maradt egészben, mert ehhez még ütleg és rugdosás is járt. Mikor kitöltötték a bosszújukat, az összevert rabot vitték a szigorított fogdába. A többi rabot meg átszámolták egy kis kapun. Kapun belül két ór, egy-egy csákánynyéllel a kezében megadta a kezdősebességet, mert kívül is volt két fogdmege, és azok is besegítettek. Rá egy hétre jött az orvosi vizsga, és háromszázötven emberből kétszázötven fekvőbeteg lett.

Ez idő tájt már én is kétórai lágermunkára voltam beosztva. Volt ott egy magyar orvos is. Budapesti lakos, dr. Péterfalvi Ödönnek hívták. Nagyon rendes, becsületes ember volt. Akin tudott, mindenkin segített, csak nem szerette, ha át akarják ejteni. Még a civilekhez is kijárt a faluba az ottani civil rendelőbe. Attól függetlenül, hogy húsz évre volt elítélve, szabadon mehetett horgászni. Ezt a bizalmat és megbecsülést azzal vívta ki, hogy a garnizonparancsnok felesége szült, és császármetszéssel megmentette az anyát és a kicsi életét.

Egyik nap, amint végeztem a nekünk kiadott munkát – a tégláégetőből hordtuk a téglát az őrszobára, ahol a kőműves kályhát rakott a téglából – ahogy visszafelé mentem a tégláért, a lágerírnök hadonászva, kiabálva a nevem kiabálta: „Nagy igyi szuda!”⁵⁸ No, most mi lesz, mit vétettem, miért kiabál velem? Oda-slattogtam oldalazva, ha netán meg akar rúgni, el tudjak ugrani. De hála Istennek, erre nem került sor, hanem így szólt hozzám: „A mai naptól kezdve a konyhán dolgozol, becsüld meg magad!” A meglepetéstől se nyelni, se köpni nem tudtam. Na, legalább levest ehettek. A munka akármennyi volt, nem számított, és legalább egy-egy tányér levessel több jutott a magyar sorstársaimnak is. Jött a nagy tél, és csak könnyebb kinézni a melegből, mint taposni a méteres havat.

Ezen a télen történt a következő eset. A kártyásoknak nem fűlt a foguk kimenni az erdőre, és elmentek az írnökhoz, hogy mentse föl őket a munkavégzés alól. Egyszer-kétszer megtehettek, meg is tette, hogy nem kellett nekik kimenni dolgozni, de őt is ellenőrizték, és következő alkalommal nem mentette föl őket a munkavégzés alól. Munkamegtagadás vádjával három nap szigorítottat szabott ki a rendész. A három nap letelte után kijött a fogdából, és a következő nap éjjel az írnöknek elvágta a torkát. Mikor reggel lementem a gyengélkedőre megnézni, már halott volt. Huszonöt éves volt.

Ebben a lágerben találkoztam két testvérrel. Ők tizenöt kiló almát loptak a kolhozból, és tizenöt évre ítélték őket. Hasonló eset volt a másik is. A vagonra vigyáztak, amiben rozst szállítottak. Letelt az éjszakai szolgálat, majd az éjjeliőr mondja a váltótársának: „Té, én viszek haza egy kis rozst, megdarálom, és sütünk a gyerekeknek egy kis rozsos cipót.” „Vigyed, csak le ne bukjal!” „Majd vigyázok.” Ezzel el. Mielőtt hazaért volna, találkozott az ellenőrzéssel, aki megállította őt és rákérdezett: „Mit viszel?” „Rozst.” „Honnan?” „A vagonból, amire vigyáztam.” „Gyere csak vissza az állomásra!” A rozst visszavitték, őt meg a társát azonnal letartóztatták. Börtön, majd tárgyalás. A tárgyaláson egymás mellett ültek a vádlottak padján mind a ketten. Aki lopta a rozst, az azért, a másik, aki nem jelentette föl a barátját, azért kapott húsz-húsz évet. Együtt jártunk az erdőre fát vágni.

⁵⁸ Értsd: Nagy, gyere ide!

Abban a lágerben volt egy ruszki elítélt, aki 1946-ban ellopta a Nagy Ferenc miniszterelnöknek az autóját Pesten, a Nemzeti Színház előtt. Ő csak hét évet kapott, de nem bírta a gyűrődést és kerozint csöpögtetett mind a két szemébe, hogy elkerüljön a lágerből. Sajnos mind a két szemére megvakult. Ő sem volt még harmincéves.

A lágerben az egyik brigádvezető részt vett a budapesti harcokban a Rákóczi tér körül a Bérkocsis utcában, ahol még működtek a bordélyházak. A Szása is fölszedett egy utcányt, majd az örömszerzés után észrevette pár nap múlva, hogy megkapta az egyik nemi bajt. Elment az orvoshoz időben, és meggyógyították. Majd megint arra sétálgatott a téren, és az egyik házból az ablakon keresztül integetett az a lány, akitől az ő véleménye szerint a betegséget kapta. Ő is meglátta a lányt. Elborult az agya, előkapta a forgópisztolyt és lelőtte a lányt, aki kiesett a nyitott ablakon, mint egy veréb. Ekkor a társai, akik vele voltak, lefogták, kijöttek az orosz parancsnokságról és elvitték, majd a tárgyalás, és végül elítélték tizenöt évre. Minket, magyarokat szeretett, és ahol csak tudott, segített. Ha valaki azt mondta, Szása, éhes vagyok, még a napi kenyerét is megosztotta. Ha valaki szidott bennünket, még akkor is segített azzal, hogy elmagyarázta a többieknek, hogy nektek fogalmatok sincs, hogy milyen élet van abban az országban, ahol ők élnek.

A konyhán is dolgozott egy elítélt és az is járt Magyarországon. Dicsekedett vele, hogy amikor betörték az ékszerüzletbe, utána szabadrablás volt, még a lábszárán is sorba csatolta a karórákat. Saját bevallása szerint százötven darab karórája volt. Majd a további harcok folyamán lekerült a Balaton mellé és ott nagyon jól érezte magát, úgyhogy a háború vége után sem akart hazamenni, de nem bujkálhatott, mert a volt társai elárulták, letartóztatták és tárgyalás után elítélték tizenöt évre, mint hazaárulót. A beszélgetéseink során álmódzott, hogy Sztjepa (Pista), csak még egyszer fürödhetnék a Balatonban. Erre én így válaszoltam: „Elhiszem, de ez neked nem adatik meg az életben.” Erre ő nagyon lerámolt, hogy, hogy mondhatok ilyet őneki az ábrándjaiért. A főszakács hallotta a beszélgetésünket, jót nevetett és még ki is gúnyolta.

A konyhán dolgozott egy másik szakács is. Az édesapja az első világháborúból ott maradt magyar hadifogoly volt. Lakatos Györgynek hívták, és ő mint köztörvényes kapott húsz évet. Jó barátságban váltunk el 1949 tavaszán. Hogy mi lett a sorsa, arról nem tudok.

Ott maradt még egy építészmérnök orosz alezredes, aki a brigádvezetőnk volt. Ő százhuszonhat napot ült a halálkamrában, ahol a halálraítélteket helyezték el. Őt azért ítélték halálra, mert nem akart hazajönni az éretlen paradicsomba. A volt tisztvársa megtudta, hogy nem akar hazamenni, jelentette a parancsnokságon. De az ales is megtudta, hogy tervét elárulták. Erre ő megölte a volt barátját, de csak elkapták, halálra ítélték, s mikor 1947-ben ideiglenesen megszűnt a halálítélet, átváltoztatták huszonöt évre. Mikor a kis hadnagyocská az elosztólágerben megfenyegette, így válaszolt: „Maga akar engem megijeszteni olyasmivel, hogy elküld erdőirtásra, aki százhuszonhat napot ült a halálkamrában? Akkor korábban keljen fel, mert maga engem nem tud megijeszteni” – és otthagya a kővé dermedt, okoskodó tiszttecskét.⁵⁹

⁵⁹ 1948.9.15. címmel a gépelt visszaemlékezés végén álló történet.

1949 tavaszán jött egy rendelet, hogy az összes politikai elítéltet össze kell gyűjteni egy körzetbe. Ezek után behozták, vagyis hajtottak bennünket egy Tajset [Tajshet]⁶⁰ nevű város elosztójába. Ott voltunk egy pár napig, de ott is csak a prices alá szorultunk aludni. Majd jött egy újabb parancs, be a rabszállító kocsiba, és málhaként a személykocsi után akasztva, bokszokra osztott rabszállítóban elindultunk Kelet-Szibéria felé. Elviselhetetlen volt a hőség. A sós halat kiosztották, de nem mertük megenni, mert hiába könyörögtünk vízerért, csak minden másnap adtak. A vécére járás is úgy volt megoldva, hogy reggelenként korán, de az ember szervezete nem úgy van megalkotva, hogy parancsra végezd el a szükségletet. Egy ilyen alkalommal az egyik ruszki elítélt kéredzkedett, hogy a nagydolgát kellene elvégezni. De az őr lehurrogtá és azt mondta: „*Ha még egy szót szólsz, beváglok a fogdába.*” Mivelhogy a fogdába nem akart kerülni, volt a ketrecben egy német alezredes is, akinek megvolt a keményszárú tiszti csizmája. Éjjelre, hogy a lába pihenjen, levette, maga mellé állította és elaludt. Mivelhogy az *Ivánt* nem engedték vécére, a csizmába végezte el a dolgát. Persze reggel, mikor már lehetett menni WC-re, az ales föl akarta húzni a csizmáját, és zutty, bele a jó melegbe. Mikor az örök megtudták, majd megpukkadtak a kaján röhögéstől. Nagy nehezen kapott egy kevés vizet, hogy a csizmát kimossa és a lábát is le tudja mosni.

Megérkeztünk Sztalinszba,⁶¹ onnan tovább egy másik lágerbe, ahol azelőtt japán hadifoglyok voltak. Nagyon primitív körülmények közé kerültünk. A lágeren belül semmilyen világítás nem volt. Éjjel a láger körüli világítás úgy volt megoldva, hogy nagy máglyákban égett a fa és az világította körül a tábort. Az ételmezés az 1945-ös állapotokhoz volt hasonló. Volt úgy, hogy két napig nem kaptunk kenyeret. Erre föl a vezetők lázadozni kezdtek, és ultimátumot adtak az őrség parancsnokának: ha hat órán belül nem kapjuk meg a kenyerünket az elmaradottal együtt, fényes nappal nekimegyünk a szögesdrótnak. Nem múlt el három óra sem, meghozták a kenyeret, és megkaptuk az elmaradottal együtt.

Talán egy hétig voltunk abban a lágerben, és utána elvittek az Angara folyó⁶² partján fekvő Bratszk⁶³ nevű település szélén levő táborba. Ott kőbányában és vasútépítésen dolgoztunk, amíg be nem szüntették a kijárást.⁶⁴ A mi brigádunk, a harminchatos brigád, a huszonöt évre elítéltek brigádja tizenkét nemzetiségből tevődött össze.⁶⁵

A lágeren belül rengeteg időnk volt, és itt tanultam meg először horgolni, majd zoknit, kesztyűt, sálát, pulóvert kötni, ami aztán hozzásegített egy pár adag kenyérhez. 1949. augusztus végén a lágerben mozivetítés volt folyamatosan, mert kicsi volt az úgynevezett kultúrterem. Az utolsó előadás úgy éjjel fél kettőkor ért véget. A konyhára is hordták befelé gépkocsival

⁶⁰ Város Szibériában.

⁶¹ Nem sikerült azonosítani.

⁶² Folyó a délkelet-szibériai térségben.

⁶³ Város Kelet-Szibériában, Oroszország Irkutszki területén.

⁶⁴ Utána a parancsnok saját zsebre vitte ki őket néha dolgozni: „*Később volt olyan, hogy egy pár vagon jött, és akkor a lágerparancsnok a saját szakállára kivitt bennünket saját zsebre dolgoztatni. De volt egy zsidó brigádvezetőnk, aki azt mondta: »Rendben van parancsnok, ezek az emberek tűzbe mennek értem, én is tűzbe megyek értük. Semmi többletet nem kapunk, amiért dolgozunk, és nem is akárhogy. Bármit megcsinálunk, de annyit azért intézzen el, hogy ha bejövünk a lágerbe, akkor a koszos munka után meg tudjunk fürödni. És akkor adjon nekünk még egy öltöny ruhát, amiben dolgozunk, mert ilyen olajos talpfákat rakunk ki.« Aztán megvolt az engedély, hogy ha soron kívül jön a harminchatos brigád fürödni, akkor nem probléma.*” (Részlet a 2012. január 11-i interjúból)

⁶⁵ Ebben a brigádban voltak a leghosszabb időre elítéltek. Körülbelül huszonöt főből állt, még svájci állampolgár is volt köztük. Oroszul kommunikáltak. A brigádparancsnok egy lengyel származású zsidó férfi volt.

a krumplit meg a tarlórépát. A mi brigádunkban volt három ember, aki már fél éve készült a szökésre. Ha volt valami kisebb munka, egy-két vagonkirakás, a mi brigádunkból vittek ki embereket. Ha csak lehetséges volt kimenni, igyekeztem én is, mert legalább el tudtam adni a kesztyűt vagy a zoknit egy pár rubelért. A három szökni készülő is mindig kiment a csoporttal, hogy valahogy megszervezhessék és előkészítsék a szökés módját. A szökésük pont arra a napra volt időzítve, mikor a vetítés volt. Az utolsó fuvarral bejött a gépkocsi a lágerbe, és amíg a sofőr bement elszámolni a konyhafőnökkel, ők azalatt felugrottak a gépkocsira és kiabálták, ki akar még velük menni. Volt meggondolatlan fogolytárs, aki felugrott a platóra, és lehúzódva várták, hogy mi fog történni. Ők hárman beültek a fülkébe, és mint a tank, nekimentek a bezárt kapunak, majd harmadszorra kitörték a kaput és kimentek a kapun kívülre. Csak az volt a baj, hogy a láger előtti út mindkét oldalán árok volt, és belefördültek az árokba. Egy rabtársunkat ott a kapu előtt rögtön agyonlőtték és a holttestét visszahozták a lágerbe. A három főszervezőnek sikerült leérni az Angara-partra, ahol már várták őket egy begyújtott motorcsónakkal. Az egyik túlbuzgó kiskatona közel merészkedett hozzájuk, és mivel még fegyverük is volt, a kiskatonát agyonlőtték. Azt is visszahozták az őrszobára. Erre a három emberre 1949-ben ötmillió rubel vérdíj volt kifizetve élve vagy halva. Hála Istennek sikerült elmenniük, mert a mandzsúriai határ csak kétszáz kilométerre volt tőlünk, és az egyik szökevény arról a részről származott. Azonnal riadó, ébresztő, sorakozó az egész lágernek, majd úgy reggel hét órára megállapították, hogy hányan, melyik brigádból szöktek meg. Utána a harminchatos brigádot, amelyiknek tagja voltam, a lágeren belül, a toronyban lévő géppuska elé fektették, mint a keresztre feszítettek. Az őrnök kiadták a parancsot: hevedert befűzni, és ha valaki megmozdul, figyelmeztetés nélkül használd a fegyvered. Ott vergődünk délután fél háromig étlen-szomjan. Majd utána megengedték, hogy felálljunk, és mehettünk a reggeli levesért. Két hétig senki se ki, se be. Majd amikor már nagyjából elcsitult a helyzet, újból kivettek a brigádból tizenöt-húsz embert munkára. Ezért fizetést senki nem kapott, mert a lágerparancsnokság a saját szakállára, saját zsebére vitt ki dolgozni. Ebben a lágerben már nevünk sem volt, csak egy többtagú számjegy. Az enyém: Je-813.

Majd, amikor már november 7-ére beállt a folyó, megkezdtük a vasútépítést a jégre. Határidős munka volt, mert a jégzajlás megkezdése óta már nem járhattak a kompok, és az élelmiszer-utánpótlás csaknem szünetelt, mert még nem volt kész a híd az Angarán. Az utolsó hídlábat 1949 telén kezdték építeni. Úgy volt, hogy mi is fogunk dolgozni az építkezésen. Már az orvosi vizsga is megvolt, de aztán jött egy parancs, hogy a politikai elítéltek nem mehetnek a keszonba⁶⁶ dolgozni, amiért meg sem haragudtunk. De a talpfaszállításnál ott voltunk. Még ötvenhat fokos⁶⁷ hidegben is kihajtottak a jégre. 1949 karácsonyán azért nem mentünk dolgozni, mert mínusz hatvankét fokot mértek. Az öröket is félóránként váltották a toronyban. Hogy kijártunk dolgozni, annyi kedvezményünk volt, hogy volt egy öltöny munkaruha, amiben dolgoztunk, és amikor bementünk munkából, átöltözhettünk a tiszta ruhába és fürödni is soron kívül mehettünk. A munka kész lett határidőre, utána csak ritkán vittek ki dolgozni. Az utolsó szerelvény 1950. április 7-én ment át a jégen. Utána már megkezdődött a sín felszedése, majd a talpfák eltakarítása. Ami el lett készítve a víz alá a hídlábhöz, az a szerkezet lánctalpassal lett odahúzatva. Ahol le lett engedve, ott átvágták a jeget, két méter ötven centire volt befagyva a folyó. Hogy a zajlás meginduljon, május 5-én még robbantani kellett a jeget.

⁶⁶ Víz alatti munkavégzésre alkalmas, túlnyomásos elven működő berendezés.

⁶⁷ Értsd: mínusz 56 Celsius fok

1949-ben, amikor megérkeztünk az Angara melletti Bratszk nevű településtől két kilométerre levő lágerbe, itt már a körülmények normalizálódtak. Igaz, hogy a tábor lakói, írd és mondd, harminckét féle nemzetiségű emberekből tevődött össze, még svájci állampolgár is volt közöttünk. Németországban esett fogságba, és ráfogták, hogy kém. A táboron belül feltűnt nekem, hogy egy fiatal rab állandóan csak egymagában sétál, tekereg a táborban, és senki nem állt vele szóba. Mindenki nagy ívben elkerülte, mintha leprás lett volna. Ahogy ott az udvaron sétálgatok, jön velem szembe ez az elítélt, és ráköszönök: „Zdrasztvujj”⁶⁸ Ő erre se nyelni, se köpni nem tudott a meglepetéstől, hogy valaki őhozzá odaköszön. Már majdnem odamentem hozzá, hogy kezet fogok vele. Erre jött szembe velem az egyik brigádtagom, elkapja a karom és elránt mellőle és durván ledorongol. „Mi az, elment a józan eszed? Te ezzel az emberrel szóba állsz? Tudod ki ez?” És mindjárt meg is adta a választ. „Ez egy szamojéd (emberevő).” Értetlenül bámultam rá, hogy mit is akar mondani. Erre elmentünk egy barakk mögé, és ő elkezdte mesélni ennek a szerencsétlennek az élettörténetét. Két jó barát voltak, együtt ítélték el őket krumplilopásért húsz évre. A tárgyalás után is együtt maradhattak és egy táborba kerültek. Úgy éltek, mint két testvér, mindenüket megosztották egymással. A nagy barátságban megbeszélték, hogy majd együtt megszöknek. A szökési tervet tett követte. El is mentek szépen, a szökésük sikerült, mert nem tudták őket elkapni. De közben az élelem elfogyott, pénzük nem volt, előjönni nem mertek, féltek a lebukástól, hogy elkapják őket. Majd a barát megbetegedett, lázas lett, a kinin, amit magukkal vittek, elfogyott az élelemmel együtt. De a bajtárs egyre rosszabbul lett és orvosság és orvos nélkül kiszenvedett. Az életben maradt sem evett már több napja. Törte a fejét, hogy honnan szerezhetne élelmet, és eszébe jutott, hogy itt az élelem, csak meg kell főzni. Az elgondolást tett követte, levágta a halott bajtársa fejét és a barlangon kívül elásta. A többi részét beosztva megfőzte. Amikor már elfogyott a halott, előjött és önként feladta magát. Akiknek feladta magát, rákérdeztek: „Ti ketten szöktetek meg, hol a másik?” Erre föl ő azt a választ adta: „Megettem.” Erre az örök azt válaszolták: „Nem hisszük el.” Erre ő azt válaszolta: „Menjünk vissza, a barlang mellett elástam a fejét.” Az örök is egészen le voltak döbbenve, hogy csak ilyen flegmán jelenti, hogy mit is csinált. Kezébe nyomtak egy jutazsákot és elindultak a koponyáért. Meg is találták, ahogy mondta. Majd mikor behozták a lágerbe a rabot a koponyával együtt, ásattak vele egy gödröt és eltemették vele a szerencsétlenül járt koponyáját. A lágeren kívülről hoztak be egy kicsi facsémétét és azt elültették a koponya fölé. A kis fa szépen növekedett, és amikor eljöttem a lágerből, már olyan kétméteres kis nyárfa volt. Az emberevőt elítélték huszonöt évre és örökös megvetésre, kiközösítésre.⁶⁹

Doktor Péterfalvi Ödön orvost visszatartották a lágerben⁷⁰ ameddig tarthatták, mert ő kijárt a hat kilométerre lévő városba, ahol a civil lakosságot gyógyította. Mire 1949 őszén odakerült a Bratszk-i lágerbe, őt is levetkőztették a zsványok. A tajseti elosztóban az új ruhát, filccsizmát mind elvették tőle és adtak helyette ócska kacatokat. Úgy került átázott, lyukas filccsizmában, átfázva a lágerbe. Éppen volt készen egy pár jó meleg zokni,

⁶⁸ Értsd: „Szervusz!”

⁶⁹ *Találkozóm az emberevővel* címmel a kézzel írott visszaemlékezés végén álló történet.

⁷⁰ Az Oka folyótól hat kilométerre fekvő lágerről van szó.

de csak félve mertem megkérdezni, hogy elfogadja-e tőlem ezt a csekélységet azért a sok jóért, amit velem tett, mert a civil főorvos, aki a környéken lévő légerek ellenőrző orvosa volt, már ki akart írni munkára, de ő elintézte, hogy továbbra is a konyhán dolgozhasam. Azzal akarta elhárítani az ajándékozást, hogy most nem tud az érdekemben semmit sem tenni. De végül is megszerezte azt az örömet nekem, hogy elfogadta a zoknit. Őt otthagytuk a híd lábánál lévő táborban. A nagy rokonszenvét annak is köszönhettem, hogy a szolgálólány, aki nála szolgált, tárnoki lány (Szilágyi Terus), az iskolatársam volt. Az utolsó lágerben hallottam felőle azoktól, akik egy lágerben voltak övele. Már nem gyakorolhatta az orvosi praxisát, mert azt az alkoholt, amit a sebek lemosására kapott, a *blattnojok* (törvényen kívüliek) elvitték az orvosi rendelőből és megitták. A tökéletlen garnizonparancsnok azt fogta rá, hogy összejátszott a zsványokkal. Erre föl kiírták az erdőirtásra. Iskolázott, tanult ember léteére értett a számolásokhoz is, és ezért megtették normaátvevőnek, ami abból állt, hogy ő vette át a rabtársaitól az elvégzett napi munkát.⁷¹

Itt volt velem egy odesszai német, aki az orosz légierőnél szolgált. Ratájával⁷² harcolt a keleti fronton a németek ellen. Egy légitámadás alkalmával légi harcban lelőtték a ratát, és a németekhez került fogságba. Mivel jól beszélt németül, kis idő múlva átképezték a németek a saját szolgálatukra. Be is vetették nemsokára a nyugati fronton, Angliában. De a sors megismétlődött, és az angolok is lelőtték, és angol hadifogságba esett. Angol fogságban élte a maga hadifogoly életét. Vége lett a háborúnak. A Sztálin elvtárs a háború végeztével szózatot intézett a hadifoglyokhoz: „*Gyertek haza, minden meg lesz bocsatva*” – hangzott a sztálini ígéret. Ez vonatkozott a vlaszovistákra is,⁷³ akik átálltak a németek oldalára. Annyi év után ki ne szeretett volna a szeretteivel találkozni! Jelentkezett ő is, hogy hazajönne. Behajóztak Angliába. A La Manche-csatornán még angol hajók kísérték őket, majd az őrnaszádok elmaradtak. Átvette őket a saját hatóságuk, majd későbbi bíráik. Amint kikötött a hajó, irány a fürdő, fertőtlenítő. A fürdőben minden ruhát, holmit lerakni, be a zuhany alá, de már gyanús volt, hogy utánuk az ajtókat bezárták. Fürdés után már másik ajtón jöttek ki, az ott kapott ruhákba felöltözve. A ház falától már sűrű tüskésdróttal lezárt úton mehettek egyenesen a nekik készített szögesdrótos vagonokba. Mire szovjet területre értek, már megkapták a büntetésüket is. Tíz, tizenöt, húsz, huszonöt évre elítélés. Sokakat ki is szedtek közülük, halálra ítélték és az ítéletet végre is hajtották. Ő csak tizenöt évet kapott, de mindig mondta: „*En hülye, megérdemlem a sorsom, minék siettem haza.*”

Ebben a lágerben is volt egy haláleset. Az elítélt villanyszerelő próbálta a rövidzárlatot megszüntetni, de az életével fizetett, az áram agyonütötte. Megpróbáltak vele mindent, amit csak fogolyviszonylatban lehetett, de nem tudtak rajta segíteni. Mivel rabtemető nem volt a környéken, kitalálták, hogy úgy temetik el, mint a tengerészeket. Egy jutazsákba varrták, majd éjjel kivitték az Angara folyóra, lábán egy furnérdarabbal és bedobták a vízbe.⁷⁴

⁷¹ 1949 címmel a gépelt visszaemlékezés végén álló történet.

⁷² A Szovjetunió Polikarpov I-16 típusú vadászgépe.

⁷³ Andrej Andrejevics Vlaszov (1901–1946) orosz katonatiszt, a Vörös Hadsereg egyik legfiatalabb tábornoka volt. A második világháborúban átállt a németek oldalára. Vlaszovistának nevezték azokat a szovjet állampolgárokat, akik 1941 után a német oldalon harcoltak.

⁷⁴ *Bratszék 1949* címmel a gépelt visszaemlékezés végén álló történet.

Május közepén jött egy parancs, hogy háromszázötven embert elvisznek a kétszázhuszonötös lágerbe. Újabb orvosi vizsga, majd ki a lágerből, be a vagonba, és elvittek egy kőbányába. A kitermelt követ a vasúti rézsű falazásához, a zúvalékot meg vasúti töltésnek talicskáztuk. Ez a láger büntetőláger volt. A brigádunkat még lágeren belül is bezárták éjjelre. Volt egy helyiség, ahol a kis- és nagyszükségletünket elvégezhattük, és reggel, amikor kinyitották a barakkot, a sorosnak ki kellett vinni a küblit.⁷⁵

Attól függetlenül, hogy tizenkét féle nemzetiségű volt a brigád, olyan megértés, összetartás volt a brigádban, ami nagyon sok családban nincs meg a civil életben sem. Ahogy és ahol kint a pályán dolgoztunk, minden második nap átment a szerelvény. Olyankor a munkát abba kellett hagyni és a tizenöt méteres töltés mellett hanyatt fekvé meg kellett várni, míg a vonat keresztülment a munkaterületen. A vonat utasai dobálták ki a cigarettát meg mahorkát, de mire mi visszakászálódhattunk, a ferde nyakú őr összekapkodta. Ezt meglátta a büfékocsiban lévő szobalány, majd amikor két nap múlva a vonat újból átment a zónán, kihajolt az ajtón és a mosogatóvizet a ferde nyakú őr nyakába zúdította. Persze ez az eset nagy tetszést aratott közöttünk, és az őrt jól kineveztük.

Voltak a brigádban öreg ukránok is, egy orvos is ott törte a követ a kétszeres Szovjetunió hőseivel együtt, velünk. Volt olyan eset, hogy míg az én talicskám rakták, az öregeké már tele volt, így megfogtam a talicskát és segítettem. Az öreg ukrán még jól meg is szidott: „*Te hülye magyar, te nem akarsz hazamenni? Minek dolgozol ezeknek a szemeteknek?*” Megmagyaráztam a kisöregnek, azért csinálom, hogy ő pihenhessen. A lágerben, a barakkban rengeteg volt a poloska. Hiába volt hetenként leforrázva a priccs, annál vadabbak voltak, és ha netán elkentük, bűdös volt cefetül.

Egy kicsiny alacsony emberke volt a Kim Ze Szjen. A koreai magas beosztásban volt az elítéléséig, mert hűséges párttag volt. De egyszer a párt vezetőségétől azt a parancsot kapta, hogy ölje meg az angol katonai attasét, aki jó barátja volt. A barátja megmenekült, de ő lebukott és elkapták. Hadbíróóság, tárgyalás és ítélet: huszonöt év. Együtt építettük a jégre a vasutat. Még ötvenhat fokos⁷⁶ hidegben is kizavartak, mert határidős munka volt. Amikor beszélgettünk, sokszor korholta, szidta önmagát, hogy hogyan tudott bedőlni ezeknek a hóhéroknak. Ő ottmaradt a többi brigádtaggal a híd melletti lágerben [Bratsz], minket meg közelebb hoztak Tajsethez [Tajshet] egy vasútépítő táborba. Volt a táborban egy hetvenéves, huszonöt évre elítélt öregúr. A tárgyaláson az ítéelő bírónak megköszönte, hogy őt még huszonöt évig hagyja élni. Örmény származású volt. Atamán,⁷⁷ vagyis fejes valaki az örmények között. A láger szokásaihoz csak nehezen tudott alkalmazkodni. Még a börtönben is hagyták a szép, gondozott szakállát. Egy ideig a táborban is meghagyták a szakállát, de egy szép napon az agyalágyult lágerparancsnoknak jött olyan ötlete, hogy az öregúrnak levágatja a szakállát. Be is jött a fodrász, hogy levágja az öregúr szakállát. A kisöreg úgy kellett lekötözni, hogy a szakállát le tudják vágni. Le is vágta, de a kisöreg úgy megviselte a szakáll elvesztése, hogy rá egy hétre bánatában meghalt. Ő is kapott egy jutazsákot és holtan ő is elúszott az Angara hideg hullámain.⁷⁸

⁷⁵ Értsd: csonka kúp vagy henger alakú nyitott edény vasfogantyúval

⁷⁶ Értsd: mínusz 56 Celsius fok

⁷⁷ A kozákoknál a főnök címe.

⁷⁸ *Bratsz 1949. 36-os brigád* címmel a gépelt visszaemlékezés végén álló történet.

1950 júniusában jött egy parancs, hogy az elítélt hadifoglyokat össze kell gyűjteni az elosztó központba, de a vasútépítők vezetősége azt a választ adta, ha a hadifoglyokat elviszik, nem lesz meg a terv. Így még egy hónapot ott kellett dolgozni. A brigádvezetőnk egy spicli alak volt. Nem szívelte az öregeket, sőt egy esti bevonulásnál egyenesen följelentette az egyik ukrán ellenpartizánt. A kisőreget kiszóltították a sorból, és még a vacsoráját sem kaphatta meg, vitték a fogdába három napra. Minden nap volt cukorosztás, napi tizenhét gramm. A brigádvezető-helyettes nagyon rendes volt mindenkire. Amikor behozta a cukrot, osztás előtt így szólt hozzánk: *„Fiúk, a Varnya bácsi fogdában van, ma nem lesz cukorosztás, mert elküldöm a kisőregnek. Kinek van kifogása ellene?”* A válasz egyértelmű volt, küldd a cukrot, neki jobban kell. A kisőreg letöltötte a három nap fogdát. Reggel kiengedték a fogdából, és már munkára kellett volna kivonulnia. A lágerhez közel volt egy civil felcser, magyarul egy egészségügyi megbízott, aki az orvost helyettesítette, ő volt élet és halál ura. Ha ő szabadnapot, vagyis felmentést adott a munkavégzés alól, a láger vezetősége is jóváhagyta. Kivonulás előtt elment a gyengélkedőre és elmondta, hogy most engedték ki a fogdából, és a felcser szolgálatmentességet adott neki, kiírta három nap gyengélkedőre. Majd reggel, mikor már ki kellett a brigádnak vonulni a kapuhoz, odament hozzá a brigádvezető és felszólította: *„Gyerünk munkára!”* Ő erre így válaszolt: *„Fel vagyok mentve.”* Az őrszobán jelentette, hogy a hiányzó ember szolgálatmentességet kapott az orvostól. Este bejöttünk munkáról és mindenki igyekezett egy kicsit megtisztálkodni az esti leveskiosztáshoz. A kisőregnek úgy telt a napja, hogy mivel kést nem tudott szerezni, egy talpfaszöveget kalapált ki egy kés formájára, mert készült rá, hogy megöli a brigádvezetőt. Megettük a vacsorát és elbeszélgettünk a többi lágerbeli magyarokkal, majd mindenki ment a maga szállása felé. Este tíz órakor, barakkzárás előtt újraszámolás volt, napjában ki tudja hányadszor, majd a barakk bezárása következett. Eltörődve, mindenki a maga kis vackán várta, hogy a mindent feledtető álom birodalmába elmerüljön, amennyire a poloskák hagyták. Úgy éjfél körül ki kellett mennem a küblihez elvégezni a kisszükségletet, és utánam jött a brigádvezető is. Utána alighogy elszenderedtem, egyszer csak arra ébredtem, mintha valaki a pocsolójában tocsogna. Felnéztem és látom, hogy a brigádvezetőből spriccel a vér, és a kisőreg gyilkos szemekkel, kezében a véres talpfaszöggel ott áll a brigádvezető mellett és azt mondja neki: *„Te vagy az első ember, akire én rátettem a kezem, és élve megúsztá, de még lehet, hogy meggondolom magam és megöllek.”* Erre a brigádvezető ijedtében bebújt az ágy alá. Volt a brigádban egy hivatásos orvos is, aki a kőbányában dolgozott, és övele is sokszor galádul elbánt a brigádvezető. Erre az orvos a saját ingét tépte szét és bekötötte a sérültet. A majdnem gyilkos még megkérdezte az orvost, hogy miért köti be a sebet. Erre ő azt válaszolta: *„Én csak egy szerencsétlen sérültet látok itt, és ha nem kötöm be a sebet, engem örökre eltiltanak az orvosi működésemtől.”* Miután az orvos ellátta a sebesültet, a barakkparancsnok kikiabált az ablakon a nem messze lévő őrhöz, és fél órán belül jött is a készültség és megbilincselve elvitték a kisőreget. Még háromszor nem volt cukorosztás a brigádnál.

Jött egy parancs, hogy a hadifoglyokat el kell szállítani az elosztóba. 1950. augusztus 19-én kihajtottak a lágerből, és a kisőreg még mindig a fogdában volt. A fogda ablakán keresztül búcsút intettünk egymásnak. Hogy mi lett a sorsa, nem tudom, mert minket kiszámoltak a kapun, és abban a nyári forróságban beraktak a vagonba. Majd megvesztünk a szomjúságtól. Ez volt életem legkeservesebb időszaka. Harminchat órát étlen-szomjan abban a rekkenő hőségben. Mikor megérkeztünk az elosztólágerbe, mint a fékevesztett, oktalan barmok rohantunk a vízhez, noha az egész Szovjetunió területén csak forralt vizet lehetett fogyasztani, de ennyi szomjazás után ki figyelt oda.

Ebben a lágerben találok olyanokkal, akiket a Rajk- és Mindszenty-ügyben ítélték el. Itt voltak összegyűjtve a japánok is, vagy kétszázötvenen. Úgy volt, hogy őket Hobarovszkba [Habarovszk]⁷⁹ viszik. Itt volt egy olyan incidens, hogy egy japán barátom majdnem megfojtott egy másik orosz rabot, mert az szidta az édesanyját. Csak a többi bajtársainak köszönhető, hogy lefogták és a ruszkit kivették a kezei közül.

Majd két hét után egy újabb parancs, és elindultunk Európa felé. Felemelő érzés volt, mikor odaértünk a három világrészelt elválasztó határkőhöz. Azt mondtuk, hogy már otthon vagyunk, pedig hát... A vonat nem nyugatnak kanyarodott, hanem délnek. Nem Voronyezsnek,⁸⁰ hanem Sztálingrádnak.⁸¹ Itt voltunk nyolc hónapig. Építkezéseken dolgoztunk, a lángszórótól kiégett lakóházakon, a traktorgyáron, a bunkerig lerombolt pártfőiskolán, ahol Paulus aláírta a sztálingrádi fegyverletételt.⁸² Építettük a Béke utcát. Éppen volt készen egy pár ötujjas kesztyű és egy pár zokni. Pont hatodikán sikerült eladni, és így legalább tudtam venni érte vagy három kiló kenyeret. A vasárnapi pihenőnapot már megadták és már nem nyírtak kopaszra.

Egy vasárnap délután jött egy katona és húsz önkéntjelentkezőt keresett.⁸³ Az idő nagyon szép volt, és én is jelentkeztem a csoportba. A kapunál egy-egy kis kapát és pár gereblyét osztottak szét köztünk. Megkérdeztük, hova megyünk. Erre az őt azt a választ adta: megyünk sírokat igazítani. A fogságban eltöltött legszebb idő és leghasznosabb munka volt ez a délután, ami egész életemben egy szomorú, de felejthetetlen emlék marad. Az a hatalmas terület tele kereszteltekkel, név nélkül, csak szám, a keresztetek sokasága megszámlálhatatlan. Igaz, virág sehol, de látszott a sírokon, hogy minden évben meg voltak igazítva.

Az elhelyezésünk elfogadható volt. Építkezésekre jártunk dolgozni, kőműves mellé voltunk beosztva, mint segédmunkás. Maltert, téglát hordtunk a mestereknek. Voltak ott ipari tanulók is, és csak egyre kiabáltak: „*Fritz davaj rosztvor, davaj kirpics! Fritz, hozzál maltert, hozzál téglát!*” Erre én szép nyugodtan mondtam: „*Először is, én nem vagyok fritz, mert én magyar hadifogoly vagyok, csak német elitelt hadifoglyokkal vagyunk összezárva, ide munkára beosztva.*” Kezdtém nekik mesélni, hogy nálunk is vannak ipari tanulók és mesélni kezdtem, hogy nálunk milyen az élet. Vagy egy órát meséltem az otthoni életről, de aztán már úgy szóltak: „*Pozsálusztá prineszti rosztvor! Légy szíves, hozzál maltert!*” Hordtuk is minden fennakadás nélkül, mert a maltert szállító kocsik megállás nélkül hozták a másik munkahelyen bekevert anyagot. Felváltva, csaknem naponta cserélték a foglyokat az építkezéseken. Mindig másik emberekkel dolgoztunk, nehogy összebarátkozhassunk a civilekkel. Ez azért volt, mert féltek a szökésektől, mert esetleg valaki szökni próbál, s a civilek is segítik a szökésben.

Volt köztük egy Sopronba való fiú is, a sztálingrádi harcokban is részt vett, majd az elítélése utána visszakerült Sztálingrádba. Az építkezésen, ahol dolgozott, dolgozott egy fiatal lány, akiknél a Grósz Pista el volt szállásolva. Megismerték egymást a lánnyal, de nem sokáig

⁷⁹ Város az Amur folyó jobb partján, az Usszuri folyó torkolatánál, a kínai határtól mindössze harminc kilométerre.

⁸⁰ Város Oroszország délnyugati részén, a Voronyezs folyó partján.

⁸¹ A Volga jobb partján fekvő Volgográd neve 1925–1961 között.

⁸² Friedrich Wilhelm Ernst Paulus (1890–1957) német tábornok a 6. hadsereg parancsnoka volt, majd 1943. január 30-án Hitler marsallá léptette elő. Másnap, január 31-én Paulus megadta magát, majd február 2-án kapitulált a német hadsereg.

⁸³ 1950 szeptemberében történt.

találkozhattak, mert a kislány félt, hogy valaki följelenti, és elítélik koholt vádak alapján, hogy segíteni akar az elítéltnak a szökésben, és így átkérte magát egy másik munkahelyre. Az élet ment tovább a maga egyhangúságával. Egyik nap, amint dolgoztunk az építkezésen, híre ment, hogy fotósok jönnek a munkahelyre és felvételeket készítenek a többszörös sztahanovista⁸⁴ kiváló dolgozóról, a brigádvezetőről. Mert olyat állítottak és írtak róla, hogy nyolc óra alatt, írd és mondd, harminckétezer téglát épít a falba és még saját maga viszi a maltert is. Én voltam beosztva mellé, talicskával hordtam a maltert, és amikor jött a fotós, azt mondta nekem: „*Fritz sztarnu! Fritz, állj félre!*” Majd miután a fotós fölvette a jelenetet, rám ripakodott, mondván: „*Gyorsabban, mert már várják a maltert!*” Az ő munkássága abból állt, hogy dolgozott mellette egy civil nyolc-tízfős brigád, öt-hat hadifogoly, és ő csak néha rákoppintott egy-egy téglára, de a téglát más tette a falba, mert ő egy téglát a kezébe nem vett. A maltert szívlapáttal tették a széles falra. Ilyen hazugságokkal épült a nagy szovjet hatalom.⁸⁵

A vasárnapok már pihenőnapok voltak, de ez a vasárnap a lágervezetőség jóvoltából emlékezetes maradt. A betegek és a konyhaszemélyzet kivételével irány a kijárat, irány a Volga-parti kikötő, ahova egy uszály ömlesztett pormész érkezett. Amíg nincs kihordva, nem lesz hazamenetel a lágerbe. Először csak ötven zsák volt a norma, fölmenni és egy szál padlódeszkán inogva kivinni, mert a gépkocsik várták a zsákokat. Tűzött a nap, volt vagy harminc fok, az izzadság belemarta a meszet a bőrünkbe, viszketett, égett mindenünk, hiába öblítettük le, mert amikor a zsákot a vállunkra vettük, újból tele lett a bőrünk mésszel. Már senki sem akarta hordani a meszet, de közben megérkezett az ebéd. Ebben a lágerben már elég ízletesen főztek (fogolyviszonylatban). A reggeli már elégett bennünk a nagy hajrában. Újból nekifohászkodott a sok elcsigázott, fáradt ember. Nagy keservesen csak befejeztük az uszály kitakarítását. Megmosakodtunk, megebédeltünk, utána sorakozó, irány a láger. De itt a vezetőség nem követelte hazafelé menet a nótázást. Igaz, nem is lett volna kedvünk, mert a nagy meleg és a fárasztó munka után örültünk, hogy vége ennek a gyilkos, emberpróbáló napnak. A mészrakodás nyomát még napokig éreztük magunkon.⁸⁶

1951 tavaszán újból orvosi vizsga, be a vagonba, majd újra visszavittek az Urálba, Jekaterinburgtól [Jekatyerinburg]⁸⁷ nyolcvan kilométerre, Aszbeszt [Asbest]⁸⁸ nevű városba, ahol gyárépítés, vasútépítés, lakóházépítés volt a fő feladat. Itt láttam nyáron az északi fényt. Egész éjjel világos volt, csak úgy éjjel kettőkor kezdett egy kicsit sötétedni. Itt már aránylag emberi körülmények között volt az elhelyezés, csak az volt a baj, hogy NKVD-s építkezésen

⁸⁴ A sztahanovista mozgalom Alekszej Grigorjevics Sztahanov (1906–1977) nevéhez fűződik, amelynek célja a szocialista munkaverseny létrehozása volt. Sztahanovistának nevezték a munkaversenyben a termelési normákat nagymértékben túlteljesítő dolgozót.

⁸⁵ *Sztalingrád 1950. augusztus 28.* címmel a gépelt visszaemlékezés végén álló történet.

⁸⁶ *Egy szeptemberi vasárnap 1950* címmel a gépelt visszaemlékezés végén álló történet.

⁸⁷ A települést 1723-ban I. Katalin cárnő tiszteletére nevezték el Jekatyerinburgnak. 1924-ben vette fel a város a Szverdlovsk nevet Jakov Mihajlovics Szverdlov tiszteletére. Eredeti nevét 1991-ben kapta vissza.

⁸⁸ Az Urál keleti lejtőin, Jekatyerinburgtól hetven kilométerre fekvő város. Nevét az azbeszt ásványról kapta, amit a környéken bányásznak.

dolgoztunk, és nem volt szabad keresni a foglyoknak, bármennyire is teljesítve volt a norma. Az volt a szerencsénk, hogy a németek már vagonszámra kapták a csomagot és már nem mentek a konyhára dolgozni.⁸⁹ Azért mehettünk a konyhára helyettük mi, magyarok. Igaz, hogy korán kellett kelni, mert mire a reggeli levest el kezdték osztani öt órától, addigra fel kellett síkálni a konyhát. Olyan tisztaság volt, hogy a padlóról meg lehetett volna enni a mákos tésztát.

Ebben a lágerben találkoztam egy német repülő őrnyaggal, akinek több mint háromszáz légi győzelme volt. Felszólították, hogy legyen kiképzőtiszt a moszkvai repülőakadémián, de ő azt a választ adta: „*Adjatok alám egy Messersmithet és engedjete föl tíz ratát, majd megtanítalak, hogyan kell harcolni!*” El is ítélték, írd és mondd, százhuszonöt évre. Mikor jött a lágerbe az ügyeletes tiszt, egy emigráns zsidó főhadnagy, a kezét nyújtotta, ami nem volt szokás az elítéltekkel szemben, ezekkel a szavakkal: „*Üdvözlöm Németország egyik legjobb pilótáját!*” Erre ő köpött egyet és így válaszolt: „*Zsidókkal nem tárgyalok.*” Ennek is meglett az eredménye, mert a tábori lapja nem ment, csak a szemétkosárig. Ebben a táborban volt a krími német főparancsnok, aki titkosírással tudatta az őrnagy feleségével, hogy a férje él. Ezek után a vezérezredes nevére küldték a csomagot, amibe egy-egy fényképet tett, és így az öregúr átadta a csomagot az őrnagynak.

A nyári hónapokban rendszerek voltak a nemzetközi focimeccsek. A németeknek már olyan jól ment, hogy a saját nemzeti színükben játszottak. Rendes focicsuka, mez és a többi felszerelés mind eredeti, míg a miénk, az csak kiselejtezett katonabakancsra szögelt stoplis volt. Kétszázötvenen voltunk magyarok, vagy százötven román. A németek vagy kétezer-ötszázan, és folyt a nemzetközi focimérkőzés. A németek már 3:1-re vezettek az első félidőben. El voltunk kenődve, majd a szünetben a politikai tiszt is, egy százados, az is ott nézte a mérkőzést, biztatott bennünket: „*Fiúk, ezt a mérkőzést meg kell nyerni, még van negyvenöt perctek!*” Erre a Klein Gabi azonnal így válaszolt: „*Meg is fogjuk.*” Ő erre azt felelte: „*Rendes gyerekek vagytok, én tovább is nektek szurkolok.*” Kezdődik a második félidő, a románok is nekünk szurkoltak és teljes hangerőbedobással kiabáltak: Hajrá magyarok! Alig telt el a tíz perc, 3:2. A németek nagyon idegesek lettek és hibát hibára halmoztak, semmi sem jött nekik össze. Majd húsz perc múlva egy újabb gól: 3:3. Alig volt már hátra talán öt perc, a Varga Sanyi, egy kecskeméti gyerek kézzel ütötte maga elé a labdát és berúgta a negyedik gólt. A németek hiába kiabáltak: „*Hand, Hand! Kéz-kéz!*” Német bíró volt, az nem látta a kezezést és a gólt megadta. Nagy volt az öröm még a románoknál is. Át is jöttek gratulálni, sőt, az egyik német munkavezető még fogadott is ránk, hogy mi nyerünk. Mikor vége lett a meccsnek, hozott egy kétkilós tortát és tizenöt csomag cigit. Itt játszódott le az az epizód, hogy egy brassói származású ügyvéd fogadott a brigádvezetőnkkel, egy szombathelyi sráccal, a Kis Pistával, aki a nagy Győri ETO-ban focizott, még hozzá nagyon jól, mert még az akkori időkben a magyar ifjúsági válogatottban is játszott. Százötven rubel volt a tét, de az Izsák Zoli kijelentette, hogy nem tud fizetni, inkább megengedi a Pistának, hogy mivel nagyon szőrös melle volt, ötven szőrszálát kitephet a melléről az egész magyarság szeme láttára. Megkezdődött az ingyen cirkusz. Ing levette, a Pista ráterdelt, a lábát átvette a Zolin, és megkezdődött a kopasztás. Rácsavart az ujjára öt-hat szálát, és mint mikor a libát fosztják, megrántotta, kitepte és fölmutatta, mint valami győzelmi lobogót, és hangosan számolta: egy. Ezt a műveletet ötször megcsinálni. Mi majd megszakadtunk a nevetéstől, de Zolinak egy csöpp nevetethetnékje sem volt. Nagy nehezen ledobta magáról a

⁸⁹ A németek otthonról ételmet is kaptak, így már nem akartak a konyhára járni, ahol plusz ételhez lehetett jutni, viszont nagyon korán kellett kelni. A konyhán dolgozók azt kapták, amit a szakácsok maguknak főztek.

Pistát és könyörgött, hogy valakitől kölcsönkér és megadja a tartozást. Ő olyan munkálatoknál volt munkavezető fogoly részről, ahol ötszáz ember dolgozott. Itt dolgozott a mi brigádunk is. Amin dolgoztunk, az egy belügyminisztériumi munka volt. A normát hiába teljesítettük, fizetést nem kaphattunk, mert az orosz vezetőség a pénzt ellopta. Ezek után jött a felelősségre vonás, az orosz vezetőséget is mind elítélték, de szegény Zoli meg az Adamecz Aladár is megkapták az újabb huszonöt évet, és így az összbüntetésük összege ötven év lett. Az előző huszonöt évet azért kapták, mert aki a jaltai egyezmény⁹⁰ szerint 1942-től haditevékenységet folytatott a Szovjetunió területén, azt a hatalmi bíróság elítélheti. Hát a dicsőséges órától is megszabadítók meg is tették. Mert a nagy Postarabló [Sztálin] kiadta a parancsot: ennyi és ennyi embert itt kell tartani, hogy mit kentek rá, nem számít. A drágalátos tanítványa, a kopasz Róth Matyi [Rákosi Mátyás]⁹¹ is még megtoldotta azzal az alávaló kijelentéssel, hogy aki 1948. december 31-ig nem tér haza, az nem is magyar állampolgár.

1952 őszen vagy kétszáz német elítélt hadifogoly dolgozott egy nagy építkezésen. Egy újabb városrészt építettek és végezték a közművesítést, benne a vízvezeték építését, szerelését. Majd, amikor már az átadásra került volna a sor, jött a nyomáspróba. A vízművek beengedték a vizet, de a víz csak nem érkezett meg a rendeltetési helyére. Nem is érkezhettek meg, mert ötméteres szakaszon még cső sem volt lefektetve. Erre föl egy vizsgálat, ki volt a munkavezető. Meg is állapították, hogy ki a bűnös. Egy SS vezérőrnagy volt a felelős, és attól függetlenül, hogy 1947-ben megszűnt a halálítélet, az öreget elvitték és kivégezték.

Elérkezett 1953 márciusa, meghalt a Cselszövő [Sztálin]. Kimentünk a munkahelyre és ott értesültünk a történetekről. A nők szeme kisérv, mert a sírás a foglyokat kivéve mindenki részére kötelező volt. Pár napra rá volt a temetése, amikor megszólaltak a szirénák meg a gőzsípok. Mi, foglyok annyi kedvezményt kaptunk, hogy öt percre abbahagyhattuk a munkát. A Postarabló [Sztálin] halálával tízmillió ember kapott amnesztiát a hatvanmillió emberből. Egy májusi vasárnap hívtak ebéd előtt az őrszobára, majd ki a lágerből a politikai tiszt irodájába, ahol egy civilbe öltözött alezredes fogadott. Mindjárt kezét fogott velem, amit azelőtt semelyik civil parancsnok nem tett meg. Még cigivel is megkínált. Az első az volt: „*Tolmács kell?*” Erre én feleltem: „*Nem kell, mert az adott el 1947-ben. Én leszek saját magam tolmácsa. Ha jól felelek, az én szerencsém, ha rosszul, az az én bajom lesz.*” Erre intett a tolmácsnőnek, hogy elmehet. Mindjárt azzal kezdte, hogy *szkoro domoj*, ami annyit tesz, hogy rövidesen mész haza. Erre én nagy mérezen, lesz, ami lesz, ráfeleltem, hogy ezt mondták 1945. január 8-án is, és már kilencedik éve, hogy itt vagyok. Erre ő azt felelte: „*Ha elhiszi, ha nem, az úgy lesz. Nem azt mondom, hogy egy év múlva, vagy egy hónap múlva, de rövidesen haza fog menni, csak dolgozzon tovább becsületesen és vigyázzon még a meglévő egészségére, és minden jóra fordul. Egyéb kérdés?*” – kérdezte ő. Én akkor föl mertem tenni azt a kérdést, hogy miért van az, hogy a németek, akik kirobantották a második világháborút, azok vagonszámra kaphatnak csomagot, és mi, magyarok, levelet is alig. Erre ő azt felelte: „*Sajnos a maguk vezetősége olyan, hogy az nem engedélyezi.*” Erre én megköszöntem a válaszát, és ő még egyszer figyelmeztetett, hogy továbbra is vigyázzak az egészségemre. Kezét fogott velem és visszaengedett a táborba, ahol, ha késve, hidegen is, de megkaptam az ebédet.

⁹⁰ A jaltai konferencia 1945. február 4–11. között zajlott le a szövetséges államok (Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Szovjetunió) vezetői között. A világháború utáni nagyhatalmi rendezés problémáit vitatták meg, amely nagyban befolyásolta Európa jövőjét.

⁹¹ Helyesen Róth Manó, Rákosi Mátyás gúnyneve. A Róth valószínűleg kommunista meggyőződésére, a vörösre utalt.

Itt, ebben a lágerben volt egy fiatal gyerek, akit tizenöt éves korában ítéltek el huszonöt évre. Katona sem volt, nem is lehetett. Az apját a Hitler elleni merénylet után kivégezték. Ő úgy került ki a Szovjetunióba, hogy a főhadnagy bátyjuk szabadságot kapott a frontról, otthon volt szabadságon. A főhadnagy a kisöccsével elment a moziba. Jött a légiriadó, a szőnyegbombázás, és a házuk telitalálatot kapott, és az otthon maradt anya a két gyerekkel a romok alatt lelte halálát. A temetés elrendezése után az árván maradt kisöccsével visszament a frontra. Így került fogságba, és a vád ellene: az apja szellemében nevelkedett, huszonöt év.

Ha otthonról levelet is alig, de 1953-ban a kint élő magyaroktól egyszer kaptunk csomagot. Igaz, nem névre szólóan, de jött valami. Igaz, volt olyan keletnémet, aki a feleségétől olyan csomagot kapott, hogy volt benne egy darab kötél és egy pár szög, ami azt jelképezte, hogy kösd fel és temesd el magad, mert én férjhez mentem.

Május 15-én jött egy parancs, hogy a kétszázötven magyarból ötnek két nap múlva indulásra készen a kapunál sorakozó. Teherautó hozott be bennünket Szverdlovszkba, most Jekaterinburg [Jekatyerinburg]. A cári rendszerben is az volt a neve. A cári család kiirtójáról, a Szverdlovról⁹² lett elkeresztelve, noha Szverdlovnak a dicső ferde szemű Lenin elvtárs sem bocsátotta meg, hogy olyan kegyetlenül kiirtotta az egész cári családot.⁹³ Az egyik lágerben éjszakáztunk, és kora reggel kivitték az állomásra, és itt már nem rabszállító boksokban, hanem elvegyülve a civil utazóközönség sorai közt, ötünkre hárman vigyázva elindult velünk a vonat Lvov [Lviv]⁹⁴ felé.⁹⁵

A száraz kenyeret, azt a két huszonöt kilós zsákot odaadtuk az őrparancsnoknak, és ő vett rajta három üveg vodkát. Moszkván keresztül három nap múlva meg is érkeztünk Lvovra [Lviv]. Ez a város körülbelül negyven kilométerre van az ezeréves Magyar határtól. A régi neve ennek a városnak Lemberg. Ebben a lágerben az első fecskék közé tartoztunk, mert akkor mindössze csak két lakója volt. Az egyik, aki 1944-ben a bolgár–magyar nagykövet volt. A másikat, azt már az új rendszer találta nemkívánatosnak, és a magyarországi tárgyalás után átadták a súlylyesztőbe *Ivánéknak*. A Jozsif [Sztálin] halála után ő is amnesztiát kapott. Lassacskán gyűlt a nép a különböző lágerekből. Közben jöttek nők is, akiket már az új magyar társadalom ítélte el. Volt a nők közül egy valaki, akit az elég befolyásos férje vitetett el, és akinek egy szovjet tisztól egy gyönyörű kislánya született. Meghalt a Cselszövő, és ő is amnesztiát kapott. Miután a kislányát megszülte, hat hónapig szoptathatta, nevelhette, majd a kislányát átvitték egy gyermeknevelő intézetbe, és egy darabig ott nevelték. Volt egy gyermektelen orosz házaspár, és azok magukhoz vették az intézetből a kislányt. Ők nevelték a Sztálin haláláig. Majd a kislány anyja is amnesztiát kapott, mondván, mehetsz haza. De az édesanya szembehelyezkedett a törvénnyel. „*Igen, megyek, de a gyermekemet, akit én szültem, azt viszem magammal Magyarországra.*” „*No, akkor te sem méész*” – mondták az okosok, de a vége az lett, hogy az anya, ha nehezen is, megkapta a gyermekét. Elhozta magával, és a pici lány volt a tábor üdvöskéje, akit mindenki dédelgetett.

⁹² Jakov Mihajlovics Szverdlov (1885–1919) orosz bolsevik politikus. 1913–1917 között Szibériában volt száműzetésben. Szökése után a Központi Bizottság tagja lett, az októberi forradalom egyik előkészítője volt. 1917-ben az Összoroszági Központi Végrehajtó Bizottság elnöke lett. 1918-ban az ország második legfontosabb embere volt, Lenin csaknem minden kérdésben vele konzultált. 1919. március 16-án betegség következtében hunyt el.

⁹³ A cári család 1918. júliusi kivégzésében betöltött szerepéről megoszlanak a vélemények.

⁹⁴ A lengyel–ukrán határtól körülbelül nyolcvan kilométerre fekvő ukrán város. Középkori magyar nevén Ilyvó, a magyar forrásokban esetenként használt neve a német Lemberg.

⁹⁵ A Szovjetunió Legfelsőbb Bírósága Katonai Kollégiumának rendelete szerint 1953. június 3-án került szabadságra, de csak november 23-án indították el Magyarországra.

Itt voltam egy szomorú esetnek a fültanúja. Kimentünk örrel az állomásra élelmiszert behozni a tábor részére. Egyszer csak az egyik rabszállító vagonból kiszólt valaki magyarul. „*Mi az, maguk magyarok?*” „*Igen! És maga?*” „*Én is magyar vagyok!*” „*És hogy került ide?*” A kisöreg sírva válaszolt: „*A kislányom be akart iratkozni a DISZ-be,⁹⁶ és én nem engedtem, majd ő elpanaszolta a párttitkárnak, és egy éjjel elvittek hazulról. Utána letartóztattak, majd elítéltek huszonöt évre, és most visznek, hogy hova, azt csak a felettünk levő tudja.*”⁹⁷

A táboron belül alakult egy kultúr csoport, és hogy az idő könnyebben teljen, rendeztek búfelejtő, szórakoztató előadást is. Itt történt egy szomorú epizód a szellemileg megsérült református tiszteletes úrral. A zongorista gyakorolt, készült az előadásra, közben bejött a mindenki által tisztelt öregúr, és a zongorista megállt a zenével, hogy üdvözlje az öregurat. Erre az öregúr így válaszolt: „*Fiam, én ötezer évvel ezelőtt jobban játszottam, mint te most.*” A zongorista szomorúan annyit mondott az öregúrnak: „*Drága Albert bácsi, én még csak háromezer éve játszom.*” Erre az öregúr azt felelte: „*Maga bolond*” – és elviharzott. Az idő nagyon lassan telt, tisztálkodással, dominózással és néha, mikor arra ment egy fogolyszállító szerelvény, mi is drukkoltunk, hogy minket mikor szólítanak a kapuhoz. A szovjet parancsnokságról jött egy értesítés, hogy nem akar-e valaki kint maradni. Volt is százhusz jelentkező, de amikor a feltételeket eléjük tették, mind azt mondta, inkább leülöm a hátralévő büntetésem, de akkor sem maradok. Volt olyan is köztünk, aki rendőrt ölt már a demokratikus rendszerben, és a rendőrt elásta, kapott tizenöt évet, és az sem maradt ott.

Október vége felé már sűrűn jártak be az orosz tisztek, és hozták a kacsát, hogy rövidesen mentek haza. Majd november 20-án jött a parancs, hogy az első hétszázötven embert bevaгонírozzák és viszik Magyarországra. Ábécé szerint kezdődött a kiszólítás, és M betűig bezárólag másnap kiszámolták őket a kapun kívülre, majd az állomásra, és be a vagonokba, de itt még tehervagonokba helyezték el az amnesztiát kapott rabokat. November 23-án újra jöttek a kísérők és minket is kiszámoltak a lágerkapun, és be a priccsel beépített, szalmazsák nélküli vagonokba. Majd mielőtt ránk zárták volna a vagon ajtaját, a százados ezekkel a szavakkal búcsúzott el tőlünk: „*Ti most hazamentek, de ha még egyszer kezünk közé kerülnétek, semmiféle Amerika nem tud benneteket megmenteni. Jászná? Megértettétek?*” „*Igen*” – hangzott a válasz. Majd részegen, tántorogva még annyit mondott: „*Doszvidánia.*”⁹⁸ De a válasz alig hallható volt. Este sötétedéskor elindult velünk a vonat az ezeréves Magyar határ felé. A Kárpátok túlsó oldalán még azok a huszonöt-harminc méteres fenyők állnak őrt, mint amilyenek a magyar oldalon is voltak, mikor 1945-ben vitték bennünket kifelé. A vonat szép lassan cammogott velünk a

⁹⁶ A Dolgozó Ifjúság Szövetsége magyar ifjúsági tömegszervezet volt az 1950-es években.

⁹⁷ 1955. június 12-én, Budapesten találkozott egy férfival, aki abból a faluból származott, ahonnan a történetben említett idős férfi is: „*És milyen a sors fintora? A tejjárnál dolgoztam, és ott túlóráztam az egyik kömüves munkavezető mellett. Befejeztem a munkám, aztán vártam ott a vonatra, mert nem volt közvetlen vonat. Egyszer csak megszóltított egy ismeretlen férfi, valahova Zala megyébe való volt. Kérdezte, hova való vagyok, hol dolgozom. Szó szót követve előkerült a fogsági ügy is, és elmeséltem, hogy hazafelé jövet találkoztunk Lembergben az állomáson egy Magyarországból jövő rabszállító vagonban egy férfival, aki hallotta a magyar beszédet és sírva panaszkodta el a szomorú sorsát. Azt mondta az illető, hogy az ő falujából vitték el, de nem tudják elképzelni, hogy mi van az öreggel. A családja azóta is hiába várja az elhurcolt édesapát. Erre én elmeséltem neki, hogy elmondhatja a csonka családnak, hogy hiába várják a megtört, meggyötört édesapát.*” (Itt alapvetően a gépelt visszaemlékezés végén álló 1955. június 12. *Visszaemlékezés* című történetet közöltük, de bizonyos pontokon az 2012. január 11-én készült interjúban elhangzottakkal egészítettük ki.)

⁹⁸ Értsd: Viszontlátásra!

sötét éjszakában a Vereckei-hágó felé. Mikor odaértünk a hosszú alagúthoz, mindenki izgatott volt, mikor érünk már Magyar földre. Végre beértünk az alagútba. Azt az érzést elmondani nem lehet, csak átérezni, átélni. Mindenki sírva fakadt, de sírva és örülve együtt énekeltek a Magyar Himnuszt, ahogy a sírástól és örömtől énekelni tudtunk. Átértünk a volt Magyar földre, de itt már le volt tarolva a szép, hatalmas fenyves. Csak apró rekettyebokrok voltak a szép erdők helyén, mintha valami hurrikán söpört volna végig az erdőn. Megérkeztünk Csapra, itt már fapados személyvonatra raktak át bennünket. Nyíregyháza-Sóstófürdőn kötöttünk ki, ahol november 25-én átvett bennünket a magyar kormánybiztos. Ezekkel a szavakkal fogadott: „*Maguk nagyot vétettek a demokrácia ellen, de a demokrácia maguknak megbocsájt.*” Kérdem én, hol volt demokrácia 1945-ben, amikor elhurcoltak bennünket? Ha szemmel ölni lehetett volna, akkor a kormánybiztos, mint egy krumpliszák, holtan rogyott volna össze. Az elhangzott „kedves” beszéd után délután három órakor megkaptuk a reggelit. A reggeliosztás után volt az évszázad mérkőzése, a Wembleyben a nagy 6:3-as magyar siker. A meccs előtt a Magyar Himnusz hallatára megint mindenkit az az érzés fogott el, mint amikor Vereckénél beértünk az alagútba. Utána hallgattuk a Szepesi⁹⁹ közvetítését a mérkőzésről, ami óriási magyar sikert hozott. Fél hat körül megkaptuk a vacsorát, babgulyást, majd bemehettünk az épületbe, ahol úgy volt elterítve a szalma a parkettre, mint mikor a gondos gazda a jószág alá bealmol. Itt voltunk egy hétig, amíg a leigazolás megtörtént.

Egyik reggel megint sorakozó, és név szerint kiosztották az elbocsájtó levelet és 10, azaz tíz forintot, és kivittek az állomásra. Istenem! Milyen furcsa érzés volt, hogy nincsenek mögöttünk a piros parolis GPU-sok¹⁰⁰ vagy kék ÁVO-sok,¹⁰¹ noha ezek se voltak különbek, mint dicső elődeik.

Beértünk a Nyugatiba, aztán felszálltam a villamosra. Megyünk a Moszkva tér felé, egyszer csak jön a kalauz. „*Jegyeket kérem!*” Mondom, nincs jegyem. „*Engem nem érdekel, váltsa meg a jegyet!*” „*Tudja mit, most jövök a Szovjetunióból. Itt van tíz forint, vegyen ki, amennyit akar. Nem tudom, milyen árak vannak, meg nem is értek a dolgokhoz, fogja ki magának!*” Hát, aztán a jónép, aki hallotta, hogy mit mondok, hát azok majdnem meglincselték a komát, jobban mondva a nőt, hogy hát nem szégyelli magát, hogy szerencsétlen most jön haza, s akkor te meg ilyen lelketlen vagy. Jött a következő megálló, visszaadta a visszajáró pénzt, le is szállt, átment a másik kocsiba. Aztán volt egy hölgy, aki szintén fültanúja volt a dolgoknak, aztán mondja, menjek el hozzájuk, majd ott alszom, aztán reggel menjek haza. Addig jó melegen elleszek, meg kapok valami jó vacsorát is. Hát aztán mondom: „*Nem, mert otthon is várnak, s hát nem tudom, hogy mikor megy a vonat. Köszönöm, majd valahogy lesz, elmegyek haza, nem megyek én sehova.*” Aztán el is jöttem. Hát, aztán odaérek a Délibe, hát az öreg Szabó András bácsival találkoztam.

⁹⁹ Szepesi György rádiós sportkommentátor.

¹⁰⁰ Az Állami Politikai Igazgatóság (GPU), majd később az Egyesített Állami Politikai Igazgatóság (OGPU) a hírszerzéssel és elhárítással foglalkozó politikai rendőrség volt a Szovjetunióban 1922–1934 között.

¹⁰¹ Államvédelmi Osztály, a kommunista párti igazgatás alatt működő Belügyminisztérium politikai rendőrsége 1946–1948 között. Vezetője Péter Gábor volt.

Mindjárt összeborultunk, mint a káposzta. Végül fölültünk a kocsiba, ott aztán találkoztam a Janival¹⁰² is mindjárt.¹⁰³

Este későn, csak az éjféλι vonattal tudtam hazajönni. Az állomáson találkoztam a kisebbik öcsémmel, de nem ismertem meg. Hiába, a kilenc év nagy idő.¹⁰⁴ Az állomáson az öcsémmel való találkozás után a gyerekkori barátokkal is találkoztam, és persze összeborultunk, mint a káposzta. A viharos üdvözlések után az öcsém egyik barátja [Mohácsi István] felajánlotta, hogy elviszi a kis bőröndöt a biciklijén mihozzánk, és felkészíti a szüleimet a találkozásra. Szegény jó édesanyám a nagy örömtől majdnem elájult, mikor meghallotta, hogy már jövünk a két öcsémmel az állomásra. Mikor beléptem a szobába a szüleim elé, szólni sem tudtam a meghatottságtól és az örömtől, szívem majd megszakadt, de egy könnycsepp sem jött a szememből.¹⁰⁵ Majd egy hónap múlva már a nagy stressz felengedett, és mikor rá gondoltam a hazaérkezésre, mint a megáradt patak, úgy folytak a könnyeim. A szomszédok is átszaladtak, és üdvözöltük egymást, és akkor láttam, hogy az akkori kislányokból már családanyák lettek. Jó édesanyámnak teljesült a vágya, mondván, nem hiába kérte annyiszor imáiban a Jóistent értem, a távollevőért. Jóanyám mesélte később, hogy jártak náluk a falujáró agitálok is. Az egyik falujáró megkérdezte tőle: „*A néni ke jár templomba?*” Jóanyám bátran kijelentette: „*Bizony járok ám!*” „*Hát, ha a néni ke templomba jár, kérje a Jóistent, mi nem segíhetünk.*” És azzal elment, otthagya a szüleimet. Jóanyám még annyit válaszolt: „*Kérem is és kérni is fogom, mert tudom, hogy haza segíti az én elhurcolt fiamat.*” És a Postarabló [Sztálin] halála után a táborból, a kétszázötven magyarból öten jöttünk el 1953-ban. Majd az utánam jövők csak 1956 júliusában jöttek haza, akikkel találkoztam is.¹⁰⁶

A tábornok leánya¹⁰⁷

Moszkvában áll a bál, a vodkától beszszelt társaság már egymást gyűri le az asztal alá. Az egyik tábornok leánya is itt van a táncoló, mulatozó társaság között. Éjféλ körül, mikor már a jókedv tetőfokra hágott, egyszer csak kitör a botrány. Lökdösődés, dulakodás, kiabálás, majd értesítik a rendőrséget, és ki is jön a készülség. Igazolttatás, majd a rabszállító is előáll. Vagy nyolc-tíz fiatalat bevisznek a börtönbe, és egy héten belül össze is ül a bíróság, és megszületik az ítélet. Hat hónap erdőirtás, fakitermelés.

A kislány tizennyolc éves. Soha életében nem dolgozott semmilyen fizikai munkát. Nagy nehezen beleszokik a nehéz fizikai munkába, hisz azelőtt egyetemre járt. A szüleit már csak a lágerből írt levelében tájékoztathatta a tárgyalás után. Egyik alkalommal kikéredzkedett az őrtől, hogy szükségletét elvégezhesse. Félre a nagy farakás mögé. Gyanútlanul végzi a dolgát,

¹⁰²Bátyja, Nagy János, aki többször is szerepel a visszaemlékezésben.

¹⁰³Részlet a 2012. december 12-i interjúból.

Nagy István a családját nem tudta értesíteni hazajöveteléről. Egy vasútnál dolgozó tárnoki azonban találkozott egy nagykanizsai férfival, aki egy transzporttal korábban érkezett. Ő mondta, hogy a táborban van egy tárnoki is, Nagy István, aki hamarosan szintén hazaérkezik.

¹⁰⁴László nyolcesztendő s sem volt, amikor két bátyját, Istvánt és Jánost robotra hurcolták.

¹⁰⁵Édesapja 1947-ben félretett egy üveg bort, hogy azt majd akkor bontják fel, ha István fiuk hazaérkezik. Erre több mint hat évet kellett várni, de végül közösen nyithatták ki.

¹⁰⁶Ez az utolsó bekezdés a kézzel írott visszaemlékezésben nem szerepel.

¹⁰⁷A kézzel írott visszaemlékezés végén álló történet.

mire fölcsődná, eldől, mint egy liszteszák. Az őr, aki szintén rab volt, csak bizalomból fegyvert kapott, mert kevés volt az őr, figyelmeztetés nélkül beleengedett egy sorozatot, hogy szökni akart. A kislányt el is temették, az őrt meg megjutalmazták.

Majd két hét múlva egy helikopter száll le a láger előtti tisztáson, és kilépett belőle az altábornagy. Az üdvözlés után rákérdezett az altábornagy: „Hol a kislányom?” A parancsnok azt sem tudta, hogy melyik lábára álljon, olyan zavarban volt, de azért válaszolt: „Meghalt.” Erre a kislány édesapja rákérdezett: „Hogy hogy meghalt?” A garnizonparancsnok azt a választ adta: „Agyonlőtték.” A tábornok dühbe gurult és megkérdezte: „Miért?” Erre az őrség parancsnoka így válaszolt: „Mert szökni próbált.” „Ki állítja ezt? Hisz most hozom az amnesztiát részére. Sorakoztassa föl az őrséget!” Az egész garnizon felsorakozott. A tábornok kiadta a parancsot: „Az az ember lépjen ki! Ide jöjjön elém, hadd nézzek a szemébe!” A kiskatona odaállt a tábornok elé. A tábornok megkérdezte tőle: „Maga lőtte le a kislányomat?” Erre a kiskatona azt a választ adta: „Én.” A tábornok szó nélkül előkapta a forgópisztolyát és az egész tárat beleeresztette a katonába. Utána a parancsnokot válasz és köszönés nélkül otthagya, majd beült a helikopterbe, és mint aki jól végezte dolgát, hazarepült. Az altábornagy a Szovjetunió hőse volt, akit még felelősségre sem vontak az elkövetett tettei, azaz az őrszemélyzet lelövése miatt.

A kiskőrösi bögrecsárdás¹⁰⁸ asszony¹⁰⁹

1946-ot írunk. A kiskőrösi tanyavilágban még megy a szabadrablás a „dicsőséges, felszabadítók és órától megszabadítók” részéről. Így volt ez az egyik tanyán is, amíg meg nem unták a tanyasiak, mert hetenként kétszer jött lóháton a dicsőséges sztaliniifjú, aki csak követelt. Vitt elejével, amit kapott, de később, ami neki megtetszett. Amikor már nagyon unták a zaklatást, összebeszéltek a rokonság meg a szomszédok, hogy ez már nem mehet így tovább, meg kell valahogy szüntetni ezt a zaklatást, háborgatást. Összebeszéltek, hogy mit is fognak tenni, ha legközelebb megint beállít a hívatlan vendég. Kiosztották a szerepeket, kinek mi lesz a dolga. Egyik estefelé megint jött a *Grisa* nagy büszkén, hogy majd jól fölpackolva távozik. Ahogy a kazlak közt jött a tanya felé, elé ugrottak hárman, lerántották a lóról és mindjárt agyon is ütötték. A ruszkinak jó magyar utász bőrcsizma volt a lábán, az egyik segédkező mindjárt föl is húzta. A tetemet elásták a trágyadomb alá. Mint akik jól végezték dolgukat, most már többet nem zavarja senki a nyugalmaikat. Nem is lett volna semmi baj, ha a bőrcsizmás emberkének el nem jár a szája. Elsattyogott a bögrecsárdába és a végén jól beborozgatott. A haverja rászólt: „Te, Pisti! Milyen jó bőrcsizmád van. Hol vetted?” Erre a megszólított így szólt málésan: „Üssél agyon te is egy ruszkit, és neked is lesz!” A haverja próbálta leinteni a már kapatos legényt: „Ne bolondozz, ez még viccnek is rossz!” „Mi van, nem hiszed?” „Nem” – mondta a haver és otthagya a tántorgót. Erre föl jött a tulaj, egy vén szipirtó, aki végighallgatta a párbeszédet és rögtön hozott még egy liter bort, és azt mondta: „Ezt nem is kell kifizetned, csak meséld el a csizmaügyet, üljünk le ide, egy félreeső asztal mellé!” A Pista gyerek neki is fogott, hogy ki mit is csinált, ki volt az őrszem, hátha jön valaki, ki ütötte le a lovas *Grisát*. Az öregasszony mindent elrendezett a gonosz fejében, majd rá vagy egy hónap múlva meglátogatta az érintetteket és követelésekkel zsarolni akarta a

¹⁰⁸Értsd: engedély nélkül működő kocsmá, italmérés a Kiskunságban

¹⁰⁹A kézzel írott és a gépelt visszaemlékezés végén is megtalálható ez a történet.

családot. Egy hízott disznó, százötven liter bor, húsz kilogramm cukor és még valamennyi pénz is, mert ha nem, följelenti őket a parancsnokságon. Persze az érintettek nem vették komolyan az öregasszony fenyegetését és nem adtak neki semmit. Majd az öregasszony a faluban eladta a házát, Pestre költözött a lányához, de ezekkel a szavakkal búcsúzott az érintettektől: „*Elmegyek innen, de a kezem visszaér ide és nem lesz esküvő, hanem temetés.*” A veje a rendőrségnél dolgozott, és mindent elmesélt, amit a csárdában neki a Pista elmondott. Majd rá egy hétre jöttek a fogdmegek és három embert el is vittek. Tárgyalás után, aki az oroszot megölte, azt halára ítélték és ki is végezték. A csizmás huszonöt évet kapott, a Jani bácsi, aki csak figyelt, az csak hét évet kapott. Együtt jöttünk haza 1953. november 25-én.

1998. Kísért a múlt¹¹⁰

Márai Sándor könyvet írt, majd meg is filmesítette a *Magyar Nők a Gulágon* címmel, amit a Duna TV is közvetített. Én is megnéztem mind a három részt. Amint a filmkockák peregnek, azt hittem, rosszul látok, mert a vonat ott robogott a láger mellett az Angara folyó partján, ahol még ötvenhat fokos¹¹¹ hidegben is kihajtottak munkára, mert határidős munka volt, és a tervnek meg kellett lenni. A jégre építettük a vasutat. Majd 1950-ben elkészült a híd, és a híd-avatás alkalmából magyar pártfunkcionáriusokat is meghívtak. Nézem a filmet és látom, hogy Kádár elvtárs is talpas pohárból issza a pezsgőt a hídon keresztülrobozó vonaton. Vajon eszébe jutott-e neki, hogy hány magyar elítélt dolgozott ott a vasútépítésen ezen a vonalon?

De jött egy másik képsor is. Az anyuka, aki a túlélésért szült egy gyermeket, és amikor a Postarabló meghalt, és az asszony amnesztiát kapott, ezeket mondta: „*Igen, de a gyermeket, akit én szültem, viszem haza magammal.*” Majd sok huzavona után megkapta a kislányt, és elhozta Magyarországra. A képsorok mutatták a kislányt, majd a hajadonná serdült kész nőt. Ez már egy másabb érzés volt, mint amikor a kislánnyal a lágerudvaron játszottunk.

Majd a film után pihenni tértem és azt álmodtam, hogy megint a kezük között voltam. Újból kint az erdőn, az erdőirtáson. Majd nagy nehezen felébredtem, és a feleségem is ébren volt és megkérdezte: „*Talán rosszat álmodtál?*” Én erre azt feleltem: „*Most jöttem meg Grisáéktól.*”

¹¹⁰A gépelt visszaemlékezés végén található történet.

¹¹¹Értsd: mínusz 56 Celsius fok

Hadifogoly levele az Édesanyjához¹¹²

Ne sírjál jó Anyám! Ne higgy a rossz szónak,
Hiszen jól megy dolga a Te rab fiadnak.
Papiros, faforgács akad az ágyamban,
Ahol pihenhetem nehéz fáradalmam,
Zúg a szél a Volga folyó felett,
Édes, szép Hazámból várok üzenetet.
Ahol nincs most más, csak bánat, szomorúság,
Mert felütötte fejét a sok igazságtalanság.
Nem bántottunk senkit, nem voltunk gonoszok,
Csak igaz, jószívű becsületes Magyarok, amíg
Be nem jöttek a zabráló davajok.
Ha valaha egyszer haza is mehetünk
Haza segít minket a mi jó Istenünk,
Istenem! Teremtőm! De jó is lesz nekünk,
Ha Isten velünk, ki lehet ellenünk.
Virágos utakon indulunk majd haza,
Örömkönnytől csillog ezredünk vonata.
Sok-sok forró csókot küldök már előre,
Mikor megérkezünk a drága Magyar földre.
Ha majd otthon újra találkozunk, mindenki ünnepel,
Hogy mit érzünk, azt csak a szemünk, a szívünk mondhatja el.
Bánatot, örömet mindent elfeledünk, csakhogy újra együtt lehetünk,
Hála Neked jóságos, édes jó Istenünk.
A jó Isten megsegít, és én viszontlátom Hazám,
Jönnék már – csak!!! Ne sírj drága Édesanyám!

¹¹²A verset saját maga írta és 1952 novemberében egy tábori levelezőlapra küldte el édesanyja névnapjára. A vers a gépelt visszaemlékezés végén kapott helyet.

1. kép: Nagy István párhónapos korában családjával
(ifj. Nagy György, Somogyi Rozália, Lepsényi Mihályné Somogyi Mária,
Somogyi Istvánné Petró Ágnes, id. Nagy György, Nagy Györgyné Somogyi Erzsébet,
Nagy János, Nagy István, Nagy Julianna)

2. kép: Nagy István és Somogyi Teréz 1955. május 1-jén

3. kép: Házépítés kalákában 1960 körül

(felső sor: Somogyi Imre, Jezsó Ferenc, Nagy Julianna, ifj. Nagy László, Domján József;
alsó sor: Somogyi Imréné Mőd Margit, Nagy István, id. Nagy László,
Nagy Lászlóné Tanács Magdolna, Nagy Györgyné Somogyi Erzsébet)

NAGY JÁNOS

Nagy János 1923. június 9-én született Gyúron Nagy György és Somogyi Erzsébet harmadik gyermekeként. A hat elemi szülőfalujában végezte. A család 1937-ben költözött Tárnokra. 1943-ban végezte el az iparos tanonciskolát, lakatosgéd lett. 1954-ben érettségizett, majd 1963-ban a technikus, 1968-ban pedig a felsőfokú szaktechnikusi végzettséget szerezte meg. Lakatosként, később pedig mint nevelő dolgozott a Művelődésügyi Minisztérium 1. számú Fiúnevelő Intézetében. Tárnokon kötött házasságot Szegedi Terézszel 1948. május 18-án. Két gyermekük született, Ágnes és János.

Nagy Jánost huszonegy évesen hurcolták el Érdről öccsével, Nagy Istvánnal. Temesvárról az utolsó transzporttal került a szegedi Csillagbörtönbe, ahonnan júniusban vitték ki a Szovjetunióba. Először egy Kazany közeli erdőbe szállították, ahol tőzegkitermeléssel foglalkoztak. Innen 1945 decemberében bekerült a város melletti táborba, ahol először hegesztőként dolgozott, majd egy börgyár újjáépítéséhez rendelték ki. 1947 elején megbetegedett, így átszállították a zelenodolszki táborba. Innen tért haza 1947. június 29-én.

Nagy Jánossal Muskovics Andrea Anna készített interjút 2014. július 29-én. Itt az interjúból szerkesztett, jegyzetekkel ellátott visszaemlékezést közöljük.

Januárban fent laktunk a pincében, oda menekültünk, mert belőttek a faluba.¹ Egy házat el is találtak, szóval veszélyes volt a faluban lenni. Január 7-én kidobolták, hogy másnap, hétfőn reggel nyolc órára tizenhattól hatvan éves korig Érdre kell menni, igazolás végett, függetlenül attól, hogy volt-e katona az illető vagy sem. Az igazolás azt a célt szolgálta volna, hogy mehes-sünk dolgozni. Nem tudom, hány száz ember ment el Tárnokról, de Érden már voltunk vagy háromezer-hatszázan, mert más településekről is odahívták az embereket, akiket három csoportba osztottak. A 16–18 éveseket, valamint a negyvenöt év felettieket is külön tették. Minket ötösével sorba állítottak, hogy meg tudjanak bennünket számolni, a tizennyolc év alattiakat és a negyvenöt év felettieket pedig hazaengedték.² Elmehtek a közemberek és az előjárók is, valamint azok, akik a malomban dolgoztak. A családból elmentem én, két öcsém meg az apám. Az egyik öcsém és az apám hazament, mi ketten [Nagy István] ott maradtunk.³ Unokatest-véreink is jöttek, meg a haverok. Megpróbáltunk összetartani, együtt maradni.

Bennünket az orosz járőrök géppuskával fogtak körül, majd tizenegy, fél tizenkettő körül elindultunk Ercsibe. Attól kezdve három éven keresztül jóformán semmit sem tudtam hazul-ról, mert írni nem lehetett. Végigjártuk „egész” Magyarországot. Elkísértek először Ercsibe, aztán Cecére, aztán Bajára, aztán Temesvárra, aztán Szegedre. És aztán Szegedről vittek ki a Szovjetunióba 1945. június elején.

Ercsiben kopaszra nyírtak bennünket. Nem kaptunk semmi kenyeret, és nálunk sem volt étel, mert mi úgy mentünk el, hogy délre hazaérünk. Felöltözve sem voltunk rendesen. Rövid alsóban, nadrágban, pulóverben, ingben, lódenkabátban, micisapkában, bakancsban mentem. A nadrágom vékony volt, abban voltam egészen addig, míg ki nem vittek Oroszországba. Ott aztán kaptunk egy olyat, ami itt is, ott is, amott is lyukas volt. Fatalpú cipőt adtak még, s akkor mehettünk dolgozni.

Ercsi után Cecére mentünk. Innen gyorsan tovább kellett menni, mert a település közel volt Fehérvárhoz, ahol az oroszok bombázták a németeket. Itt is zuhantak le bombák, így azt mondták, hogy nyomás, hajnalban elindulunk és lemegyünk Bajára.⁴ Cecéről egészen Bajáig

¹ A közeledő front miatt a családok többsége 1944 decemberében kiköltözött Öreghegy és Zapánszki pincéibe.

² Néhány esetben előfordult, hogy ilyen korúakat is elvittek, mivel családtagjuk vagy barátjuk miatt az idősebbek vagy a fiatalabbak közé álltak, illetve a tizennyolc év alattiak csoportjából a magasabbakat elvitték. Cserhádi István gyűjtésében Fischer Richárd hatvankét évesként, Vajda István pedig negyvenöt évesként van feltüntetve, születésükkel és fogságukkal kapcsolatban azonban semmilyen pontos információt nem sikerült találni. (Részletebben lásd a függelékben!) Emellett arra is van adatunk, hogy tizennyolc év alattiakat is elvittek. Halmai Albint például tizenhét évesen hurcolták el. 1927-ben született Tárnokon Hibity Márton és Lizicska Mária gyermekeként és 1985-ben hunyt el. A család később Halmaira magyarosította vezetéknevét. Másodszori próbálkozásra, Cecéről sikerült visszaszöknie. Szintén tizennyolc év alatti volt Kleman Vilmos. Szökésének történetét lásd a kötetben!

³ Édesapja, Nagy György negyvenöt évesnél idősebb volt, kisebbik öccse, József pedig 1928-as születésű volt, tehát a tizennyolc év alattiak csoportjába került. Nagy István visszaemlékezését lásd a kötetben!

⁴ Közlekedésföldrajzi helyzete miatt nemcsak egy különleges jelentőségű hadifogolytábort hoztak létre a városban, hanem az internáltként elhurcoltak jelentős részét is átmenetileg ide gyűjtötték össze. 1944. október végétől 1945 augusztusáig működött. Nemcsak a Baján és környékén elfogottakat vitték ebbe a táborba, hanem a Budán és tágabb környékén hadifogságba vetett katona és civil foglyok tízezreit is. Részletebben lásd: Bognár Zalán: Hadifogolytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944–1945. Kairosz Kiadó, Budapest, 2012. 322–323.

gyalog mentünk. Megállás nélkül mentünk az országúton, egy korty vizet, egy falat ennivalót nem kaptunk. Baján bevagoníroztak minket és elvittek Temesvárra.⁵

Temesváron negyvenezer hadifogoly volt. Szerencsére olyan épületet kaptunk, ahol volt padló. De volt olyan épület, ahol bokáig ért a sár, és oda is behajtották az embereket. Egy ilyen barakkba került Somogyi István is.⁶ Ők lefeküdni, leülni sem tudtak. Nagyon sokan meghaltak. El lehet képzelni, hogy milyen lehetett abban a sárban állni, mert nem volt pricc, nem volt hova lefeküdni. Nekünk sem volt priccünk, de nekünk legalább padló volt, amire le tudtunk ülni. A borzalmas körülmények miatt kiütött a tífusz, naponta több mint száz ember halt meg. Minket az utolsó transzporttal vittek el februárban, utána lezárták a tábor, se ki, se be nem engedtek senkit.

Minket a szegedi Csillagbörtönbe⁷ vittek addig, amíg ki nem szállítottak Oroszországba. Itt Szegeden éltük meg a háború végét. Májusban volt a vége, május 9-én. Akkor többen mondták nekem: „*Na, elhiszed, hogy hazamegyünk?*” „*Nem hiszem el, minket kivisznek Oroszországba.*” Nem is álltak velem szóba, aztán végül sajnos nekem lett igazam. Szegedre nagyon sok tárnoki került. Azért vittek át minket, hogy ne kapjuk el a tífuszt, de mégis megkaptuk. Nekem is kihullott a hajam. Olyan kopasz voltam, mint a tenyerem. Utána minden hónapban levágták kopaszra a hajam, így aztán egy idő után szépen kinőtt.

Szegedről először egy erdei táborba vittek, ami Kazany⁸ városától nem messze volt. A kiszállítás nagyon körülményes volt. Ezernégyszázhetvenen voltunk egy szerelvényben. Barakkok helyett földbe ásott bunkerek voltak. Gyalulatlan deszkák voltak a priccsek, de azon se takaró, se párna nem volt. Úgy aludtunk. Tiszta seb lett mindenkinek az oldala. Itt még több tárnoki is volt, de voltak más nemzetiségűek is: románok, japánok, szerbek, meg mindenféle náció. Szedett-vedett társaság volt. Mikor megérkeztünk, tízesével szétosztottak minket a bódékba, ólakba. Bent sötét volt, semmit nem lehetett látni. Másnap fatalpú cipőben mentünk már dolgozni a tőzegtelepre, ami öt kilométerre volt. Tőzeget kellett termelnünk. A föld olyan kemény volt, hogy egy ásónyomnyi mélyen már jég volt. Onnan kellett kiszedni a tőzeget, majd megszáritani és összerakni. Ki volt adva, hogy hány rakást kell megcsinálni. Ha valaki nem bírta teljesíteni a normát, akkor egy furkósbottal addig ütötték az embert, amíg bele nem halt. Aztán otthagyták az erdőben, a tőzegtelepen. Amikor bementünk a lágerbe, fel kellett sorakozni, ha esett, ha fújt. Addig kellett ott állni, míg meg nem számoltak bennünket. Utána bemehettünk, de addigra már átázott a bunker, és akkor úgy rá a fekhelyünkre, arra a vizes deszkára. Ételet reggel fél ötkor kaptunk. Ez olyan leves volt, hogy a meleg vízbe egy szál fagyott káposztalevelet tettek. Ehhez kaptunk egy darab kenyeret, húsz dekát, és azzal kellett estig dolgozni. Nagyon sokan éhen pusztultak. Hát ez borzasztó volt. Ilyen dolgok voltak. Ezt nem

⁵ A szovjet hadifogságba került katonák és polgárok elosztótáborra volt. A körülbelül ötven barakkból álló táborban több tízezer embert helyeztek el. A tetvek és a tisztálkodás hiánya miatt tífuszjárvány tört ki. A betegeken kívül a többi foglyot a Szovjetunióba, valamint Szegedre szállították. Részletesebben lásd: Dr. Diós István (főszerk.): Magyar Katolikus Lexikon XIII. Szent István Társulat, Budapest, 2008. 794–795.

⁶ Részletesebben lásd a függelékben!

⁷ A máig létező büntetés-végrehajtási intézet létrehozásáról 1881-ben döntöttek. Az épületkomplexum eredetileg három funkcionális egységből állt: törvényszéki fogház, büntető törvényszéki palota, börtön. E legutóbbi csillagalakban épült, innen a közismert Csillagbörtön elnevezés. A második világháború végén az épületben hadifogolytábor működött. (<http://www.csillagborton.hu/> /letöltés: 2015. november 29./)

⁸ Város Oroszországban, a Tatár Köztársaság fővárosa.

lehet elfelejteni. Olyan hideg volt, hogy harmincfokos⁹ hidegben azt mondtuk, hogy, haj de jó, húszfokos hidegben pedig úgy aludtunk, hogy se takaró, se fűtés nem volt, pedig szén lett volna bőven. Nagyon sokat szenvedtünk. Hát szóval ez volt a helyzet, ilyen dolgok voltak ott. Itt annyira tönkrement az a közel másfél ezer ember, hogy mikor felszámolták a lágert, akkor már csak körülbelül ötszázan kerülünk át az új helyre. A kemény tél beköszöntével már nem lehetett tőzeget termelni, így december elején bevitték minket a Kazany szélén lévő táborba.¹⁰ Ez Tatárország fővárosa.

Itt először hegesztőként dolgoztam. Lakatosokat nem kerestek, abból volt elég, de én, amikor fölszabadultam, hegesztésből is vizsgáztam, így bekerültem a gyárba autogénhegesztőnek. A város szélén voltak ilyen épületek ideiglenesen felállítva, és akkor azokat rendezték be műhelyeknek. Az egyik volt a hegesztőé, a másik a villanyhegesztőé, a harmadik az autogénhegesztőé, de volt itt kovácsműhely is. Három hónapig dolgoztam itt. Ez nagy szerencse volt, ugyanis reggel leültem, és úgy csinálhattam a dolgom, hogy odahozták a palackokat és ki is cserélték. Én csak ültem és hegesztettem megállás nélkül reggeltől estig. Este, mikor bementünk, mi is összecsuclottunk a fáradtságtól, de mégsem kint voltuk az esőben, hanem bent a műhelyben.

Három hónap múlva kivitték egy lebombázott gyárba, azt kellett fölépíteni. Ez egy bőrkikészítő gyár volt a város szélén, birkabőröket készítettek ki. Annak egy részlegét építettük fel. Nap-pal a gyárat építettük, hordtuk a sített. A vasárnap szabad volt, akkor ki kellett menni a Volgára, az hat-hét kilométerre volt. A folyóból kellett a fákát kihúzgálni. Télen már ez volt a munkánk, mert bent a gyárban nem volt mit tenni. Üzemelni nem tudott, mert nem voltak gépek. Télen olyan hideg volt, hogy a Volga jegére ráfektették, ráfagyasztották a síneket, és a vonat azon a jégpáncélon ment keresztül. Hatvantonás vagonok mentek rajta. Egyszer félig beleszakadtam a Volgába. Volt egy lék, ami befagyott, és ráesett a hó. Nem vettem észre, s az egyik lábam alatt beszakadt. Az volt a szerencsém, hogy a kezemet ki tudtam szedni, és mivel ott már erősebb volt a jég, meg tudtam kapaszkodni. Aki mellettem dolgozott, az mindjárt elkapott és kirántott a vízből. De hát utána ugyanúgy kellett dolgozni. Tiszta víz volt az egyik lábam, azóta is fáj.

Innen aztán már abba a lágerbe kerültem, ahonnan aztán 1947. június 29-én hazajöttem. Ez a Zöld Völgyben, Zelena Dolban [Zelenodolszk]¹¹ volt. Én már 1947 februárja, márciusa körül idekerültem, mert beteg lettem. Nem tudom, milyen betegség volt az, de lázam volt. Orvosság nem nagyon volt, de itt már könnyebb volt kibírni, mert tudtuk, hogy haza fogunk jönni. Ez egy elosztótábor volt, ott osztották el, hogy ki mehet haza és ki nem. Innen jó két hét volt, mire hazaértünk Debrecenbe. Előtte azonban még Foksániban [Foksány, románul Focșani],¹² Romániában, ahol szintén egy elosztó volt, szétszortatták az embereket, hogy ki merre megy.

⁹ A fokot minden esetben mínuszban kell érteni.

¹⁰ A Szovjetunió 119/3-as hadifogolytábora volt itt. (<http://www.hadisir.hu/hadifogoly/?katalogus=lista/letöltés:2015.december.5./>)

¹¹ A Szovjetunió 119/1-es hadifogolytábora volt itt. (<http://www.hadisir.hu/hadifogoly/?katalogus=lista/letöltés:2015.december.5./>) Moszkvától keletre, a Volga partján, a Tatór Köztársaság északnyugati részén fekszik.

¹² Az NKVD (Belügyi Népbiztosság) százhetvenhatos, egyik legnagyobb, negyvenezer főt befogadó átmeneti gyűjtőtábor, 1945-től a Magyarországról elhurcolt hadifoglyok elosztásának fontos logisztikai központja volt. A Szovjetunióba menő fogolyszállítmányok 70%-át az egészségügyi állapot alapján osztályozva ebből a táborból indították útra. A táborban a barakkok zsúfoltsága, a minimális ellátottság, a higiénia hiánya miatt rendszeresen tifusz- és vérhasjárványok pusztítottak. Később e tábor lett a fogságból hazatérő magyar foglyok egyik, országon kívüli utolsó állomáshelye is. (Dr. Diós István /főszerk./: Magyar Katolikus Lexikon III. Szent István Társulat, Budapest, 1977. 737.)

Nekünk nyugat felé kellett menni. Foksániig széles nyomtávú vonalon mentünk, ott kerültünk át normál nyomtávra, ami Magyarországon is van. Az orosz vagonok, azok szélesebb nyomtávon mentek. Innen nem mindenki mehetett tovább, mert akinek priusza volt, azt félreállították. Az SS katonákat keresték. Nekik tetoválás volt a karjukon. Egészen addig nem tudtuk, hogy miért kellett levetni az inget és föltartott kézzel az orvos elé állni, amikor vizsgálatra mentünk, hisz nem nézték, hogy valakinek van-e valami baja vagy sem. Ezek a rafináltak, akik SS-ek voltak, mindig kérdezték, ha ilyen egészségügyi vizsgálat volt, hogy mit csinálnak. Ha fürödni mentünk, ami nagyon ritkán volt, ott a legelsőők között gyorsan megmosakodtak, nem is fürödtek rendszeren, hanem amilyen gyorsan lehetett, mentek is kifelé. Itt Foksániban kiszűrtek olyan embereket, akikről nem is gondoltuk volna, hogy SS-ek voltak. Kiszedték és elvitték őket, de hogy hova, azt egyáltalán nem lehetett tudni. Voltak, akiket csak Debrecenben kaptak el.

A Keletibe érkeztem. Onnan gyalog kellett a Délibe menni, mert a hidak fel voltak robbantva. A Déli pályaudvaron már találkoztam tárnokiakkal. Valaki egy vonattal előbb ért haza, így ő értesítette a szüleimet, hogy hamarosan megérkezem. Délre értem haza. Akkor még nem járt busz, így gyalog kellett bemennem a faluba. Az állomáson már sokakkal találkoztam. Mindenki kérdezte, hogy mi újság, de hát mindenkivel nem lehetett megállni beszélgetni.

Hát így ért véget nekem ez a hadifogság.

1. kép: Nagy János, Battai Nándor, Erdei Péter és Somogyi József 1941-ben.
Battai Nándort robotra hurcolták, de Ercsiből sikerült visszazöknie.
Erdei Péter nyugati fogságból tért haza.

2. kép: Nagy János és Erdei Péter regrutaként 1943-ban.
Erdei Péter nyugati fogságból tért vissza.

3. kép: A leventezenekar az 1930-as évek végén, az 1940-es évek elején
(állnak: Somogyi József, Lulity Vince, Erdei Péter, Wéber Ferenc, Lulity Imre;
ülnek: Kesztyűs István, Viczing József, ismeretlen, Pusztai Ferenc, Nagy János, Szabó András;
első sor: Rihó István, Mülhauser Fábián)

4. kép: Somogyi József, Nagy János és Erdei Péter 1942-ben a leventezenekar tagjaiként. Erdei Péter nyugati fogságból tért haza.

5. kép: Nagy János a tárnoki zenekarral
(Lugosi Mihály, Varga Dénes, Bosnyák László, Somogyi József Nagy János,
Lugosi László, Szegedi András, Lizicska Pál)

PÁLMAI FERENC

Pálmai Ferenc 1923. október 9-én született Tárnokon Poszpisek Mihály és Poszmik Anna gyermekeként. Vezetéknevüket az 1930-as évek első felében Pálmaira magyarosították. Az elemi iskola elvégzése után napszámosmunkát vállalt, illetve köművesek mellett segédkezett. Ezt követően a vasúthoz került, 1969-ig mozdonyfűtőként dolgozott. 1949. október 22-én kötött házasságot Lugosi Évával. Egy fiúk született, Ferenc. 1996. november 11-én hunyt el.

Pálmai Ferenc huszonegy évesen, Érden került fogságba. Temesvárról az utolsó transzporttal szállították el, mielőtt tifusz miatt a lágert lezárták. A Szovjetunió területén több táborban is megfordult, de visszaemlékezésében név szerint csak a Ladoga-tó melletti Priozersket, valamint a Finn-öböl partján fekvő Szentpétervárt, az egykori Leningrádot említi. A 7714-es számú fogolytáborból, Leningrádból tért haza 1948 májusában Papp Józseffel és Mohácsi Lajossal. A hadifogságból hazatértek részére Debrecenben kiállított igazolványán 1948. május 18-i dátum szerepel, feltehetően az ezt követő napon érkezett Tárnokra vonattal.

Hadifogságban töltött éveiről unokahúga, Lepsényi Katalin készített vele interjút 1996-ban, amely megszerkesztve ugyanebben az évben jelent meg a Tárnokhír három számában (VI. évf. 2. sz. 24–25. /1996. április/; VI. évf. 3. sz. 7. /1996. június/; VI. évf. 5. sz. 16. /1996. október/). Az eredeti hanganyag hiányában a kötetben ezt közöljük, jegyzetekkel kiegészítve.

Január 7-én estefelé Bleszkó Bandi¹ közhírré tette a hegyekben: Érdre kell mennünk jelentkezni, ahol kapunk valamilyen dokumentumot, és többet minket nem fognak háborgatni az oroszok. Elmentünk Érdre, hittünk, mert jó keresztények voltunk. A gyülekező egy gödörben, a pályaudvar mellett volt.² Sokan jöttünk össze, egyszer csak azt vettük észre, hogy négyes-ötös sorokba állítottak bennünket, öregek ide, fiatalok oda, a legfiatalabbak amoda.³ Akik a vasútnál dolgoztak, azokból többeket kiemeltek, mások mehettek a „vágóhídra”.⁴ Én a huszonkettedik évemben voltam. Az oroszok körülálltak bennünket, láttam, hogy a sarokban felállítottak golyószórókat, és a géppisztolyosok egy idő után elindították a menetet. Azt mondták, az Alsó utcába megyünk,⁵ ott mindenki megkapja a dokumentumot. Már itt hazudtak nekünk, az irány Ercsi volt. Az első oszlop elindult, mi követtük, és a létszámunk folyton szaporodott azokkal, akiket útközben elfogtak.

Egy falun mentünk keresztül, szembe jött velünk egy pék, amolyan kifutófiú. A hátán kenyérral, süteménnyel teli *kremzli*⁶ volt. Az oroszok leállították, a kenyeret, süteményt szétdobálták – én nem voltam közel, nekem nem jutott –, biciklijét az árokba hajították, s ő is velünk jött.

A pékről jut eszembe. Egy Sebek nevű sóskúti pék, aki később a Barusznál⁷ szolgált, egészen Temesvárig velünk volt a fogságban. Sok mindenről beszélgettünk, mert ráértünk. Gyakran mondta sóvárogva: „*Chlapci, kety domu prigrjeme, taki makovi kiflicsko napecjeme, vsetko pojeme, a takú lakomu csapnyeme, zse no! Fiúk, ha hazamegyünk, olyan mákos kiflit sütünk, mindent megesszünk, és olyan lakomát csapunk, hogy no!*”⁸ Azóta nem találkoztam vele, a sors szétszórta bennünket.

Gyaloglásunkban Ercsi volt az első megálló. Itt sokakat kopaszra nyírtak. Több településen mentünk át, például Cecére emlékszem. Az úton nem ettünk, nem ittunk. Ahogy elhagytuk Cecét, egy uradalomhoz értünk. Itt levágtak vagy negyven birkát a népnek. Egy kanál meleg étel jutott volna mindenkinek, de nem volt se kanalunk, se tányérunk, semmink. Nekem volt egy kalapom, abba kértem az ennivalót. A fogolytársaim egyszer felfedeztek egy lajtos kocsit, az tele volt tejjel. Zombori Imre,⁹ a legfiatalabb a Zombori családtól, felverekedte magát a kocsit

¹ Bleszkó András 1919-ben született Tárnokon Bleszkó András és Szlama Katalin gyermekeként.

² A régi Skála melletti buszpályaudvar területe, ami akkor malacpiacnak és focipályának adott helyet.

³ A férfiakat három csoportra osztották: 16–18 évesekre, 18–45 évesekre és 45–60 évesekre. A tizennyolc év alattiakat és a negyvenöt év felettieket hazaengedték, de néhány esetben előfordult, hogy ilyen korúakat is elvittek, mivel családtagjuk vagy barátjuk miatt az idősebbek vagy a fiatalabbak közé álltak, illetve a tizennyolc év alattiak csoportjából a magasabbakat elvitték. Cserháti István gyűjtésében Fischer Richárd hatvankét évesként, Vajda István pedig negyvenöt évesként van feltüntetve, születésükkel és fogságukkal kapcsolatban azonban semmilyen pontos információt nem sikerült találni. (Részletesebben lásd a függelékben!) Emellett arra is van adatunk, hogy tizennyolc év alattiakat is elvittek. Halmi Albint például tizenhét évesen hurcolták el. 1927-ben született Tárnokon Hibity Márton és Lizicska Mária gyermekeként és 1985-ben hunyt el. A család később Halmaira magyarosította vezetéknevét. Másodszeri próbálkozásra, Cecéről sikerült visszaszöknie. Szintén tizennyolc év alatti volt Kleman Vilmos. Szökésének történetét lásd a kötetben!

⁴ Pálmai Ferenc is vasutas volt, és az áldozatok közül is többen (például Pintér Ferenc) dolgoztak a vasútnál.

⁵ Ennek ma is Alsó utca a neve. Ezen az úton vezették végig a több ezres tömeget, majd hajtották Ercsi irányába.

⁶ Vesszöből font hátikosár, amelyben pékárut vagy gyümölcsöt szállítottak. A falut járó drótostótok deszkából készült, háton hordott ládáit is így hívták, amelyekben a szerszámaik voltak.

⁷ Barusz László 1947-ben költözött Tárnokra. A település újtelepi részén, a Nyár utcában volt péksége.

⁸ Az eredeti szövegben álló fordítás: „*Fiúk, ha hazamegyünk, én megsütöm azokat a mákos kifliket, mind megesszük, olyan lakomát csapunk, hogy csak na!*”

⁹ Részletesebben lásd a függelékben!

tetejére, csatos üvegét megmerítette tejjel és ivott, ameddig tudott. Akinek nem volt edénye, szomjas maradt. *Davaj, po pety, davaj bisztro*¹⁰ kiáltásokkal hajtottak tovább.

Az örök úgy igyekeztek, hogy sötétedésre, éjszakára menedékbe érjünk, pajtákba zavarjanak, hogy ne tudjunk mozogni. Borzasztó büdös volt bennük, jó másfél méteres trágyában és elhullott állatok között éjszakáztunk. A menetben elől haladók először nem akartak bemenni. Ekkor az oroszok körbefogták a tömeget, az oldalsókat ütötték, kit ahol értek, fejen, lábon, karon. Így a nép befelé indult, a hátulja tolt az elejét. Sokan lázadozni kezdtek, azt kiabálták, beállunk a „Vörös János hadseregébe”.¹¹ A nagy lármára az oroszok elkezdtek lövöldözni. Szökni nem nagyon tudtunk, de volt, akinek sikerült. Eskulics Ferencnek, Méder Ferinek, Czabajszki Jóskának Dunaföldváron sikerült az őrségváltásnál elszökni.¹² Felkeresték azt a papot, aki Tárnok káplánja volt (Ormai Gusztáv), ő bújtatta őket, így később hazajutottak.¹³

Még Dunaföldváron egy iskolaudvarra hajtottak bennünket, ott láttam a következő esetet. Petró Józsi bácsi¹⁴ a kiskapuban sokáig beszélgetett egy orosz őrrrel. Átadott neki egy órát, valószínűleg azért, hogy kiengedje a fogságból. Józsi bácsi még visszaszaladt a pokrócáért. Mire visszajött, már egy másik őr állt a kapuban, akinek hiába magyarázkodott, az puskatussal ütötte, összerugdalta. Józsi bácsi pár nap múlva belehalt a fájdalomba.¹⁵

Az ütlegelések nagyon gyakoriak voltak. Útközben husángokkal fegyelmelték a menetet, aki magasabb volt, mint például a Farkas Robi,¹⁶ többet kapott. Egyszer olyan nagy ütés érte, hogy feljajdult. „*Kriszto jeho, ten mi dav, nyeh ho szlah trafi! A Krisztusát, ez adott nekem, hogy a fene egye meg!*”¹⁷ És sírva fakadt.

Már öt napja étlen-szomjan gyalogoltunk. Egy reggelre gémeskúthoz értünk, ott ihattunk, mint a marhák. Az út mellett várakozó asszonyoktól kaptunk némi enivalót, mert a magyar nép nagyon jószívű volt, de mongol képű kísérorink elzavarták őket.

Bajáig¹⁸ gyalog tettük meg az utat, itt vagoníroztak be minket Temesvár felé. Baján Mészáros Sanyi édesapja [Mészáros József] rosszul lett, pokrócba tették, így mi már tudtuk, hogy ő

¹⁰ Értsd: gyerünk ötösével, gyerünk gyorsan

¹¹ Vörös János (1891–1968) vezérezredes, vezérkari főnök, 1944 decemberének végétől az Ideiglenes Nemzeti Kormány honvédelmi minisztere volt.

¹² Életrajzukat és szökésük történetét lásd Eskulics Ferencné Heinrich Klára, Markó Vincéné Czabajszki Viktória és Méder Ferenc visszaemlékezéseiben!

¹³ Ormai Gusztáv 1944-ben került a Dunaföldvártól huszonegy kilométerre fekvő Baracsra, ahol 1951-ig volt plébános.

¹⁴ Részletesebben lásd a függelékben!

¹⁵ Erről a történetről számolt be Nagy István is. Cserhádi István gyűjtésében szintén említi, hogy az egyik orosz katonának felajánlotta a zsebóráját, nála azonban nem verésről olvashatunk, hanem arról, hogy Petró Józsefet agyonlőtték.

¹⁶ Részletesebben lásd a függelékben!

¹⁷ Az eredeti szövegben álló fordítás: „*Jézus Mária, ez olyat adott nekem, hogy vigye el az ördög!*”

¹⁸ Közlekedésföldrajzi helyzete miatt nemcsak egy különleges jelentőségű hadifogolytábor hoztak létre a városban, hanem az internáltként elhurcoltak jelentős részét is átmenetileg ide gyűjtötték össze. 1944. október végétől 1945 augusztusáig működött. Nemcsak a Baján és környékén elfogottakat vitték ebbe a táborba, hanem a Budán és tágabb környékén hadifogságba vetett katona és civil foglyok tízezreit is. Részletesebben lásd: Bognár Zalán: Hadifogolytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944–1945. Kairosz Kiadó, Budapest, 2012. 322–323.

az első tárnoki halottunk.¹⁹ Második halottunk Csernyák Jani volt,²⁰ őt még szánnal odavitték a vagonhoz, hogy elvigyék Temesvárra, de a gyengeségtől meghalt Tárnoki Emil²¹ ölében.²² A többiek Temesváron pusztultak el. Elkapott bennünket a hastífusz, flekktífusz, vérhas, tele voltunk tetűvel, mosakodni egyáltalán nem tudtunk. Inni is csak úgy, hogy kapával lyukat ástunk és talajvizet ittunk.

A temesvári tábor nagy területen feküdt.²³ Körös-körül szögesdrót, kakasülön puskás örök. A háromszoros drótháló valamelyikébe áram volt vezetve. Éjjel gyakran hallottuk, durr-durr. Agyonlőtték, aki szökni próbált, vagy az áram ütötte agyon a menekülőket. Itt a táborban már kaptunk enni, de hogyan! Malterosládákat tákoltak össze rongyokkal, drótokkal. Mivel nagy sár volt Temesváron, ha le kellett tenni az ételes ládát a súly miatt, annak az alja beragadt a sárba és levált, oda lett a száz porció.

Itt Temesváron még együtt volt a falu népe, emlékszem mindenkire. Később halottam a Polacsek fiúk halálát. Pista meghalt a Feri ölében. Feri nagyon szomorkodott, majd belehalt bánatába.²⁴ Itt veszett oda Vas Imre,²⁵ Viktóriusz Feri.²⁶

Mi négyen, Papp Jóska, Gágovics Feri, Eszéki Imre és én egy barakkhoz tartoztunk.²⁷ Miniket neveztek ki szanitécnek. Gyakran megfordultunk a nullás barakkban, amelybe a haldoklók kerültek. Akit a nullás barakkba löktek, azt a másik ajtón már ki is vitték az ötvenötösbe, mely a hullaház volt. Sok embert, fiatal gyereket mentettem meg, akik nagyon betegek voltak. Úgy fogtam őket, hogy el ne dőljenek a szortírozásnál, átmenjenek a vizsgálatokon, ne kerüljenek a nullás barakkba. Egyik este kopogtattak az ajtón, egy Vadas nevű mokány, erdélyi magyar állt ott meztelenül, piszkosan, ürülékesen. Azt mondta, megjött. „*Honnan?*” – kérdeztük. „*Meztelen emberek feküdtek rajtam, valahogy leráztam őket, mert nagyon fájtam, most is fázom*” – didegte. Valószínűleg tetszhalott volt. Nálunk jó dolga lett.

¹⁹ Két Mészáros József nevű személy is életét veszítette a roboton. Itt az 1900. február 10-én születetről van szó. Erről számolt be Eszéki Imre is. Részletesebben lásd a függelékben!

²⁰ Tárnoki (Csernyák) Jánost 1945. február 23-i dátummal nyilvánították holtá, de több túlélő elmondása szerint a Baja és Temesvár közti úton, január végén halt meg. Részletesebben lásd a függelékben!

²¹ Tárnoki Emil 1921-ben született Nagytétényben Skornyák János és Pintér Mária gyermekeként. A család később Tárnokira magyarosította a vezetéknevét.

²² Az anyakönyvekben és hadifogoly-adatbázisokban talált adatok azt mutatják, hogy az első tárnoki halott Dombos Mihály volt, a halotti anyakönyvben 1945. január 15-e szerepel holtá nyilvánítási dátumként. A hadifogoly-adatbázisok az 1900-ban született Mészáros Józsefnél január 24-i dátumot említenek, s feltehetően januárban hunyt el Petró József is. Lásd a függelék, valamint Eszéki Imre és Nagy István visszaemlékezéseit!

²³ A szovjet hadifogságba került katonák és polgárok elosztótáborra volt. A körülbelül ötven barakkból álló táborban több tízezer embert helyeztek el. A tetvek és a tisztálkodás hiánya miatt tífuszjárvány tört ki. A betegeken kívül a többi foglyot a Szovjetunióba, valamint Szegedre szállították. Részletesebben lásd: Dr. Diós István (főszerk.): Magyar Katolikus Lexikon XIII. Szent István Társulat, Budapest, 2008. 794–795.

²⁴ Polacsek Mihály és Rihó Mária négy fia közül Ferencet és Istvánt hurcolták el *malenkij robotra*. Mind a ketten Szegeden hunytak el. Részletesebben lásd a függelékben!

²⁵ A család információi szerint Vas Imre Szegeden hunyt el. Édesanyja, Poszpisek Mária, a Polacsek fiúk sógornőjével járt Szegeden, ahol információkat kaptak halálukkal kapcsolatban. Részletesebben lásd a függelékben és Nagy István visszaemlékezésében!

²⁶ Viktóriusz Ferenc az IQSYS Hadifogoly-adatbázisa szerint Szapogovóban hunyt el 1945. május 15-én. Részletesebben lásd a függelékben!

²⁷ Eszéki Imre 1947. június 27-én, Papp József 1948 májusában tért haza a fogságból, Gágovics Ferenc viszont nem tért haza, Temesváron hunyt el. Részletesebben lásd a függelékben!

Emberek úgyis meghaltak, hogy beleestek a latrinába.²⁸ Ez a latrina árok volt, ami ha megtelt, betemették. Egy deszkára lehetett állni és korlátba fogódzkodni. Az a fogoly, aki nem ette meg a kenyérét, kénytelen volt a latrinához is magával vinni és a hóna alá dugni. Egyszer láttam egy húszdekárs kenyéret úszni az árokban. Szegény kenyér – gondoltam –, de megettelek volna.

Május 1-jét még Temesváron ünnepeltük, majd vagonokba osztottak bennünket és szállítottak a Szovjetunió különböző részeire. Sokan voltunk, vagy harmincezen, nemcsak magyarok. Voltak közöttünk németek, lengyelek, ruszinok. Én az utolsó transzporttal kerültem el Temesvárról. Románián, Foksányon [románul Focșani]²⁹ keresztül utaztunk, Rumnikusz Szerádban [románul Râmnicu Sărat]³⁰ álltunk meg először. Itt hagytam el Rácz Jóskát és Czeilinger Andort.³¹ Rumnikusz Szerád után egy helyen ki akartak vagonírozni minket, már orosz földön, de meglepetés ért bennünket. A nép kövekkel, téglákkal dobált. Az őrség elkezdett lövöldözni. Parancsot kaptunk, mindenki vissza a vagonba, mert agyonvernek mindenkit. Ellenségnek tekintettek, úgy mondták, mi vagyunk a háború okai.

Sok táborban megfordultam, de talán a legemlékezetesebb Kezdgoj [Priozersk],³² a Ladoga-tó mellett. Ketten voltunk ott tárnokiak a Czabajszki Pistával.³³ Három éjjel, három nap kocsival szállítottak bennünket. Olyan helyre kerültünk, ahol nem volt semmi. Sem enni, sem lakni nem lehetett. Huszonöten kerültünk ide, mi építettük a tábort. Később jött még hat-száz magyar hozzánk. Nagy erdő vette körbe a területet, télen fakitermelést végeztünk, nyáron kaszáltunk, kazlakat raktunk. Egyszer történt, nagyon éhes voltam, elmentem gombászni az erdőbe. Gondoltam, könnyíték az éhségemen, a gombát leforrázom és a *zupa*³⁴ közé keverem. Nagyon eltévedtem, megijedtem. Egyszer csak lövéseket hallottam, kiabáltam az öröknek, így visszakerültem a táborba. Nagyon megszidtak.

²⁸ A tárnokiak közül Dóczy Józsefről és Somogyi Pálról tudjuk, hogy ilyen módon veszítették életüket. Részletesebben lásd a függelékben és Nagy István visszaemlékezésében!

²⁹ Az NKVD (Belügyi Népbiztosság) százhetvenhatos, egyik legnagyobb, negyvenezer főt befogadó átmeneti gyűjtőtábor, 1945-től a Magyarországról elhurcolt hadifoglyok elosztásának fontos logisztikai központja volt. A Szovjetunióba menő fogolyszállítmányok 70%-át az egészségügyi állapot alapján osztályozva ebből a táborból indították útra. A táborban a barakkok zsúfoltsága, a minimális ellátottság, a higiénia hiánya miatt rendszeresen tifusz- és vérhasjárványok pusztítottak. Később e tábor lett a fogságból hazatérő magyar foglyok egyik, országon kívüli utolsó állomáshelye is. (Dr. Diós István /főszerk./: Magyar Katolikus Lexikon III. Szent István Társulat, Budapest, 1977. 737.)

³⁰ Elosztótábor volt Romániában.

³¹ Részletesebben lásd a függelékben és Lugosi Ferenc visszaemlékezésében!

³² Priozersk 1948 előtt használatos svéd neve Kexholm, más írás szerint Keksgolm.

³³ Czabajszki István 1921-ben született Tárnokon Czabajszki János és Czabajszki Mária gyermekeként. 1994-ben hunyt el. Katonaként került fogságba, pontosan nem tudni, hogy Pálmai Ferencsel hol találkozott össze. 1947 nyarán, Lviv városából tért haza. Két bátyja, János, valamint a nevét Csabaira magyarosító Tamás szintén katona volt. Csabai Tamást 1945. január 15-i dátummal nyilvánították holtá, Czabajszki János pedig Arad térségében vesztette életét. Cserháti István gyűjtésében halálával kapcsolatban így írt: „1944 nyarán a frontról szabadságot kapott, Biáról gyalogolt haza, s a Tabán utcán végigmelve énekelte a Vihogyila nábereg Katyusát. Magam is éppen szabadságon voltam, s elmesélte, hogy micsoda húsdarálás folyik ott kint. Sírta, mondta, hogy ha visszamegy, ő már többet haza nem jön. Az egyik nagy támadás során egy akna robbant a lába közt, mely mindkét lábát leszakította. Szovjet tankosok közül az egyik tank – mivel jól beszélt oroszul – felvette, s meggyógyították. Később az egyik szerelvénnyel, kosárba téve hazaküldték, azonban a hosszú viszontagságos utat egészsége nem bírta, és Aradon vagy Arad melletti falu állomásán meghalt. Az állomás mellett gödröt ásva egy bajtársával együtt, ki ugyancsak a szerelvénnyel halt meg, eltemették.”

³⁴ Értsd: leves

Volt olyan esetem, hogy hat lovat kellett őriznem. Ezekkel a lovakkal télen fákat úsztattunk a Ladoga-tóról, nyáron vigyáznom kellett rájuk. Egyszer elszöktek a lovak. Kétségbeesve vittem a kantárt, ha megtalálom a vezérlovat, az biztosan segíteni fog. Meg is találtam, fel akartam ülni, de mindig lecsúsztam a lóról. Mondogattam magamban: „Édesanyám, ha látnád, hogy milyen huszár fiad van. Még egy lóra sem tud felülni.” Ekkor észrevettem egy görbe fát. Odaveztettem a lovacskát a fához, odakötöztem, felmásztam a fára és a ló hátára ereszkedtem. El is indítottam az állatot, de nem tudtam, hol vagyok. Forogtam ide, forogtam oda, közben rám sötétedett. Tudtam, a ló okos állat. Ráhajoltam a nyakára, tapogattam. „Domoj, domoj, Cura bisztro”³⁵ – súgtam a fülébe. Már hajnalodott, mikor hazavitt. Először nem mertem leszállni, nem tudtam, jó helyen vagyok-e. Szóltam az őrnek, hogy csak egy lovat találtam meg. Ő azt válaszolta: „Nincs semmi baj, nyisd ki a karámot, a lovak mindig hazajönnek.” Mérges lettem, miért nem mondta ezt előbb. Egész éjjel kerestem őket, még tiszta vér is vagyok. Ugyanis a ló gebe volt, én sovány, a fenekem kisebesedett, véres lett a nadrágom.

Itt egyszer nagyon megbetegedtem, kórházba kerültem. A lányétkomban nőtt egy libatojás nagyságú vadhús, ami kifakadt. Ezzel jelentkeztem egy orvosnál, aki magyarnak adta ki magát, valami Gyurcsofnak hívták. Ő lekötözött, a sebemet kitépte, penészes hús jött ki onnan. Nagyon fáj, hiszen érzéstelenítés nem volt. Azt mondta: „Ne sziszegj, te szar tróger, mert a szádba lépek!”

Közben az is történt, hogy megégett a hátam. A kályhánál melegedtem, persze pufajkában. A vatta begyulladt, és elkezdtem égni. Hadd égjen, legalább melegszen egy kicsit – gondoltam magamban. Sebes lett a hátam, egyre rosszabbul éreztem magamat, bekerültem a kórházba egy német orvoshoz. Panaszkodtam, hogy bánt velem a másik doktor. Oroszul beszélgettünk, mert már megtanultunk annyit. Ez a német orvos meggyógyított engem, még palacsintát is csináltatott, hogy helyre jöjjenek. Adott hét szem pirulát, amit eddig még nem kaptam, ugyanis korábban elment a szemem világa. Farkasvakságom volt az éhségtől, vitaminhiánytól. Úgy kilencedik napra már felkiáltottam. „Pán doktor, vigyim szvet! Doktor úr, látom a világot!” Ő is nagyon örült, én is. Magamban elbúcsúztam mindentől, Isten veled Szovjetunió, Isten veled Magyarország. De megmaradtam. A német orvos nagyon intelligens ember volt, ha találkoztunk, mindig meg akartam előzni a köszönésben, de sohasem sikerült. Ő előre köszönt.

Télen történt, úsztattuk a fákat a Ladoga-tavon, szigonnyal húztuk a tó szélére a fűrész alá. Nagyon hideg volt, fagyos volt a trepni, amin álltam. Ahogy húztam a fát, becsúsztam az úsztatóba. Volt időm gondolkodni, lebegtem a vízen. Kapaszkodtam ugyan a trepnibe, de egyre lejjebb süllyedtem. A társam akkor vett észre, mikor már csak az orrom volt kint a vízből. Kihúzott, közben a ruha rám fagyott, jegek potyogtak rólam. Bevittek a táborba, de se tűz, se meleg, sehova nem tudtam menni. Levetkőztem, kicsavartam a holmimat, majd minden rajtam száradt meg. Ezután nagyon beteg lettem.

Kétszer engedték meg az egész fogság alatt, hogy írjak, de nem bíztam abban, hogy megkapják otthon a leveletem. Írtam többek között, hogy nagyon fáj a fogam, gondoltam, majd csak rájönnek, hogy nagyon éhes vagyok. Egyszer írt a nővérem, megírta, hogy Viczing Imrének eltörött a lába (jó, jó, de otthon van – gondoltam), Battai Bandika³⁶ pedig meghalt. Gyerekkori barátom volt.

³⁵ Értsd: Haza, haza Cura, gyorsan!

³⁶ Battai Nándor 1924-ben született Tárnokon Battai Nándor és Marton Borbála gyermekeként. 1947-ben hunyt el. Tenorkürtöse volt a *Pokol ötös* nevű kisbandának, amely az 1940-es évek első felében működött. Erscsiből, Ábel Józseffel szökött vissza. Részletesebben lásd Lindtner Jánosné Ábel Jusztina visszaemlékezésében!

Volt tábor, ahol földön aludtunk. Nagyon rossz volt. A barakkokban karókat tettek egymás mellé, olyan priccsek voltak ezek. Reggelre a karók jól belenyomódtak a testünkbe. Fűtés nem volt, csak amikor fát loptunk vagy egymásra leheltünk. Nagyon hideg volt ekkor, 18–20 fok.³⁷ A munkánkért soha nem kaptunk pénzt, százalékot írtak. Nekünk 15%-ot, azt mondták, tíz deka kenyeret sem érdemlünk.

Reggel adtak enni vagy nem adtak, délben hét deci valamit. Mivel vízszükében volt ez a terület, nem mosták meg a krumplit, piszkosan, szemetesen főzték meg. Konzervdoboz volt a merítőedény. Volt, amikor belekerült több krumpli, volt, amikor egy-két szem. Ekkor csak lét kaptunk, ez hét deciliter volt. Mikor megittam a levet, ott maradt nekem három kanál sár. Ez idő tájt csak ezt ettük, mert nem volt a kásának szezonja. Előfordult, hogy trágyadomb közepébe kerültem. Káposztalevelet, torzsát szedtem, körömmel megtisztogattam és megettem. Ott akkor nagy éhségben voltam. Aratott a halál.

Ott a Ladoga-tónál az uszály hozott olyan fákat, amelyek nagyon sokáig élnek a vízben, gumók nőnek ki rajtuk, mint a csicsóka. Történt, hogy egy brigádban mindig meghalt egy ember, nem tudták, mitől. El is nevezték a brigádot halálbrigádnak. Az oroszok ki akarták deríteni a halál okát, motozni kezdték a foglyokat. Az egyik zsebében ezt a gumót megtalálták. Elmondta, nem evett belőle, csak beleharapott. Ahogy kimondta, szemei fennakadtak, véres hab jött a száján. Biztos, hogy kimosták a gyomrát, mert ő megmaradt. Harminckilencen haltak meg a mérgező növényről. A Ladoga-tó mellett vannak eltemetve, mi ástuk a gödröt nekik. Mind magyarok voltak. Rengeteg embert láttam meghalni, nem szeretek erről beszélni.

Leningrádban³⁸ agyon akartak lőni. Egy udvarhelyiséget betonoztam, meg egy gyárban a gépek alá készítettünk betonágyat. Minden délben kiengedték a Sztálin-nevelésű ifjakat. Fekete ruha, fehér gomb, ma diákoknak mondanám őket. Az egyik fiatal kiszemelt engem. Ahogy térdeltem, léccel húztam a betont. Lelőkte a sapkámat, az sáros lett, mert esett az eső. Ráragadt a fejemre. Később megint jött, akkor belém rúgott. Ez többször megisméltődött. Kérdeztem tőle, ezt miért csinálja, hiszen nekik dolgozom, nekik építék és nem is voltam katona, miért lehet ilyen embertelen. Egyszer erősen megrúgott, gondoltam lesz, ami lesz, nem hagyom. Százhatvan centiméteres falazóléccel odavágtam a térde alá olyan erővel, ahogy csak bírtam. No, aztán csak baj volt velem. Ezt nem lett volna szabad megtennem, de engem nem védett senki és semmi. Jöttek az oroszok, a katonaság elvitt. Azt mondták, agyon fognak lőni. Belöktek a zsúpkocsiba.³⁹ Sötét volt, ablaka nem volt, vittek valahova, nem tudom, hova. Jó sokáig mentünk, úgy másfél-két napot. Nagyon éhes voltam már, amikor megálltunk. Nem sírtam, nem voltam elkeseredve, minden mindegy volt. Egy katonai bíróság elé kerültem, sok magas rangú embert láttam, tele jelvényekkel. Nem voltam katona, nem ismerem a katonai rangjeleket. Megkérdezték, miért bántottam azt a diákot, akinek eltörött a lába. Elmondtam mindent, közben a tolmács fordított. Mivel értettem oroszul, hallottam, hogy a tolmács hazudik. Azt akarta bizonygatni, hogy én katona voltam és az aknavetőknél harcoltam. Megmondtam a tisztnek, ez nem igaz. Aztán az egyik orosz rácsapott a vállamra – jól van fiam – és megveregetett. Kaptam vagy fél vödör kását enni, aztán elengedtek.

³⁷ Értsd: mínusz 18–20 Celsius fok

³⁸ Oroszország balti-tengeri kikötője a Finn-öböl partján. 1914–1924 között Petrográdnak, 1924-től 1991-ig Leningrádnak nevezték. Mai neve Szentpétervár.

³⁹ Értsd: rabszállító kocsi

Visszakerültem a táborba, de már más munkára. Egy kicsit mindenhez értettem, ezért mindeféle munkákat végeztem. Abban bíztam, ha mindent megcsinálok, jobban jutok élelemhez. Készítettem vödörket, dolgoztam vasöntödében, dróthuzalgyárban. A vasöntödében beosztottak csillésnek. Nagyon féltem, nem mertem a csillét kiönteni. Vézna voltam és erőtlen, ott alattunk pedig húsz-harminc méter mélységben a tüzes salak volt. Ha beleesek, sohasem jövök ki. Láttam lovat beleesni és bent égni. Félelmetes volt az egész. A dróthuzalgyárban megismerkedtem egy fiatal nővel, szódát adott nekünk, foglyoknak. Megkedvelt egy kicsit, kérdezgette, hogy vagyok. „*Mindig éhes*” – válaszoltam. Aztán ő szerzett élelmet, többször adott valamit, még két szem cukorkát is. Itt már nem voltak ellenségesek az oroszok, elbeszélgettünk, minek ez a háború.

A hazajövetelben nem hittünk, de csak elérkezett az indulás. Előtte mindenkit bevitték a táborba, ahol halat sütöttek. Két nagy szeletet megettem, mert nagyon szeretem a halat, és ez már olyan emberséges volt. Örültem. Ekkor már jobb kosztot kaptunk, két-három hétig etettek, hogy feljavuljunk. Vityebszk,⁴⁰ azt hiszem, ez volt a pályaudvar, ahol katonazenekarral búcsúztattak. Hosszú napokon át jöttünk a vonattal, amíg elértük a magyar földet. 1948-at írtunk, május volt és érett a cseresznye. A vagonban együtt utaztam Papp Jóskával és Zamecsnyik Lajos bácsival.⁴¹ Amikor megérkeztünk Debrecenbe, egyedül a Zamecsnyik Lajos bácsi szállt le a vonatról. Megcsókolta a földet. „*Feri, us szme doma, to je nasa uhorska zem. Feri, már itthon vagyunk, ez a mi magyar földünk*”⁴² – örvendezett.

Debrecenben húsz forintot kaptunk az útra. Volt, aki már a városban elette, elitta. Budapesten a Nyugati és a Déli pályaudvaron kaptunk enni, gulyáslevest. Itt találkoztam vasutas nagybátyámmal, aki becsalt egy kocsmába, fizetett egy féldecit. Félttem, hogy rosszul leszek, de úgy megittam, mint a vizet, meg sem kottyant.

Mikor hazajöttem, anyám még élt, csak nézett. Papám szomorúan, öregesen ült az asztalnál. A kenyérhajat, amit nem tudott megrágni, én rágcsálni kezdtem és mind megettem. Szegény papám csak mosolygott. „*Ugye milyen jó ez?*” – szólt csendesen.

⁴⁰ Vicebszk (régábban oroszosan Vityebszk) ma járási jogú város Fehéroroszország északi részén.

⁴¹ Papp József 1924-ben született Budapesten és 2006-ban hunyt el. Zamecsnyik Lajos 1906-ban született Sós-kúton Zamecsnyik Ferenc és Poszmik Teréz gyermekeként. Nevét később Mohácsira magyarosította. 1968-ban hunyt el.

⁴² Az eredeti szövegben álló fordítás: „*Feri, ez már Magyarország, itthon vagyunk.*”

1. kép: Pálmai Ferenc 1930 körül

2. kép: Baráti társaság az 1940-es évek elején
(Lehel József, Pálmai Ferenc, Czabajszki István, Kincses Ferenc)
Lehel József és Pálmai Ferenc *malenkij robot*ról tért haza. Czabajszki István katonaként került fogságba, a Szovjetunióból jött haza. Kincses Ferencet katonaként a németek vitték ki Németországba, onnan tért haza.

3. kép: Pálmai Ferenc és Lugosi Éva 1949. október 22-én

KLEMAN VILMOS

Klemán Vilmos 1930. június 19-én született Tárnokon Klemán Mihály és Pintér Mária gyermekeként. Négy elemi osztály után az érdi Szent István Polgári Iskolában tanult tovább. 1944 szeptemberében fényképész és műszerész inas lett a Honvéd Légierők Szertáránál. A háború után a déli összekötő hidnál, majd 1947 márciusától a MÁV-nál dolgozott 1990-es nyugdíjazásáig. 1954. október 24-én kötött házasságot Gergely Évával. Egy gyermekük született, Elvira.

Klemán Vilmos mindössze tizennégy évesen, leventeként ment át Érdre jelentkezni. Bár nem töltötte még be a tizennyolcadik életévét, mégis elhajtották Ercsi irányába. Több társával innen sikerült visszazöknie.

Klemán Vilmossal Muskovics Andrea Anna készített interjút 2014. június 30-án, valamint 2015. február 7-én. Itt a szerkesztett, jegyzetekkel ellátott visszaemlékezést közöljük.

Tárnokon nevelkedtem, ott jártam általános iskolába. Igaz, hogy csak a negyedik osztályig, mert utána átmentem Érdre, a polgári iskolába, mert nagyon jó tanuló voltam. Ott velem egyidős nagyon kevés volt, két vagy négy évvel idősebbekkel jártunk együtt. Ezért rám mindig úgy tekintettek, mint aki már két évvel idősebb, tehát be kellett vonuljak leventének, részt kellett vennem azokon a mozgalmakon, amiket akkor előírtak a törvények meg az iskolarend. Így kerültünk oda, hogy negyedikben, 1944 májusában befejeztük a polgári iskolát. Ekkor a német katonák már itt voltak Tárnokon. A mi udvarunkban, ami olyan szűk volt, hogy át lehetett ugrani egyik oldalról a másikra, egyszerre három tank ácsingózott. A karácsony előtti időszakban a tárnoki előljárók végigjárták a falut, mindenkinek föl kellett vonulnia a pincéjébe. Az utolsó szentmisét Hladik plébános úr¹ tartotta a bányában. Zsúfolásig megtelt a bánya. Ez pont szenteste délutánján volt. Akkor voltak közös gyónások, közös áldozások. A szentmise után mindenki elment a maga pincéjébe. Minekünk egészen közel volt a pincénk. Mi gyerekek elmentünk a kőporbányához, ami nem messze volt tőlünk. Az majdnem olyan nagy terület volt, mint egy focipálya. Ott fociztunk, és egyszer csak füttyültek az aknák és körülöttünk pottyantak le. A pincéknél volt egy kis ház is, oda voltunk bezsúfolva. Akkor még gyönyörű napsütés volt. Este mindenki elment lefeküdni. Nagypapával mi még ültünk fönt a kisházban, mert hát ugye nem volt annyi ágy se, nem fértünk el lent a pincében, így fönt beszélgettünk. Mindig mesélt az öreg, rengeteget tudott mesélni. Egyszer csak kinézünk, s azt mondja a nagypapa: „*Havazik.*” Pillanatok alatt nyolc-tíz centiméteres hó esett le. Ott ücsörögtünk, ücsörögtünk, aztán lementünk a pincébe. Egyszer csak éjfél körül ezt hallottuk: „*Kto je to? Čo tam?*”² Megjöttek az oroszok. Éjszaka, pont szent karácsony estéjén. De ezek csak benéztek, körülnéztek, nem csináltak semmit. Elmentek, s akkor két napig, három napig nem láttunk senkit. Nekem közben be kellett járni a faluba, mert ott maradt a Riska tehén.

Hát, így jött el az a január 8-a körüli dátum. Akkor kihirdették, hogy nyolcadikán mindenki, aki leventeköteles, és aki nem töltötte még be a hatvanadik évét, annak másnap Érdre kell menni. Nagyon-nagyon sok ember ment oda. A mai buszpályaudvar helyén egy futballpálya volt, ott volt a gyülekező. Onnan aztán továbbtereltek minket a polgári iskola elé,³ majd az érldligeti aluljáróig. Máshonnan is jöttek oda emberek, Diósdról, Érdről, meg mindenhol. Rengetegen voltunk. Amikor összeállt a nép, akkor körbevettek minket a kozákok és elindítottak bennünket Százhalombattán át Ercsibe.

Ercsiben a Duna felé eső részen volt valami uradalom. Ennek az uradalomnak voltak akoljai, ilyen birkaistálló, amik üresek voltak, s ezekbe tereltek be bennünket. Bent összezsúfolódtunk, mert rettenetesen hideg volt, s a hótól mindenünk át volt ázva, mert nem túrara volt felkészülve az ember. Nem tudtuk, hogy ilyen túra lesz. Mi a szélső akolhoz kerültünk, többek között a Lugosi Miki,⁴ a Kövesdi Pista⁵ és a Kapunics Ádám.⁶ Úgy volt megcsinálva ez az akol, hogy

¹ Hladik Nándor 1905-ben született Székesfehérváron Hladik Nándor és Csikesz Teréz gyermekeként. 1934-től 1975-ig szolgált Tárnokon. 1947-ig ellátta a tárnokligeti kápolna híveinek lelkipozását is.

² Értsd: Ki az? Mi van ott?

³ Az épület ma a Magyar Földrajzi Múzeumnak ad helyet.

⁴ Nevelőszülei Lugosi István és Lizicska Etel voltak.

⁵ Kövesdi István Kokity néven született Tárnokon 1929-ben Kokity András és Szojka Teréz gyermekeként. A család később Kövesdi-re magyarosította a vezetéknevét. 1996-ban hunyt el.

⁶ Kapunics Ádám Tárnokon született 1907. április 27-én Kapunics Ádám és Petró Viktória gyermekeként. A csehszlovák-magyar lakosságcsere során Csehszlovákiába költözött családjával.

félíg nád-, félíg cserépteteje volt. Én elkezdtem a cserepeket emelgetni. Szépen kidobáltam és megfigyeltem, hogy gyönyörű, holdvilágos éjszaka van. Megfigyeltem azt is, hogy az orosz, a kozák mikor megy el az épület előtt. Óráim nem volt, így elkezdtem számolni. Körülbelül hatszázig számoltam el, akkor jött vissza. Akkor újra kezdtem számolni. Mindig 600–650 volt. Hát, visszszámoltam, hogy akkor ez annyit jelent, hogy körülbelül tízpercenként jön. Akkor mondtam ezeknek az embereknek meg fiúknak: *„Én itt nem maradok, gyerekek, tiszta az idő, olyan holdvilág süt, hogy borzasztó. Itt vannak ezek az uradalmi kazlak, innen átszaladunk. Ha kilépünk, itt az eresz alatt le kell bújni. Amikor az orosz megy arra le Ercsi felé, akkor indulás.”* Hatalmas nagy szalmakazlak voltak ottan, borzasztó nagy területen. Ezeket már akkor kiszúrtam, amikor odaértünk. Úgy mentünk ki, hogy kiugráltunk, majd az eresz alatt elhelyezkedtünk, mint a fecskék. Pontosán nem tudom megmondani, hogy hányan voltunk, de heten-nyolcan biztos lehettünk. És amikor az orosz elment, akkor mi uszgyi, neki a kazlaknak, majd onnan futottunk tovább. Nekünk szerencsénk volt, mert mi az uradalom Érd felőli végén lévő istállójába voltunk betelepítve, nem kellett végigmenni, az egészet végigkerülni. Futottunk, mint a bolondok, nem is győztek volna utánunk jönni, hogyha jöttek volna. De nem vették észre, hogy megléptünk. És akkor átjöttünk itt bokron, utakon keresztül, és egyszer csak valahol, azt se tudjuk, hogy hol volt ez pontosan, valahol Baracska, Kajászó vagy Kápolnásnyék külső határában egy istállónál kötöttünk ki. Az is egy ilyen uradalmi tehénistálló volt. Lehetett látni, hogy valami fény van. Petróleumlámpa fénye volt. Bementünk és láttuk, hogy fejk a teheneket hajnalok hajnalán. Kérdeztük, hogy hol vagyunk. Mondták ezek, hogy milyen pusztá, de most sem tudom. Akkor egy kicsit lepihentünk, de már át volt ázva mindenünk. Közben kezdett pirkadni. Hajnalodott. Körülnéztünk, senkit, semmit a világon nem láttunk, csak a nagy semmiséget. Nagyjából megmondták, hogy merre kell mennünk. Gyalog indultunk tovább. Nekivágtunk az útnak és Erdőhát pusztánál kötöttünk ki. Ott megálltunk egy kicsit, ott már ezek az erdőhátiak ismerősök voltak, mert sokan jártak át a Prezvrh-i szőlőkhöz⁷ gyümölcsöt vásárolni. Mindig hoztak veteményt, meg mindent, és kaptak vagy barackot, vagy szilvát, vagy szőlőt. Az egyik ismerősöm mondta, hogy jó helyen vagyunk, elmegyünk arra lefelé egy kicsit, és ott vannak a Prezvrh-i szőlők. Hát, amikor már Prezvrh-nél voltunk, akkor már örültünk, akkor már tudtuk, hogy otthon vagyunk. Délelőtt volt már, mire odaértünk.

⁷ A Prezvrh-i szőlők a településtől délnyugatra helyezkedtek el. Jelentése: hegyen át. Az 1960-as évek végén beszántották a szőlőket.

1. kép: Kleman Vilmos négyéves korában öccsével, a kétéves Tiborral

2. kép: Kleman Vilmos eltávozáson 1951. május 1-jén
(ismeretlen, Dombos László, Gajárszki Tamás, Kleman Tibor, Kleman Vilmos,
Szabó László, Eskulics Katalin, Dombos Etelka, Gyurcsa Andor)

3. kép: Kleman Vilmos (középen, szemüvegben) katonatársaival

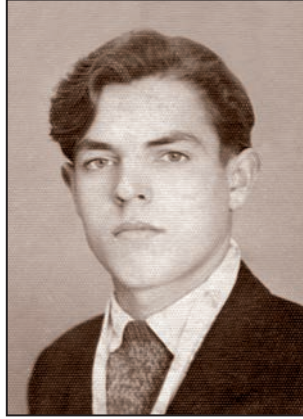

4. kép: A tárnoki pincesoron
(ismeretlen, ismeretlen, Kleman Vilmos, Kőfalusi Antal, id. Kokics Tamás, ifj. Kokics Tamás)
Kőfalusi Antal Ercsiből szökött vissza,
id. Kokics Tamás pedig 1947. június 27-én tért haza a fogságból.

5. kép: Kleman Vilmos kollégáival 1957 körül a recski vasútvonal beutazásán

SZLAMA ISTVÁN

Szlama István 1927. augusztus 20-án született Tárnokon Szlama József és Mészáros Éva gyermekeként. Hat elemi végzet, ezután az Űszögi uradalomnál dolgozott, majd 1944-ben a csepeli Weiss Manfréd Művekhez került. Később hivatásos tűzoltó volt. 1951. október 20-án vette feleségül Tárnokon Zalán Irént. Három gyermekük született, Irén, Judit és Margit. 2009. február 8-án hunyt el.

Szlama István tizenhét évesen ment Érdre jelentkezni, de még a gyülekező alatt sikerült megszöknie unokatestvérével, Szigetvári Andorral.

A kötetben az Ábel Endre által 1999. október 2-án készített interjúból szerkesztett visszaemlékezés olvasható.

1945. január 5-én kidobolták,¹ hogy január 8-án reggel nyolc órára tizenhattól hatvan éves korig mindenkinek jelentkeznie kell az érdi vásártéren² összeírás végett. Ezt megelőzve hetedikén este nagy vita volt. Vitatkoztunk, hogy menjünk-e, vagy sem, hogy elvisznek-e az oroszok, vagy sem. Többen (Balon Ferenc, Balon Imre, Moldován család, Papp Lajos)³ azt mondták, hogy majd megszökünk, ha valami lesz. Na, másnap reggel elindultunk Érdre. Körülbelül ötvenes csoportba verődünk össze, Muskovits Ernő,⁴ Muskovits Béla,⁵ Czugler Mátyás,⁶ Czugler József,⁷ Balon Feri, Balon Imre, én magam, Moldován Márton, Balon Jóska⁸ és mások. A polgári iskolánál⁹ mondtam az embereknek, hogy álljanak félre, vagyunk hárman fiatalok, elmegyünk, körülnézünk, hogy mi újság. Amikor odaértünk, akkor még fegyveres őrség nem volt. Unokabátyám, akit szintén Szlama Istvánnak¹⁰ hívtak, megkérdezte az egyik szovjet katonától: „*Tovaris, kudá igyeme?*”¹¹ Azt mondta: „*Na Ercsi, na robot.*”¹² Mondtam a haveroknak, ismerősöknek: „*Ebből már nem összeírás lesz, hanem elvisznek munkára, szökjünk meg!*” Senki nem vállalta. Azt mondták, hogy agyonlőnek. Nem mertek megszökni. Összetalálkoztam Szigetvári Andorral,¹³ az unokabátyámmal, és megbeszéltük a dolgot. A református templom mögött átugrottuk a kerítést és kimentünk az érdi kissorompóig, a mostani Sanghaj kocsmá mögé. Ott volt a hajtány,¹⁴ arra fölültünk és a sóskúti hídig eljöttünk. A híd föl volt robbantva. Ott álltunk meg, ott szálltunk le. Eljöttünk Tárnokra a Tavasz utcába az Andorékhoz. Délután, mikor szürkülni kezdett, akkor indultam föl a hegyre, mert az egész falu ott volt.¹⁵ A réten keresztül, a rádióállomás mellett mentem. A szőlőhegyre fölérve, egyenesen a Moldovánék pincéjébe mentem megnézni, hogy hazajött-e valaki. Amikor a Moldován Marci édesanyja, a Maris néni [Kozel Mária] meglátott, sírva kérdezte: „*Pista, a papát hol hagyta, meg a Marcit?*” Mondom: „*Maris néni, nem tudom, őket külön vitték, minket is elvittek, de elengedtek.*” Nem mertem megmondani, hogy megszöktem. Ők viszont tudták vagy gyanították, mert ezt mondták: „*Te megszöktél, mert emlegetted, hogy ha valami lesz, te meg fogsz szökni.*” De én ezt nem mertem vállalni, nem mertem mondani, mert féltem, hogy esetleg valakinek elmondják és bajom lesz belőle.

¹ A visszaemlékezők többsége arról számolt be, hogy a kihirdetés hetedikén történt.

² Ez a mai buszpályaudvar területén volt.

³ Balon Ferenc, Balon Imre és id. Moldován Márton nem tért vissza a robotról. (Részletesebben lásd a függelékben!) Ifj. Moldován Márton az elhurcolás napján töltötte be tizennyolcadik életévét, ennek ellenére a tizennyolc év alattiak csoportjába került, akiket Érd állomásra vittek rakodni. Papp Lajos 1912-ben született Szeghalmon és 1980-ban hunyt el.

⁴ Részletesebben lásd a függelékben!

⁵ Muskovits Ernő öccse, Béla 1915-ben született Tárnokon Muskovits József és Pintér Mária gyermekeként. 1976-ban hunyt el. 1945. július 8-án tért haza Temesvárról.

⁶ Czugler Mátyás 1918-ban született Tárnokon Czugler Mátyás és Rihó Katalin gyermekeként. Házasságkötése után elkerült Tárnokról. Fogságával kapcsolatban nem sikerült pontosabb adatokat megtudni.

⁷ Czugler József 1908-ban született Tárnokon Czugler Mátyás és Rihó Katalin gyermekeként. 1971-ben hunyt el. Fogságával kapcsolatban nem sikerült pontosabb adatokat megtudni.

⁸ Balon József 1929-ben született, tizennyolc év alatti volt, így őt hazaengedték.

⁹ Az épület ma a Magyar Földrajzi Múzeumnak ad helyet.

¹⁰ Nem sikerült azonosítani.

¹¹ Értsd: Tovariss, hova megyünk?

¹² Értsd: Ercsibe, munkára.

¹³ Az 1888-ban Tárnokon született és 1979-ben elhunyt Szigetvári Andor fiáról lehet szó. A család Szlamáról magyarosította a vezetéknevét.

¹⁴ Kézi erővel működtetett vasúti jármű.

¹⁵ A közeledő front miatt a családok többsége 1944 decemberében kiköltözött Öreghegy és Zapánszki pincéibe.

Ott maradtam egészen éjfélig, vártunk, hogy hazajön-e valaki. Éjfélkor elindultam haza a pincébe, de sajnos addig senki nem jött. Reggel hatkor fölkeltem, visszamentem a Moldovánékhoz. A Marci már ott feküdt az ágyban és nevetett. Mondom: „*Mi van, hol voltál?*” Azt mondta: „*Minket elvittek Érdre vagont rakni, élelmet, cukrot, zsírt, ilyesmit raktunk a vagonba. Nagy köd volt, én meggondoltam magam, egy papírsákba bepakoltam lisztet, zsírt, cukrot és a másik oldalon leléptem. Nagy köd volt, és az érdi hegyen keresztül jöttem Tárnokra. Hazajöttem.*”

Vártuk, hogy ki jön haza. Figyeltünk, érdeklődtünk. Voltak, akik útközben megszöktek. Dunaföldváron egy istállóba hajtották be a csoportot. Hátlal nyitva volt a kiskapu, amiről a ruszlik nem tudtak. Ott sok civil, sok fogoly megszökött.¹⁶ Mikor a ruszlik észrevették, lezárták a kaput. Többek között megszökött egy pesti gyerek is, aki a Lizicskáéknál¹⁷ lakott. Mi csak Bitangnak hívtuk. Beszaladt a szomszéd házba, ott bebújt az istállóban a szénatárolóba. Jött a gazda etetni, meglátta ott és nagyon megijedt, mert a szovjetek keresték össze-vissza. Azt mondta a gazdának: „*Csak estig engedje, majd este megszököm.*” Besötétedett, elhagyta a házat és kinn a határban beült egy kazalba és másnap reggel indult haza a hatos úton. Ment egy szovjet teherautó, tiszteket vitt, felkéredzkedett, de nem vették föl. Alig ment a kocsi egy másfél kilométert, egy német harcokcsi szétlőtte. Az volt a szerencséje a Ferinek, hogy nem vették föl az oroszok. Aztán találkozott a kukoricásban német tankokkal, és mondta nekik, hogy menjenek Dunaföldvárra, mert több ezer embert fogva tartanak a szovjetek, akiket visznek a Szovjetunió felé. Pontosán nem tudom, hogy aztán a németek mentek-e vagy sem, de úgy gondolom, hogy nem. Szigetújfaluról megszökött Papp Lajos, Haraszi Miska¹⁸ és Mészáros István¹⁹ is, és még sokan mások.²⁰ Nevekre már nem emlékszem.

Szállingóztak haza az emberek, de a java részit elvitték Szegedre a Csillagbörtönbe és Temesvárra. Ott aztán bevagonírozták és kivitték őket Románián át a Szovjetunióba. Egy tárnoki haláláról tudok. A Petró Józsi bácsi²¹ könyörgött a szovjet katonának, hogy engedje ki. Odaadta neki a zsebóráját, de még visszament a pokrócáért. Mire visszaért, addigra egy másik szovjet katona állt ott, aki nem engedte el, hanem jól hátba vágta a géppisztollyal.²² „*Sag dám tyebe ubezsáty!*” – mondta közben a Józsi bácsinak.²³ Nem engedte el, visszavitték a foglyok közé.

Én hazaértem, hazaszöktem, de sokan kint haltak meg.

¹⁶ A tárnokiak közül itt szökött meg Czabajszi József, Eskulics Ferenc és Méder Ferenc. Szökésük történetét lásd Markó Vincéné Czabajszi Viktória, Eskulics Ferencné Heinrich Klára és Méder Ferenc visszaemlékezéseiben!

¹⁷ Rutai Ferenc Lizicska Máriánál lakott.

¹⁸ Haraszi Mihály 1920-ban született Tárnokon Hibity Mihály és Lizicska Róza gyermekeként. 1986-ban hunyt el. Vezetéknévüket Harasztira magyarosították.

¹⁹ Nem sikerült azonosítani.

²⁰ Szigetújfalu Erzsivel szemben, a Duna bal partján fekvő település. Ercsinél nem keltek át a Dunán, így lehetséges, hogy ők hárman Erzsiből szöktek vissza, szökésükkel kapcsolatban azonban nem rendelkezünk pontosabb adatokkal.

²¹ Részletesebben lásd a függelékben!

²² Erről a történetről számolt be Nagy István és Pálmai Ferenc is. Cserháti István gyűjtésében szintén említi, hogy az egyik orosz katonának felajánlotta a zsebóráját, nála azonban nem verésről olvashatunk, hanem arról, hogy Petró Józsefet agyonlőtték.

²³ Értsd: Na, majd adok én neked lehetőséget elmenekülni!

1. kép: Szlama István regrutaként

2. kép: Szlama István (bal szélén) önkéntes tűzoltóként

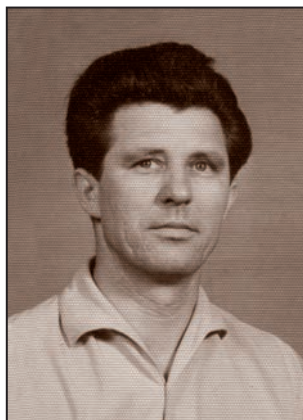

3. kép: Szlama István

4. kép: Szlama István és Zalán Irén 1951. október 20-án

GYERGYÓI ISTVÁN

Gyergyói István 1927. szeptember 2-án született Tárnokon Gágovics István és Mészáros Viktória gyermekeként. A család később Gyergyóira magyarosította vezetéknevét. A hat elemi után elvégezte az új, nyolcosztályos iskolarendszer utolsó két évét is. 1942-től 1946-ig a nagytétényi vadásztöltény gyárban dolgozott, ahol szerszámképesítő végzettséget szerzett. 1946–1949 között az albertfalvai EMAG gyárnál volt alkalmazásban. 1949-ben vonult be katonának, 1952-ig a páncélos hadtestnél szolgált. Ezután az óbudai nyersolajszivattyú gyárban dolgozott, ahol dízeladagoló elemeket készítettek. 1957-ben átkerült a Tervnyomda nevű céghez, ahol nyomdagépszerelő lett, majd 1968-tól nyugdíjazásáig, 1987-ig az MTI-nél nyomdagépszerelőként dolgozott. 1959. december 23-án kötött házasságot Kodnár Annával.

Gyergyói István tizenhét évesen ment át Érdre jelentkezni. Kora miatt a tizennyolc éven aluliak közé került, s mivel alacsony volt, nem esett azok közé, akiket magasságuk miatt elvittek a tizennyolc és negyvenöt év közötti korosztállyal.

Gyergyói Istvánnal Muskovics Andrea Anna készített interjút 2013. január 5-én. Itt az interjúból szerkesztett, jegyzetekkel ellátott visszaemlékezés olvasható.

Január 7-én hirdették ki, hogy másnap Érdre kell menni. Még a papa¹ is járt. Én nem tudom, hogy történt ez, hogy szervezték ezt. De jártak házról házra és mondták, hogy holnap dokumentet fognak adni Érdre. És mentünk mind hajnalban, nyolcadikán Érdre. Mindenki magától ment Érdre, mint a birkák, úgy mentünk, ugyanis egy cselhez folyamodtak. Akkor már kijárási tilalom volt, nem lehetett este, éjszaka csámborogni. Na most meghirdették azt, hogy jöjjön mindenki Érdre, és akkor kap egy úgynevezett dokumentet, ami ahhoz kell, hogy mehessünk dolgozni. Mindenki ment, mint a birka Érdre, az úgynevezett vásártérre. Ez az a terület, ahol most az autóbusz-pályaudvar van. Voltak ott Érdről, Diósról is. Én tizenhét éves voltam. Érdig önként mentünk, hogy dokumentet kapjunk, senkit nem kényszerítettek. Tehát az nem igaz, hogy valakit hajszoltak. Mentünk mindannyian. A sóskútiak a hegyen keresztül mentek Érdre. Mikor fölértek a hegyre, áttekintették a terepet. Gyanút fogtak és visszafordultak. Tehát a sóskútiak nem voltak ebben benne, legalábbis nem sokan.²

Mikor Érdre értünk, mindenki jókedvű volt. Csacsogtunk egymással, beszélgettünk, és mire észbe kaptunk, már körbe voltunk fogva az oroszoktól. Ez volt az első meglepetés, de még mindig nem fogtunk gyanút, hogy itt mi következik. Három csoportra osztottak minket: tizennyolc év alattiakra, 18–45 évesekre és negyvenöt év felettiekre. Nekem nagy szerencsém volt. Azért vagyok itt, mert kicsi gyerek voltam. A tizennyolc év alattiakat külön és magasság szerint sorba állították. Én alacsony voltam, hátra kerültem. Az elejét elvitték. De akkor már elindították a tizennyolc és negyvenöt év közötti korosztályt a hizlalda felé. És ezt látták a sóskútiak a hegyről, mert akkor ugye nem volt beépítve a hegy, mint most, s látták, hogy a fegyveres katonák viszik az embereket. De hogy ezt az egészet hogy szervezték meg, nem tudom. Nyoma nem volt oroszoknak. Legalábbis mikor mentünk, nem láttunk oroszot. Seholy. És mire ott egy negyed óra vagy pár perc eltelt, egyszer csak azt láttuk, hogy már körül vagyunk fogva oroszokkal. Mindenkinél géppisztoly volt. Minket, az alacsonyabbakat szabadon engedték. Volt egy csoport, amiben azok voltak, akik önmagukat kriplinek, betegnek nyilvánították. Őket is elengedték, valamint a negyvenöt év felettieket.³ Nem emlékszem, hogy bármilyen más változás lett volna, például hogy én vasutas vagyok, és engem ezért itt hagynának.⁴

Semmit nem sejtettek az emberek, naivak voltunk. Később hallottam már egy történetet. Ugye senkinek nem adtak enni. A határban kint volt még a marharépa. Aki éhesebb volt, az odaugrott és evett belőle. Ezek, akik ettek abból a marharépából, olyan hasmenést kaptak, hogy le kellett csücsülniük a fele úton, miközben a csapat ment tovább. Miután a dolgukat elvégezték, gyorsan felöltöztek és a csoport után szaladtak, hogy nehogy lemaradjanak. Aheyyett, hogy hátat fordítottak volna. Ennyire nem voltunk tisztában azzal, hogy mi is zajlik. Vagy

¹ Édesapja, vitéz Gyergyói István 1895-ben született, így kora miatt hazaengedték. 1966-ban hunyt el.

² Voltak sóskútiak, akiket elvittek robotra, de a pontos számok nem ismeretesek.

³ Néhány esetben előfordult, hogy negyvenöt évesnél idősebbeket is elvittek, mivel családtagjuk vagy barátjuk miatt a fiatalabbak közé álltak. Cserhádi István gyűjtésében Fischer Richárd hatvankét évesként, Vajda István pedig negyvenöt évesként van feltüntetve, születésükkel és fogságukkal kapcsolatban azonban semmilyen pontos információt nem sikerült találni. (Részletesebben lásd a függelékben!) Tizennyolc év alattiakat szintén vittek el Tárnokról. Halmai Albint például tizenhét évesen hurcolták el. 1927-ben született Tárnokon Hibity Márton és Lizicska Mária gyermekeként és 1985-ben hunyt el. A család később Halmaira magyarosította vezetéknévét. Másodszori próbálkozásra, Cecéről sikerült visszaszöknie. Szintén tizennyolc év alatti volt Kleman Vilmos. Szökésének történetét lásd a kötetben!

⁴ Több visszaemlékező arról számolt be, hogy a vasutasokat elengedték. Ennek ellenére többekről tudjuk (például Pálmai Ferenc, Palotai István, Pintér Ferenc), hogy vasutasként estek fogságba.

például volt olyan, hogy ha eljutottak egy településre, akkor az oroszok süttettek a pékségben. Kijelöltek tíz embert, akiknek a kenyérért kellett menni. Ezek elmentek a pékségbe, tehát a táboron, az őrzött táboron kívülre. Elmentek és a kenyeret visszahozták a táborba. Ha fele úton megszöktek volna, a kutya sem vette volna észre. Azért mondom, olyan naivak voltak az emberek velem együtt, hogy az elképzelhetetlen. Aztán, amikor már egy kicsit felocsúdtak, már voltak, akik megpróbálták elszökni. Mesélték, hogy volt egy ilyen kispad valahol. Az utcán, a kertben vagy valahol. Oda elbújt valaki. Az orosz észrevette, rögtön le is lőtte, mert az már szökés volt. Ezekről a dolgokról a Szuszok, a Lehel József⁵ mesélt nekem. Én csak egyedül a Szuszokkal tudtam erről beszélni, de azzal se sokat. Nem szívesen beszélt erről senki.

Ezeket az embereket jóvátételbe vitték ki. Tehát az orosz katonák jöttek elvileg minket felszabadítani, itt elpusztultak, és kárpótlásként innen kivitték az embereket, hogy azokat a munkákat pótolják. Legyen az bánya, gyár vagy akármi. Ezeket az embereket éhezttették. A foglyoknak járt minden nap étel, de az annyiból állt, hogy egy levesbe belefőtt egy káposztalevél. De az orosz lakosság gyűlölte a magyar foglyokat, mert a lakoságnak még ennyi sem volt.

Ezek az emberek ki voltak éheztetve, és hát teljesen lerobbantak. Pusztított a vérhas, sokan megfáztak. Példának egy eset, amit a Szuszok mesélt. Barakkokban laktak, mínusz húsz-húszonöt fok volt. Ha valaki meghalt, akkor azt fogták és levetkőztették meztelenre. Minden ruháját elvették és betették a halottak közé. És majd amikor tavasszal kiengedett a fagy, akkor eltemették egy gödörbe. Na, most történt, hogy meghalt az egyik társuk. Megint levetkőztették, ruháit elosztották, mert kellett a ruha, és ezt a halottat kivitték a halottkamrába. És napközben megdöbbenve nézték, hogy az a halott, akit reggel kivittek, jön vissza. Meztelen volt abban a mínusz húsz vagy harminc fokban. Akkor gyorsan visszaszedték azokat a ruhákat, amiket reggel levettek róla. Hogy élte ezt túl? Az rejtély.

Nem tudom, hánynak sikerült hazajönni a fogságból. Durván egy év után jött haza a Szuszok, a Lehel József, illetve a Kussa József.⁶ Tudni kell azt, hogy ez a Szuszok, ez télikabáttal együtt nem érte el a negyven kilót soha életében. Ott még jobban lerobbant. És ezt az embert semmire sem lehetett használni, visszaküldték. Kussa Jósikát, meg mikor hazajött, olyan örömmel fogadták, hogy jól megetették, és másnap reggelre meghalt. Egy napig volt itthon. Akkor kezdtek figyelni arra, hogy ha valaki hazajön a fogságból, akkor szinte semmit ne kapjon enni, nehogy megint ilyen tragédia történjen. Túlterhelte a gyomrát. Egy évig nem evett, itt meg teleette magát.

⁵ Lehel József 1917-ben született Tárnokon Lizicska Viktor és Mészáros Magdolna gyermekeként. Vezetéknévüket később Lehelre magyarosították. 1945 augusztusában tért haza Temesvárról.

⁶ Mind a ketten még 1945-ben tértek haza a fogságból. Kussa József Tárnokon született 1919-ben Kussa József és Kapunic Eleonóra gyermekeként. 1945. szeptember 30-án hunyt el.

1. kép: Tárnoki leventék 1942-ben
(Gyergyói István Tóth Imre levanteoktatótól balra a második)

2. kép: A tárnoki iskola hatodik osztálya 1940-ben
(Gyergyói István balról a második)

3. kép: Gyergyói István feleségével, Kodnár Annával

4. kép: Gyergyói István feleségével, Kodnár Annával

ÁBEL GÁSPÁR, ÁBEL JÓZSEF

Ábel Gáspár 1911. március 23-án született Tárnokon Ábel András és Petró Anna ötödik gyermekeként. Néhány évet töltött az érdi Szent István Polgári Fiuiskolában, de később kovácsinasnak állt Anasztáziapusztán. Ezután Pesten, az Autószerelő- és Géplakatos Szakirányú Ipariskolában képezte magát tovább. Az 1930-as években, mint autószerelő-segéd állt alkalmazásban Budapesten. 1935. október 6-án kötött házasságot Tárnokon Mikulásik Rózával. Két gyermekük született, Ágota és Stefánia. 1947-ben részt vett a csehszlovák–magyar lakosságcserében. 1990. június 4-én hunyt el Pozsonyban.

Ábel József ugyancsak Tárnokon született, 1905. március 6-án, Ábel András és Petró Anna második gyermekeként. Édesapja révén ő is részese lett Tárnok zenei életének, emellett önkéntes tűzoltó is volt az 1920-as években. 1926-ban egyik alapítója volt a második tárnoki fúvószenekarnak, amelyben helikonon játszott az 1970-es évek végéig. Testvérei közül ő vette át apja után a családi gazdaságot. Saját birtokain gazdálkodott egészen a téjesztésig. 1929. november 4-én kötött házasságot Pintér Máriával. Három gyermekük született: Jusztina, a kisgyermekként elhunyt József, valamint József. 1980. május 19-én hunyt el.

Ábel Gáspárt harminchárom évesen, bátyját, Józsefet pedig harminckilenc évesen hurcolták el malenkij robotra, de mindkettőjüknek sikerült megszökni: Gáspárnak még Ercsi előtt, Józsefnek pedig Ercsiből.

A testvérek szökésének történetét Ábel József lánya, Lindtner Jánosné Ábel Jusztina mesélte el. A kötetben az Ábel Endre által 1999. december 6-án készített interjúból szerkesztett visszaemlékezés olvasható.

Édesapámat [Ábel József] és a testvérét, Gáspárt, valamint Pintér Feri¹ *ujót*² január 8-án vitték el Érdről. Simonpuszta felé vitték őket Ercsibe, a Gazsi bácsi onnan szökött el. Lemaradt, hogy véécnie kell, és elfelejtett utánuk szaladni. Így jött haza tizedikén. A pincébe jött, tudta, hogy ott vagyunk, mert onnan vitték el őket, vagyis hát onnan mentek jelentkezni Érdre.³

A papa meg az *ujó* egészen Ercsibe ment, és ott szállásolták el őket. Voltam is ott vele, a papa mutatta, hogy hol aludtak. A Duna mellett volt egy tekepálya. Az a része, ahol gurították a golyót, deszkából volt. Ott volt nekik fekvőhely. Ott aludtak, napközben meg bevitték őket a faluba, a pékségbe dolgozni. Úgy tíz ember dolgozott ott, a többségük Érdről volt, a tárnokiak közül még Battai Bandika⁴ járt oda. Ők úgy maradtak ott a pékségben dolgozni, hogy fölszóltatták a férfiakat, hogy a betegek álljanak félre. A papa félreállt, mert szegénynek valóban volt két nagy sérve, ki lehetett tapintani. Mondta is, hogy ha nem hiszik, hogy beteg, emelni nem bír, akkor meg lehet nézni a sérvét. És akkor ő még súgta a Mészáros Sanyi bácsi apukájának [Mészáros József] is,⁵ hogy álljon a betegek közé. Azt mondta: „*Jóska, gyere te is, állj ide közénk, mert hiszen te is beteg vagy!*” Akkor a Ferinek is azt mondta, mert annak pont tüdőgyulladás volt, a Pintér Feri *ujónak*: „*Feri, te meg lázas vagy, gyere ide közénk! Te is beteg vagy!*” Akkor valamelyik azt mondta: „*Nem megyek, mert a betegeket le fogják löni.*”

A beteg férfiak ott dolgoztak a pékségben. A Battai Bandika, az tizennyolc éves lehetett talán. Apukám szerette azt a fiút és patronálta is, és az valahogy mindig simult is hozzá, mint-ha érezte volna, hogy megvédi őt. Ők ketten valahogy úgy összetartottak. A pék adott nekik kenyeret, úgyhogy nem éheztek. Jó dolguk volt, de csak spekulált a papa, hogy valahogy haza kellene menni. Aztán egyik este nem mentek le aludni a tekepályára, hanem ott maradtak a pékségben. Megkérték a péket, engedje meg, hogy ott melegedjenek. És akkor a papa megbeszélte valahogy vele, hogy ne hiányolja, ha ő eltűnik evvel a gyerekekkel, mert haza szeretne menni, hiszen ennyi ember között észre sem veszik, hogy ők ketten hiányoznak másnap. Csak ne kiabáljon, hogy megszöktek. Két éjszakán át jöttek. Nappal kimentek a határba, a kukoricaszárba bújtak be. Nappal ott voltak, ott aludtak és éjszaka megint útra keltek. A papa, meg a Bandika. No, úgy jöttek haza Ligetig.⁶ Ligeten volt egy néni, akit kecskés Lilinek hívtak, mert bakkecskéik is voltak, pároztatásra kiadta őket. Abból élt, azokból a kecskékből. Az járt hozzánk babot, savanyú káposztát, meg ilyeneket vásárolni. És akkor a papa odáig elment, de nem tudta, hogy otthon mi a helyzet, hogy otthon mire jön haza, nem fogják-e el mindjárt és viszik el újra. Azt a nénit küldte be a faluba. A néni be is jött a faluba, és a mama mondta, hogy jöjjön haza, de csak éjjel. Majd ő kimegy, becsempészi, ha valamelyik orosz kimenne a lakásból. De nem jött ki az orosz, a mama meg várta őket éjjel. S akkor a Bandikát meg a mama másnap hazakísérte a Nándor bácsihoz, a Halász József utcába. A Boris néni nagyon örült a fiának, a Nándor bácsi meg fogta a fejét, hogy még őt is agyonlövik, ha észreveszik, hogy megszökött.

¹ Részletesebben lásd a függelékben!

² Az anyai nagybácsi neveztek *ujónak*, annak feleségét pedig *ujcsinának*.

³ A közeledő front miatt a családok többsége 1944 decemberében kiköltözött Öreghegy és Zapánszki pincéibe.

⁴ Battai Nándor 1924-ben született Tárnokon Battai Nándor és Marton Borbála gyermekeként. 1947-ben hunyt el. Tenorkürtöse volt a *Pokol ötös* nevű kisbandának, amely az 1940-es évek első felében működött.

⁵ Két Mészáros József nevű személy is életét veszítette a roboton. Itt az 1900. február 10-én születettéről van szó. Részletesebben lásd a függelékben!

⁶ Az 1920-as években megkezdődött parcellázások óta a legrégebbi településrészt nevezik falunak, a két újabb részt pedig Ligetnek és Újtelepnek.

A Nándor bácsi félt, mert mindenki ismerte őt, mint lakatost. Sokan jártak hozzá, így a Boris néni bújtatta a fiát, de aztán minden helyrejött, megköszönték a papának, a papa meg örült, hogy megmentette őt.

A többieket elhajtották Baja felé, majd elvitték őket Temesvárra. Innen a tárnokiak egy része Szegedre került. Ott halt meg az *ujó* is, a Feri *ujó*. Akkor a Lenci is ott volt és a Lenci vitte őt a sírgödörbe. Az öccsit. A Lenci *ujó* meg onnan szökött haza, Szegedről.⁷

⁷ Pintér Lőrinc fia úgy emlékszik, hogy az apukája a szegedi fertőtlenítés során látta utoljára az öccsét. Pintér Lőrinc Temesvárról került haza. Szökésének történetét lásd Pintér Ferenc visszaemlékezésében!

1. kép: Az Ábel család 1919-ben
(álló sor: ifj. Ábel András, Ábel József, Ábel Erzsébet, Ábel Mária;
középső sorban ülnek: id. Ábel András, Ábel Andrásné Petró Anna;
alsó sor: Ábel Gáspár, Ábel Ágoston, Ábel Viktória, Ábel Stefánia)

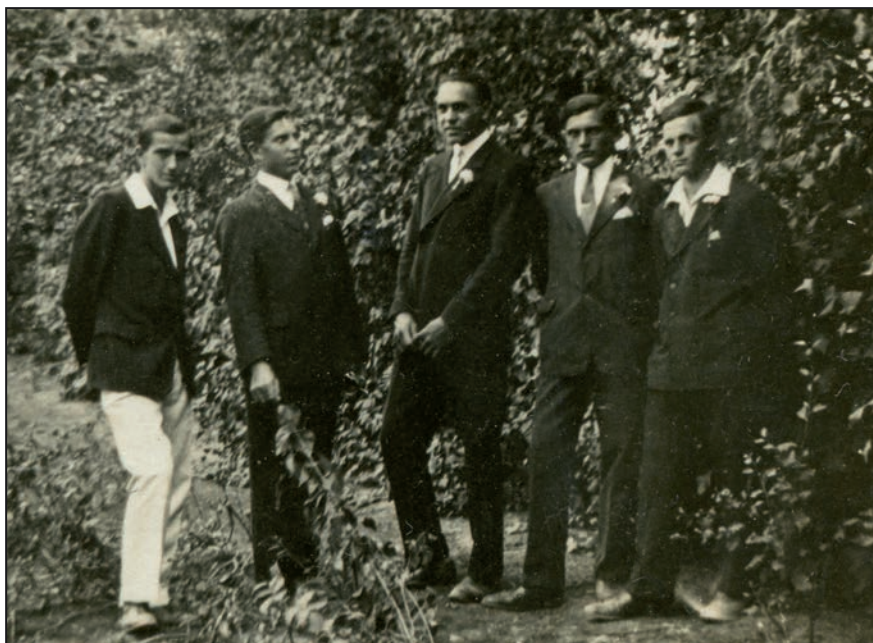
2. kép: Az Ábel család 1933-ban
(álló sor: Ábel Viktória, Ábel Mária, ifj. Ábel András, Ábel Jusztina,
Ábel Józsefné Pintér Mária, Ábel József, Ábel Gáspár,
Mihalicza Györgyné Ábel Erzsébet, Mihalicza György;
ülő sor: id. Ábel Andrásné Petró Anna, id. Ábel András, özv. Ábel Pálné Szabó Mária)

3. kép: Tárnoki legények 1923 körül
(álló sor: Ábel József, Pintér Antal, Lindtner János; ülő sor: ismeretlen)

4. kép: Borozgatás a hegyen 1961. április 4-én
(álló sor: Ábel József, ismeretlen, ismeretlen, Losits Sándor; ülő sor: Pilár Emil,
Pintér Mihály, Halmai Márton, Mészáros Ferenc, Mészáros Tamás)

5. kép: Baráti társaság 1930-ban
(ismeretlen, ismeretlen, Ábel Gáspár, Pintér Lőrinc, ismeretlen)

JÁMBOR ISTVÁN

Jámber István 1911. december 14-én született Tárnokon Patatics István és Skornnyák Erzsébet gyermekeként. A család később Jámberre magyarosította vezetéknévét. Az elemi iskolát szülőfalujában végezte, majd a vasútnál helyezkedett el karbantartóként. 1940. október 26-án kötött házasságot Skornnyák Máriával. Három gyermekük született, Mária, Erzsébet és István. 2003. december 2-án hunyt el.

Jámber István harminchárom évesen ment át Érdre jelentkezni, ahonnan több ezer társával együtt Ercsibe hajtották. Ő azon szerencsések közé tartozott, akinek a település határában sikerült megszöknie.

Szökésének történetét lánya, Takács Károlyné Jámber Mária írta le 2013. április 19-én.

1945. január 8-án összeírásra rendelték a férfiakat Érdre. Egész napos várakozás után az esti órákban, hosszú sorokban, gyalogosan indították el őket a Duna mentén délre, egy „kis munkára”. Hideg volt, nagy hó volt az utakon, mindenki fázott, volt, aki hiányos öltözetben kényserült menetelni. Az ismerősök egymáshoz közel haladtak, és mind azt kérdezték suttogva egymástól, miért és hová visznek, hogy tudnánk visszafordulni. Mindenki félt.

Édesapám Ercsi falu közelében egy gazos, bokros berkes területhez érve kivágta magát a tömegből, bele a nagy hóba egy bokor alá. Úgy, ahogy esett, összekuporodva maradt nagyon sokáig. Csak akkor mert felállni, mikor minden elcsendesedett körülötte. Beljebb ment az úttól és fától fáig próbált visszajutni. Országúton nem mert menni, félt, hogy igazoltatják és visszaküldik. Érd-Ófalu tájékán a szántóföldeken keresztül próbált meg derékig érő hóban hazajutni.

Hajnalodott, mire Tárnok, Nyár utcába, id. Skornnyák József, apósa házába ért vizesen, sárosan, teljesen kimerülten. Azonnal meleg ágyba fektették. Estére belázasodott. Egy hétig a magas láztól beszélni sem tudott. Apósa egy fekhelyet (priccset) tákolt a spájzba, ott ápolták. Ajtaja elé egy nagy konyhaszekrényt tettek takarásnak.

Negyedik nap a martonvásári rendőrörsről keresték. Egy hét múlva Érdről jöttek keresni, mert megszökött, s a falusi lakásában nem találták. Ott ideiglenesen kórház volt berendezve. Apósa házánál bújt meg egészen 1945. ápriliséig.

1. kép: Jámbor István szüleivel és öccsével 1919 körül
(Jámbor István, Skornyák Erzsébet, Jámbor András)

2. kép: Jámbor István feleségével (Skornyák Mária), édesanyjával (Skornyák Erzsébet), két gyermekével (Mária és István) és unokájával (László) 1963 körül

CZABAJSZKI JÓZSEF

Czabajszi József 1908. szeptember 13-án született Tárnokon Czabajszi András és Pilár Teréz gyermekeként. Az elemi iskola elvégzése után lakatosinasnak tanult, majd bádogos és vízvezeték-szerelő végzettséget szerzett. A front előtt otthon volt műhelye, majd a háború után a budafoki borpincébe került lakatosként. 1928. november 10-én kötött házasságot Zácsik Borbálával. Hat gyermekük született: Margit, András, József, Viktória, László és Teréz. 1967. szeptember 30-án hunyt el.

Czabajszi Józsefet harmincöt évesen hurcolták el Érdről malenkij robotra. Nem került a temesvári lágerbe, Dunaföldvárról sikerült megszöknie. Bátyja, a vezetékegyesület vezetője Csabaira magyarosító András nem mert vele menni. Temesváron hunyt el, 1945. április 15-i dátummal nyilvánították holtta.

Czabajszi József lányával, Markó Vincéné Czabajszi Viktóriával Muskovics Andrea Anna készített interjút 2012. december 29-én. Itt a szerkesztett visszaemlékezést közöljük.

Most ugye, mikor összeszedték őket, elvitték és elkezdtek meneteltetni őket. Elérkeztek Duna-földvára. És akkor állítólag egy nagy, ilyen drótkerítéssel körülvett területre terelték be őket. Minden oldalról őrség állt, hogy meg ne szökjenek. Ott voltak talán egy napig, de hát ugye alig kaptak enni. Beszélgettek, hogy mit csináljanak, merre menjenek, vagyis hogy meneküljenek meg. És akkor az apám beszélt a bátyjával, hogy csinál egy lyukat a drótkerítésen, és mikor ő azt mondja, hogy most, ugye mikor az örök széjjelmennek, akkor ő kibújik, és ő is utána, de rögtön. Bújjon ki és fusson utána, amerre ő fut. Nem messze volt az utca, a falu. Az apám beszaladt egy kovácsműhelybe és várta a bátyját, hogy majd jön utána. De ő nem mert kibújni, ottmaradt. Az édesapám a műhelyben bekormolta az arcát, mintha ott dolgozott volna, és elkezdett valamit verni egy kalapáccsal. Az ott dolgozók, akik ezt látták, először meglepődtek, de utána hagyták. Tudták, hogy a közelben foglyok vannak, és gondolták, hogy valaki biztos kiszökött. Az oroszok utánamentek, mert látták, merre fut, de hát nem találtak civil embert abban a kovácsműhelyben, csak dolgozókat. Nem tudhatták, hogy az apám ott volt. Úgyhogy az apám így megmenekült, és ott maradt egy-két napig, addig, míg a csoport el nem ment. Úgy mondta: *„Ott maradtam egy-két napig, utána pedig ugyancsak úgy gyalogosan, mert nem mertem fölszállni semmire, tértem vissza Tárnokra. De akkor is csak bújva, hogy valaki be ne áruljon.”* A házunk alatt volt egy csapóajtós pince. Ott volt az apám egy-két hétig, hogy ne jöjjenek rá a szökésre. Félt, hogy netán keresni fogják, mert ugye az emberek név szerint fel voltak írva. De nem keresték, csak a darabszám számított. Ha valamelyik nem bírta tovább menni, kidőlt a sorból, akkor helyette berántották a legközelebbi civilt, hogy meglegyen a létszám.

Emlékszem, a Berki út végén álltak az emberek és nézték, hogy ki jön haza. Emlékszem, egyszer én is láttam, hogy a Berki úton jött föl két-három ember. Egyik közülük az Erdei Péter bácsi¹ volt. Ő jött elől. Magas és sovány volt. Amúgy is olyan sovány ember volt, de akkor még vékonyabb. Mert olyan soványan jöttek szegények haza, hogy azt elképzelni sem lehet. Ez a jelenet ott van az emlékeim között, ahogy vártuk, hogy kik jönnek haza. Az emberek várták a hozzátartozójukat. Akiknek nem jött senkije, azok kérdezősködtek: Azt nem láttad? Azt nem tudod? Még gyerekfejjel is borzasztó volt hallani, ahogy az emberek kérdezősködtek azoktól a visszatért foglyoktól.

¹ Erdei Péter 1923-ban született Tárnokon Eskulics Péter és Méder Erzsébet gyermekeként. A család később Erdeire magyarosította vezetéknevét. 2005-ben hunyt el. Aradi Józseffel tért haza nyugati fogságból, aki Sósúton született 1923-ban Aradi Ede és Zámecsnyik Anna gyermekeként. 2001-ben hunyt el.

1. kép: Czabajszki József harmonikával Szabó András és Kussa Mária lakodalmán 1934. november 10-én. Tőle balra Arányi János, aki visszatért a fogságból. Középen, a kisdobnál Mikulásik Antal, a *malenkij robot* egyik tárnoki áldozata.

2. kép: Czabajszki József és a Leánykör tagjai

3. kép: Czabajszki József aratáson (álló sor, balról a második).
Az álló sor jobb szélén Czabajszki József bátyja, András. *Malenkij roboton* halt meg.

ESKULICS FERENC

Eskulics Ferenc 1924. november 14-én született Tárnokon Eskulics Tamás és Pilár Magdolna gyermekeként. Az érdi polgári iskola elvégzése után a Ponty utcai kereskedelmi iskolában tanult. Ezt követően a tárnoki község házára került gyakornoknak, később pedig segédjegyző lett. Az 1950-es évek elején Százhalombattán volt főjegyző, majd tanácsbíró. 1953-ban Érdre helyezték. Az 1970-es évek közepén rövid ideig a járási tanácsnál dolgozott, majd visszakerült a százhalombattai tanácshoz. Innen ment nyugdíjba 1983-ban. 1949. október 16-án kötött házasságot Tárnokon Heinrich Klárával. Egy fiúgyermekük született, Ferenc. 2002. február 7-én hunyt el.

Eskulics Ferencet húszévesen hurcolták el Érdről. Dunaföldvárig hajtották, innen sikerült megszöknie Méder Ferencsel.

Eskulics Ferenc szökésének történetét özvegye, Heinrich Klára mesélte el 2015. december 5-én. A kötetben a Muskovics Andrea Anna által készített interjúból szerkesztett visszaemlékezés olvasható.

Váradi Géza főjegyző doboltatta ki a kisbíróval, hogy Érdre kell menni jelentkezni, és akkor a férfiak olyan papírt kapnak, aminek a birtokában már nyugodtan élhetnek. Az emberek bíztak abban, hogy ez egy fontos papír, amivel nyugodtan hazajöhetnek. De erről szó sem volt, mert összefogták és elhajtották őket Ercsibe. Ott már rájöttek, hogy baj van. Voltak azonban néhányan, akik időben észlelték a veszélyt. A férjem apukája és a testvére¹ is elmentek Érdre, de valami ház mögül meglesték, hogy mi történik. Látták, hogy ebből semmi jó nem sül ki, így nem mentek oda jelentkezni, hogy megkapják a *bumáskát*,² hanem hazamentek.

Úgy gondolom, hogy az elhurcoltak állandóan a szökésen gondolkodhattak, biztos keresték a lehetőséget. Dunaföldvárig meneteltek, s ott terelték át az embereket a másik oldalra. Ott Dunaföldvárnál a párom azt mondta a többieknek: „*Na gyerekek, ha mi ezen a hídon átme gyünk, akkor már soha nem kerülünk haza Tárnokra.*” Biztos nagy mersz kellett ahhoz, hogy lelépjenek. Azt mesélte mindig, hogy nem volt egyszerű egy ilyen nagy tömeget átterelni a hídon. Volt kiabálás, meg igazgatták őket, hogy ki merre menjen. Azt is mondta, hogy volt ott valami hadimozgás is, ami megzavarta az oroszokat, így nem figyeltek annyira rájuk. Hogy kikkel beszélte meg a szökést, nem tudom, de én csak kettőjükről tudok, róla és a Méder Feriről.³ Azt mesélte, hogy nem tudja, hány kereszteszödényt mentek, mire vissza mertek nézni, hogy nem követik-e őket. Mert ha az oroszok észreveszik őket, akkor hátbalövés lett volna. És így jutottak el az Ormai Gusztávhoz.⁴ Ő korábban a Hladik plébános⁵ mellett volt káplán, és tudták, hogy ott van Baracson, a közelben. Mikor megérkeztek, nagy örömmel fogadta a gyerekeket. Volt egy házvezetőnője, aki vizet forralt, és a dézsában megfürdették őket. Az Ormaitól kaptak ruhát, aki azonban – a párom mindig mesélte – egy pocakos pap volt, így magukra kellett tekerni a nadrágot, hogy ne essen le róluk. Nem tudom megmondani, hogy mennyi idő múlva engedte el a fiúkat, de csak akkor indította el őket, amikor már minden veszély elmúlt és biztonságban hazatérhettek. Az Ormai Gusztáv volt az, aki ezt a két fiút megmentette, és biztos, hogy sok névtelen Ormai Gusztáv volt még az országban. Később levelet írt a fiúknak, hogy megtudja, hazaérkeztek-e. Akkor írta nekik, hogy betyárok, megittátok a miseboromat! De azt mondta a Feri, hogy azért ő is adott nekik.

Elsőként a tárnokiak szerveztek megemlékezést. Már a következő évben szentmisével emlékeztek meg január 8-án az elhurcoltakról. Akkoriban hallottam ezt énekelni: *Bús magyarok imádkoznak égi Atyánk hozzád! Fordítsd felénk magyarokhoz jóságos szent orcád!*⁶ A menetben ott volt két, később pappá szentelt tárnoki is: az Eszéki Imre és a Lengyel Sándor. Később, amikor már Érdén is tartottak megemlékezést, előfordult, hogy az Imre vagy a Sanyi tartotta a szentmisét az Alsó utcai templomban.

¹ Eskulics Tamás 1895-ben született Tárnokon Eskulics Tamás és Viczing Mária gyermekeként. 1922-ben kötött házasságot Pilár Máriával. Fiúk, Imre 1927-ben született és 1994-ben hunyt el.

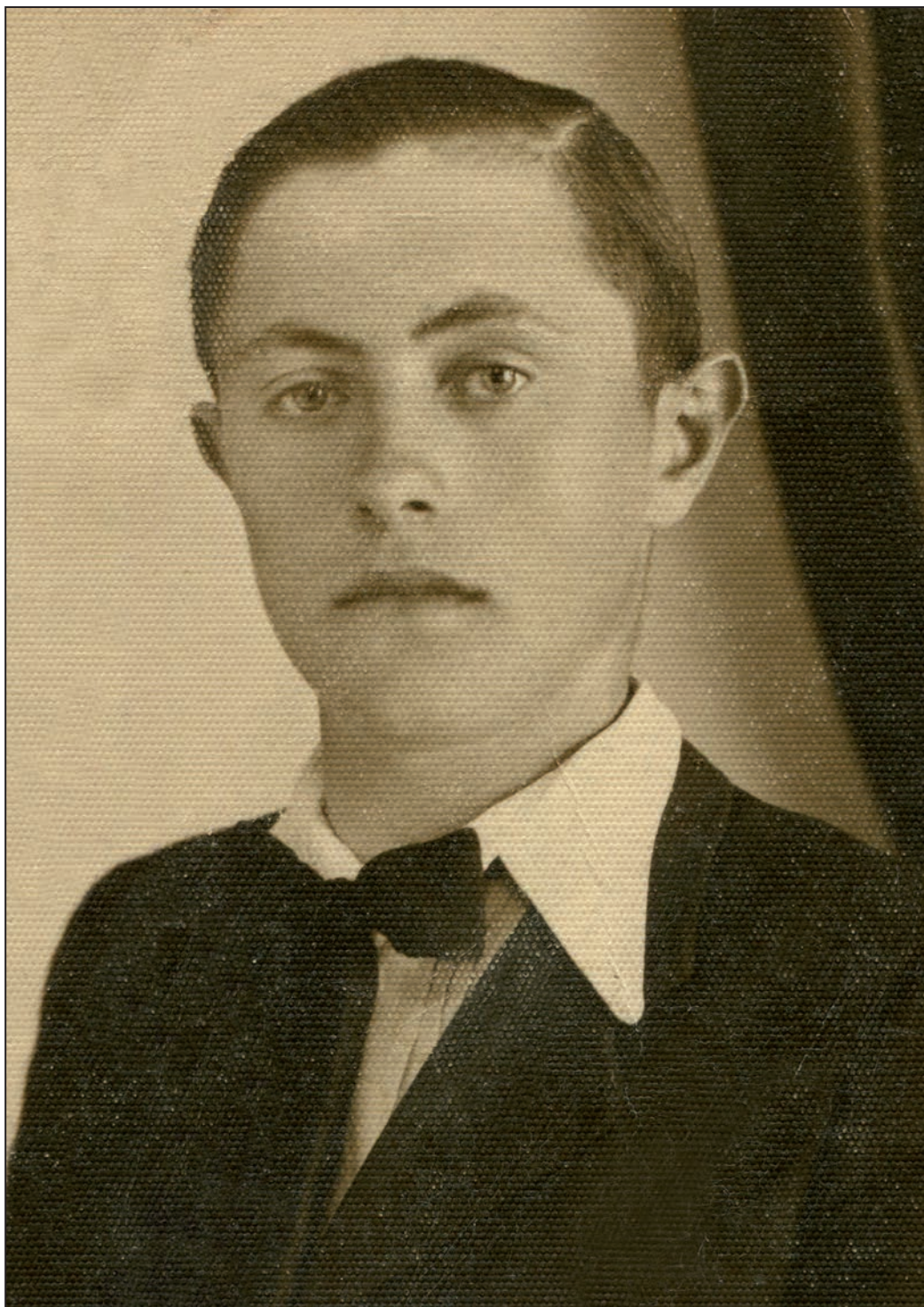
² Értsd: igazolás

³ Életrajzát lásd Méder Ferenc visszaemlékezésében! Dunaföldvárról szökött meg Czabajszi József is, neki azonban még az éjszakai szállásról sikerült elmenekülni. Életrajzát és szökésének történetét lásd lánya, Markó Vincéné Czabajszi Viktória visszaemlékezésében!

⁴ Ormai Gusztáv 1944-ben került a Dunaföldvártól huszonegy kilométerre fekvő Baracsra, melynek 1951-ig volt plébánosa.

⁵ Hladik Nándor 1905-ben született Székesfehérváron Hladik Nándor és Csikesz Teréz gyermekeként. 1934-től 1975-ig szolgált Tárnokon. 1947-ig ellátta a tárnokligeti kápolna híveinek lelkipozását is.

⁶ Ez az ének minden évben elhangzik a január 8-i szentmisén.

1. kép: Eskulics Ferenc az érdi polgári iskola tanulójaként

2. kép: Eskulics Ferenc és Heinrich Klára 1949. október 16-án

MÉDER FERENC

Méder Ferenc 1924. február 2-án született Tárnokon Méder Ferenc és Poszmik Mária gyermekeként. Az elemi iskola után négy polgárit végzett, majd orvosi műszerésznek tanult. Fiatalon bekapcsolódott a falu életébe. Tagja volt a Katolikus Legényegyletnek, szerepelt az egyesület által bemutatott színdarabokban. Korán megmutatkozott tehetsége a labdarúgásban is. Tárnokról a Budafoki MTE-be, majd az első osztályban szereplő Budapesti Előre csapatához igazolt. A sportklub révén jutott álláshoz a BSZKRT-nél (a BKV jogelődjénél), mint műszerész, és innen ment nyugdíjba 1978-ban. 1950. május 13-án kötött házasságot Mülhauser Margittal, egy fiúgyermekük született, Ferenc. 1980. május 24-én hunyt el.

Méder Ferencet húszévesen hurcolták el Érdről malenkij robotra. Dunaföldvárig meneteltették, innen sikerült megszöknie Eskulics Ferencsel.

Szökésének történetét fia, Ferenc írta le 2015 októberében. A kötetben ezt közöljük jegyzetekkel ellátva.

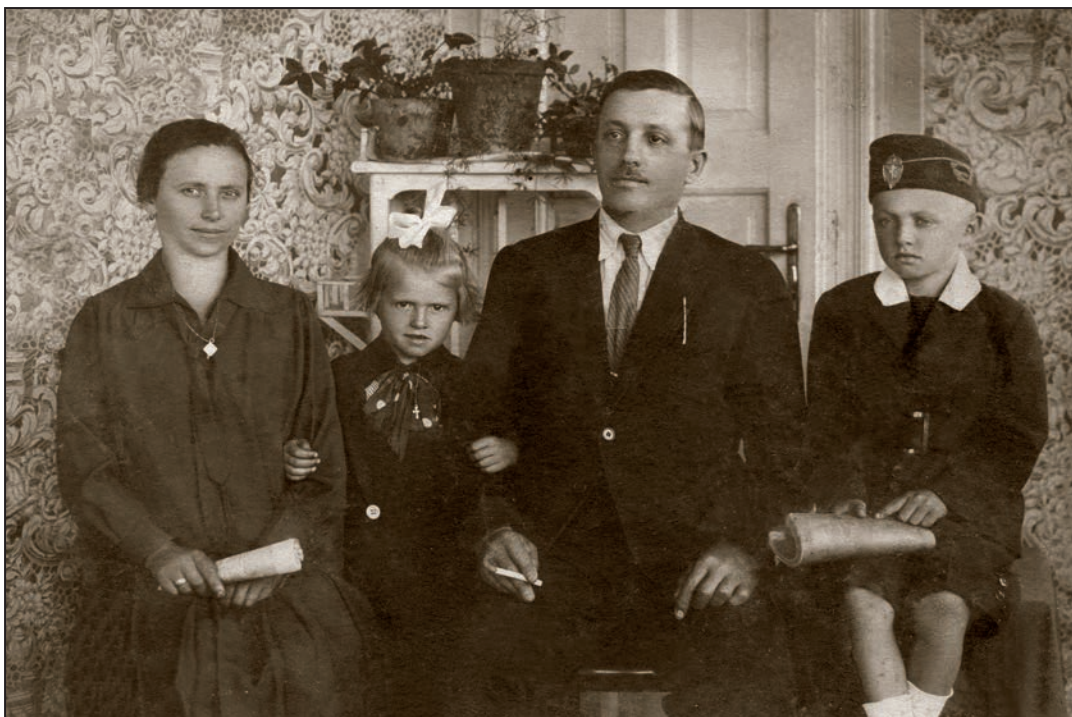
Édesapám azon kevés tárnokiak közé tartozott, akit ugyan elvittek a *malenkij robotra*, de a lehető legszerencsésebben úszta meg ezt az életveszélyes kalandot. Az ő és édesanyja (az én nagymamám) elmeséléséből próbálom feleleveníteni a történeteket, már ami az emlékezetemben megmaradt.

Azon a napon, amikor a tárnokiaknak jelentkezniük kellett az érdi futballpályán (jelenleg körülbelül a LIDL áruház parkolója) édesapám a családjával és a barátaival azon vívódott, hogy menjen-e, vagy elrejtőzve elkerülje azt. De nem sejtették, hogy mi lesz ebből a „kis munkából”, másrészt tartottak a következményektől, így végül jelentkeztek a kijelölt helyen.

Amikor elindult a menet előbb Ercsi, majd Dunaföldvár felé, végig azt találgatták, hol kell majd dolgozniuk. Dunaföldvárhoz közeledve édesapám közölte barátaival, hogy ő mindenképpen meg fog szökni az első adandó alkalommal. Tudta, hogy ha a Dunán átkelnek, akkor már sokkal nehezebb lesz hazajutniuk. A városon áthaladva lesték az alkalmat, de mivel erős kíséretük volt, nem tudtak lelépni. Közeledtek az éppen maradt Duna-hídhöz és tudták, hogy ez az utolsó alkalom. A Duna-hídhöz érve látták, hogy a híd jobboldalán, közvetlenül a híd mellett egy út vezet a híd alá. Ekkor édesapám és két barátja,¹ kilépve a menetből, ezen az úton elindultak lefelé a híd alá. Talán nyolc-tíz métert tettek meg, amikor a menetet kísérő egyik orosz katona feléjük fordult és rájuk fogta a dobtáras géppisztolyt. Néhány másodperc hezitálás után az orosz szó nélkül visszafordult és kísérte tovább a menetet. A szökevények a híd alá érve meglapultak, amíg a menet át nem vonult a hídon. A szürkület beálltával a Duna mellett északi irányban elhagyták a várost. Egyikük tudta, hogy egy közeli településnek tárnoki plébánosa van. Éjszaka felkeresték a plébánost,² aki aztán hetekig bújtatta a szökevényeket és titokban értesítette a családjaikat hollétükről. Amikor úgy gondolták, hogy már nyugodtabb a helyzet, több heti bujkálás után földutakon tértek haza Tárnokra.

¹ Eskulics Ferencsel szökött meg. Életrajzát lásd Eskulics Ferencné Heinrich Klára visszaemlékezésében! Dunaföldvárról szökött meg Czabajszki József is, neki azonban még az éjszakai szállásról sikerült elmenekülni. Életrajzát és szökésének történetét lásd lánya, Markó Vincéné Czabajszki Viktória visszaemlékezésében!

² Ormai Gusztáv Tárnok káplánja volt. 1944-ben került a Dunaföldvártól huszonegy kilométerre fekvő Baracsra, melynek 1951-ig volt plébánosa.

1. kép: Méder Ferenc szüleivel (Poszmk Mária és Méder Ferenc) és testvérével, Viktóriával

2. kép: Méder Ferenc a Budapesti Előre csapatában

3. kép: Méder Ferenc és Mülhauser Margit 1950. május 13-án

PALOTAI ISTVÁN

Palotai István Tárnokon született Petró István és Eskulics Julianna gyermekeként 1922. december 21-én. Vezetéknevüket az 1930-as évek első felében Palotaira magyarosították. Az iskola elvégzése után a vasútnál helyezkedett el, s mivel a vasút hadiüzemnek számított, nem vitték el a frontra. Szolgálati helye mindvégig a déli fűtőház volt. Először mozdonyfűtőként dolgozott, majd a szükséges továbbképzéseket elvégezve mozdonyvezető lett. 1947. november 22-én kötött házasságot Pátrovics Máriával. Két lányuk született, Éva és Magdolna. 1969. szeptember 10-én hunyt el.

Palotai Istvánt huszonkét évesen hurcolták malenkij robotra. Idősebbik öccsét, Lukácsot visszaengedték Érdről, a mindössze tizennyolc éves Emil testvére viszont szintén fogságba került. Palotai Istvánt Temesvárra érkezése után a hódmezővásárhelyi kórházba szállították. Innen sikerült megszöknie második próbálkozásra, 1945 augusztusában.

Szökésének történetét lánya, Nádorné Palotai Éva jegyezte le 2012 decemberében. A kötetben ezt közöljük jegyzetekkel kiegészítve.

1945 januárjában behívót kaptak a férfiak összeírásra. A behívó tartalmazta, hogy Érden kell megjelenniük január 8-án. Ezt édesapám és két fiútestvére, Lukács (1924–1993) és Emil (1926–1993) is megkapták. Kora hajnalban keltek, nagyanyám gyorsan készített nekik reggelit, kolbászt főzött. A fiúk nagyon örültek neki, de azt mondták, hogy majd ha visszajönnek, akkor eszik meg, most inkább igyekeznek minél korábban menni, mert ha elsők lesznek, akkor még nincs tömeg, és hamarabb végeznek. Ott azonban csak várankoztatták őket, majd amikor már sokan voltak, bekerítették őket az oroszok és közölték velük, hogy foglyok és nem mehetnek haza.

Voltak az oroszoknak magyar segítők, akik döntöttek arról, hogy ki mehet haza és ki nem. Ez a magyar segítő azt mondta az oroszoknak, látva Lukács nagybátyám vékony, sovány alkatát, hogy őt engedjék haza. Azzal indokolta, hogy betegesnek néz ki, meg fontosabb, hogy a vasútnál teljesítsen szolgálatot, mint forgalmista.¹ Azonkívül azt is elmondta, hogy ebből a családból már két fiú ügyis fogoly, ez az egy hadd menjen haza. Lukács nagybátyámat tehát elengedték, így ő vitte haza a hírt, hogy Pistát és Emust nem engedik haza az oroszok.

Az oroszok elkezdték terelni a foglyokat. Nem tudom, melyik Duna-hídon terelték őket keresztül,² de az tény, hogy a menet utána az Alföldön folytatta útját. Meneteltek napokon, heteken át. Enni nem adtak nekik. Olyan éhesek voltak, hogy kivették az asszonyok kezéből a moslékos vödröt és megették a moslékot. Ráadásul január volt, és nagyon kemény hideg. Édesapámnak megfagyott a lába, már alig bírt menni. Volt néhány bajtársa, akik segítettek a járásban. Így jutottak el Temesvárig, ahol apunak már tiszta seb volt a lába, és nem tudott járni.

Elvitték a hódmezővásárhelyi kórházba, hogy amputálják a lábát. A kórházban kezelgették, egy ápolónő különös szeretettel is, és hát nagyon megtetszettek egymásnak. Csak arra emlékszem, hogy valamilyen Ilonkának hívták, apu sokat emlegette egész élete folyamán. Ilonka titokban ennilót is hozott be apunak. Végül „csak” a nagylábujját vágták le. Ez érzéstelenítés nélkül történt, apu mondta, hogy iszonyú fájdalom volt. Ott lábadozott a kórházban több fogolytársa is.

A kórházat fegyveres orosz katonák őrizték. Amikor apu felépült, megbeszélték Ilonkával, hogy apu megszökik, mivel azonban a bejáratnál fegyveres őrök voltak, ez nem volt egyszerű. Ilonka lepedőt adott apunak, aki abból hágcsót készített, és így leereszkedett a kórház másik oldalán. Kiment a vasútállomásra és fel akart szállni egy hazafelé induló vonatra, amikor elfogták és visszavitték a kórházba. Még nehezen tudott járni a beteg lába miatt. Mire jobban lett, már augusztus volt. Ismét elhatározta, hogy nem fogja hagyni, hogy tovább vigyék az oroszok. Nem akarta Ilonkát bajba sodorni, így a villámhárítón ereszkedett le. Jól elkerülte a vasútállomást és úttalan utakon, településeket elkerülve indult haza.

Amikor Tárnokra ért, a kocsmában éppen táncmulatság volt, és ő nem tudott ellenállni, hogy be ne menjen. Borostásan, nagy hajjal bement a kocsmába. Ott mondták neki, hogy gyorsan menjen haza, tegye rendbe magát, nehogy baj legyen belőle, hogy megszökött. Valaki elszaladt nagymamámnak szólni, így nagymama hamarabb tudta meg a fia hazajövetelének híret, mint ahogy meglátta volna.

¹ Több visszaemlékező is kiemelte, hogy a vasutasokat elengedték, ennek ellenére többekről tudjuk (például Pálmai Ferenc, Palotai István, Pintér Ferenc), hogy vasutasként estek fogságba.

² Dunaföldvárnál keltek át a Dunán.

Apu öccsét, Emilt az oroszok elvitték a Szovjetunióba, onnan három év múlva engedték haza.³ Azt tudom, hogy szörnyű bánásmódban volt részük ezalatt, de részleteket sajnos nem mesélt. Nagyanyám mindig mondogatta, hogy ő nagyon sokat imádkozott azért, hogy a fiai hazajöjjenek, és meghallgatta az Isten, mert mindhárom fia hazajött.

Apu a lábain haláláig viselte a fagyás nyomait. Minden télen éggett, viszkedett a lába, rossz volt a vérkeringés a lábaiban. Egy lavórba hideg vizet, egy másikba meleg vizet tett és váltogatva tette a lábait a hideg és meleg vízbe. Nehezen viselte a teleket.

³ Egy, a Kaszpi-tenger nyugati partján fekvő Baku melletti szénbányába deportálták. 1948-ban tért haza.

1. kép: Tárnoki ministránsok
(Lulity Imre, ismeretlen, Lovasi József, Palotai István)

2. kép: Baráti társaság az 1940-es évek elején
(Viktóriusz Ferenc, Palotai István, Szabó József, Kleman András, Kincses Ferenc)
Viktóriusz Ferenc *malenkij roboton* halt meg, Szabó Józsefet és Kincses Ferencet
katonaként a németek vitték ki Németországba, onnan tértek haza.

3. kép: Palotai István és Pátrovics Mária esküvőjük napján, 1947. november 22-én

4. kép: Palotai István feleségével, Palotai Istvánné Pátrovics Máriával és kislányával, Palotai Éva Máriával 1949 augusztusában

PINTÉR LŐRINC

Pintér Lőrinc 1913. augusztus 8-án született Tárnokon Pintér András és Petró Julianna gyermekeként. Először műszerészként, majd mozdonylakatosként, fűtőként, végül pedig mozdonyvezetőként dolgozott a vasútnál. 1938. június 5-én kötött házasságot Néchlich Annával. Négy gyermekük született: Klára, Ferenc, László és Lőrinc. 1991-ben hunyt el.

A tárnoki származású Pintér Lőrincet harmincegy évesen hurcolták el érdi lakosként malenkij robotra. Temesvárról tért haza 1945. április 24-én.

Hazatérésének történetét fia, Ferenc mesélte el. Itt az Ábel András és Ábel Endre által 2012. december 20-án, valamint az Ábel András és Muskovics Andrea Anna által 2015. november 28-án készített interjú alapján megszerkesztett visszaemlékezést közöljük.

Január 8-án összeterezték Sós-kútról, Tárnokról, Pusztazámorról, Érdről meg a környék más településeiről az embereket a volt tanácsháza, a valamikori patika elé. Most ott van az emlékmű felállítva, a patika helyén. Azt mondták az embereknek, hogy igazoltatás lesz, és új okmányokat kapnak. Az orosz parancsnok, aki nálunk volt, azt mondta édesapámnak, hogy ne menjen, s adott neki egy papírt, hogy ő az orosz katonaság szolgálatában áll. Mikor másnap elment és megmutatta a katonának, az ránézett, nevetett egyet és eltépte a papírt. Nem volt felmentés.

Érden minden iratot elvettek tőlük, hogy majd újakat kapnak. Később azt mondták, hogy nem Érden, hanem Ercsiben kapják meg az igazolást. Ekkor már feltűnt mindenkinek, hogy valami gonoszság van, mert géppisztolyos katonák kísérték őket. Elmentek gyalog Ercsibe, ahol újabb embereket csaptak hozzájuk. Itt megint azt mondták, hogy nem itt kapják meg, hanem majd máshol. Aki lemaradt, azt zavarták. Ha valaki menekült, akkor lelőtték. Hideg volt. Nem kaptak se enni, se inni. Így mikor ment egy lovas kocsi kukoricával, mire a sor végére ért, eltűnt róla a kukorica. Leszedték a foglyok és mind megették. Volt olyan hely is, ahol a házak udvaráról dobálták ki a kenyeret közéjük. Szóval az emberek azért tudták, hogy miről van szó, s ahol tudtak, segítettek. Így mentek egészen Bajáig.¹ Itt bevagonírozták őket. A papa a szegedi Csillagbörtönbe került.²

A börtönben először fertőtlenítették a ruhákat, mert tetvesek lettek. Leromlottak nagyon. Mindenkiről leszedték a ruhát, anyaszült meztelenül voltak. Tél volt, ez ugye januárban volt. A ruhákat elvették, kifertőtlenítették, aztán visszadobálták. Nem az volt, hogy na, ez a tiedé, ezt vidd, hanem odadobták, aztán aki marta, kapta. Volt, akinek nem jutott ruha. Ott volt Szegeden a nagybátyám, Fránci [Néchlich Ferenc] is, az anyámnak a bátyja. Ő egy nagyon ügyes kezű, de gyámoltalan ember volt. Neki sem jutott ruha, egy zsákba volt becsavarva. Édesapám akkor látta utoljára. Az öccsét [Pintér Ferenc]³ is ott látta utoljára, elkerültek egymás mellől. A Feri Szegeden halt meg, a szegedi köztemetőbe temették.

Szegeden megint vagonokba rakták őket, amiben nem tudtak, csak állni. Egy hétig voltak így. Az ajtót csak egyszer-kétszer nyitották ki, akkor, amikor bedobtak nekik valamilyen vizes korpát, mint a disznóknak. Inni nem kaptak, a lehelet megfagyott, azt kaparták le a vagon faláról. Az volt az innivaló. Ez volt nekik az ellátás. Az éhség akkora volt, hogy a fekáliából szedték ki az ennivalót. Akik abból ettek, azok mind elpusztultak hastífuszban. Mesélte, hogy ott piszkítottak maguk alá, a halottak bent feküdtek a vagonban. Voltak, akik a halottakat használták padnak, mert már nem bírtak állni, a végelgyengülés határán voltak. Édesapám sem bírt már állni, de nem akart ráülni a halottakra, ezért a derékszíjával föl kötötte magát és azon lógott.

¹ Közlekedésföldrajzi helyzete miatt nemcsak egy különleges jelentőségű hadifogolytábor hoztak létre a városban, hanem az internáltként elhurcoltak jelentős részét is átmenetileg ide gyűjtötték össze. 1944. október végétől 1945 augusztusáig működött. Nemcsak a Baján és környékén elfogottakat vitték ebbe a táborba, hanem a Budán és tágabb környékén hadifogságba vetett katona és civil foglyok tízezreit is. Részletesebben lásd: Bognár Zsolt: Hadifogolytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944–1945. Kairosz Kiadó, Budapest, 2012. 322–323.

² A máig létező büntetés-végrehajtási intézet létrehozásáról 1881-ben döntöttek. Az épületkomplexum eredetileg három funkcionális egységből állt: törvényszéki fogház, büntető törvényszéki palota, börtön. E legutóbbi csillagalakban épült, innen a közismert Csillagbörtön elnevezés. A második világháború végén az épületben hadifogolytábor működött. (<http://www.csillagborton.hu/> /letöltés: 2015. november 29./)

³ Részletesebben lásd a függelékben!

A szerelvény Szegedről Romániába, Temesvárra ment.⁴ Mire megérkeztek, sípcsontvelőgyulladást kapott, nem bírt már járni, ezért bekerült a kórházba. Temesváron hatalmas nagy láger volt. Magyar orvosok voltak. Mivel mozgásképtelenek voltak, ott feküdtek a sárban, nem volt szalma sem, semmi. A barakknak az alja sár volt. Ott adtak nekik babot, de csak félig volt megfőzve. Ahogy megették, egyből jött ki belőlük. Miután az eső lemosta, voltak, akik abból ettek. Azok is mind meghaltak hastífuszban. Voltak, akik a latrinadeszkáról estek le, mert olyan gyengék voltak. Borzasztó volt még hallgatni is.

Édesapánk annyira lebetegedett, hogy lemondtak róla az orvosok. Így mesélte: *„Emlékszem, hogy jött egy pap és feladta az utolsó kenetet.”* Utána kirakták a halottak közé. Ekkor érkezett meg egy tárnoki nő, aki kereste a férjét. Megtalálta a férjét, de már halott volt. Észrevette viszont, hogy az édesapám, akit gyerekkorából ismert, még él. Úgy adták ki, hogy azt mondta, ő a férje. Az orvosnak kellett egy passzust adni, s akkor így hozták haza. Április 24-én ért haza, aznap délben születtem én, ő meg délután négy órakor jött haza. Mindig mondta: *„Én mindig azért imádkoztam, hogy mire megszületsz, otthon legyek.”*

⁴ A szovjet hadifogságba került katonák és polgárok elosztótábora volt. A körülbelül ötven barakkból álló táborban több tízezer embert helyeztek el. A tetvek és a tisztálkodás hiánya miatt tífuszjárvány tört ki. A betegek kivül a többi foglyot a Szovjetunióba, valamint Szegedre szállították. Részletesebben lásd: Dr. Diós István (főszerk.): Magyar Katolikus Lexikon XIII. Szent István Társulat, Budapest, 2008. 794–795.

1. kép: Pintér Lőrinc egy tárnoki pince előtt

2. kép: Pintér Lőrinc (bal szélén) katonaként 1935/1936 telén

3. kép: Pintér Lőrinc és Néchlich Anna 1938. június 5-én

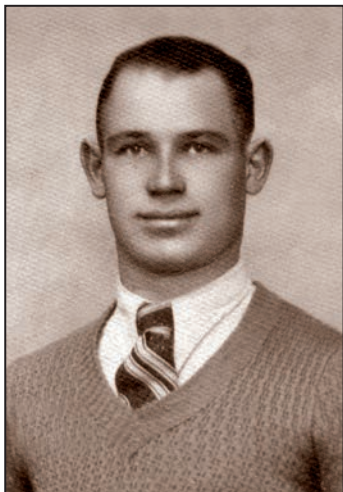

4. kép: Néchlich Anna, Pintér Lőrinc és Nogula Róza 1937 körül a tárnoki rádióállomás mögötti kiserdőben tett kirándulás alkalmával

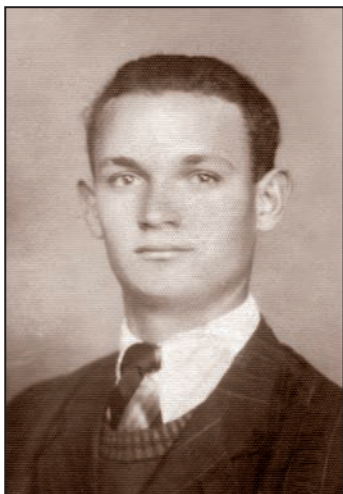
FÜGGELÉK

Orosz föld a bánat földje,
Magyar foglyok temetője.
Bármerre jársz e földön,
Könnyektől ázott ott a rög.
Sóhaj hallik éjszakánként,
Fájdalmuk az egekig ér.
Könnytől ázott rögök alatt
Porlik a sok halott magyar.
Édes Jézus, adj nyugalmat
Szegény magyar halottaknak!

(Proháczikné Poszmik Elvira, 2002. április 20.)

BALON FERENC 1912. június 10-én született Sósúton Balon Ferenc és Patatics Erzsébet gyermekeként. Az elhalálozás helyeként Cserhádi István Temesvárt adta meg, a hadifogoly-adatbázisok szerint viszont 1945. április 30-án Szegeden hunyt el orbánban. Öccse, Imre szintén a robot áldozata lett.

BALON IMRE Tárnokon született 1925. április 20-án Balon Ferenc és Patatics Erzsébet gyermekeként. Cserhádi István 1945. áprilist és Temesvárt adta meg a halál idejeként és helyeként. A család szintén Temesvárról tud, de semmilyen hivatalos értesítést nem kaptak. Bátyja, Ferenc szintén a robot áldozata lett.

BÖDE ISTVÁN 1905. december 9-én született Kisbéren Böde István és Mintler Martina gyermekeként. A halotti anyakönyvben holtta nyilvánítási dátumként 1945. február 9-e, a halál helyeként pedig Temesvár szerepel. Cserhádi István ugyanezeket az adatokat közölte.

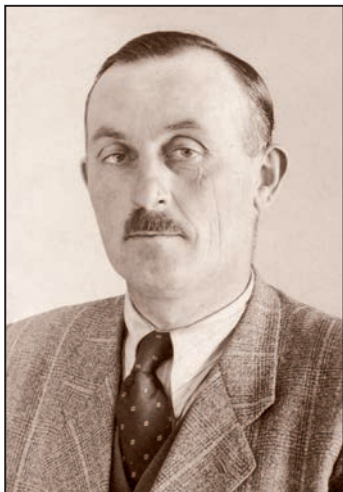
CZEILINGER ANDOR 1926. augusztus 27-én született Tárnokon. Szülei Czeilinger János és Rozbora Erzsébet. Cserháti István gyűjtése szerint 1945 márciusában Temesváron hunyt el, Lugosi Ferenc azonban úgy emlékezett, hogy a Temesvár és Râmnicu Sărat közötti vonatúton halt meg 1945 februárjában.

CZEILINGER PÉTER 1907. november 17-én született Tárnokon Czeilinger Ferenc és Czabajszki Teréz gyermekeként. A halotti anyakönyvben 1945. február 15-e szerepel holtta nyilvánítási dátumként, Cserháti István pedig az elhalálozás helyszínéül Temesvárt adta meg. Az IQSYS Hadifogoly-adatbázis szerint azonban 1945. április 16-án hunyt el Temesváron.

CSABAI ANDRÁS 1905. szeptember 21-én született Tárnokon Czabajszki András és Pilár Teréz gyermekeként. Nevét később Csabaira magyarosította. 1945. április 15-ével nyilvánították halottá. Cserháti István gyűjtésében azt olvashatjuk, hogy Temesváron hunyt el, és erről számolt be Lugosi Ferenc is. Öccse, József Dunaföldvállról szökött vissza.

DEBRECZENI LÁSZLÓ 1903. augusztus 22-én született Túrkevén Debreczeni József és Vámos Julianna gyermekeként. Cserhádi István gyűjtése szerint 1945 márciusában hunyt el Temesváron, Nagy István és Zungóczki István azonban azt a hírt hozta a családnak, hogy Szegeden halt meg tífuszban.

DÓCZI JÓZSEF Felsőmesteriben született Dóczy József és Szalai Mária gyermekeként 1902. október 27-én. Cserhádi István gyűjtésében azt olvashatjuk, hogy 1945 áprilisában Foksányban hunyt el, több túlélő azonban azt a hírt hozta, hogy Temesváron halt meg, ahol latrinába esett. 1945. február 15-i dátummal nyilvánították halottá.

DREVENKA TAMÁS Tárnokon született 1904. december 18-án Drevenka Tamás és Czaier Rozália gyermekeként. A hadifogoly-adatbázisok szerint 1945. február 25-én hunyt el Szegeden, a közölt nyilvántartási adatlapon azonban március 24-e, a halotti anyakönyvben pedig február 24-e áll.

FENYVESI JÓZSEF 1922. március 1-jén Tárnokon született Skultéti Mihály és Kussa Mária gyermekeként. Nevüket később Fenyvesire magyarosították. Cserhádi István gyűjtésében az áll, hogy 1945 februárjában Baján hunyt el, Lugosi Ferenc azonban arról számolt be, hogy 1945 februárjában mellette halt meg a temesvári barakkban.

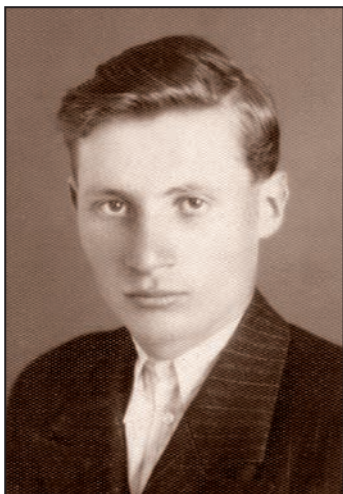
GÁGOVICS FERENC 1924. január 7-én született Tárnokon Gágovics Mihály és Kreidl Anna gyermekeként. 1945. február 15-tel nyilvánították halottá. Cserhádi István Temesvárt adta meg halálának helyeként.

KÁLLAI JÁNOS 1909. november 30-án született Debrecenben Kállai Sándor és Müller Eszter gyermekeként. Az anyakönyvben 1945. április 15-e szerepel holtta nyilvánítási dátumként. Cserhádi István elhalálozásának helyeként Szegedet adta meg.

KOKICS LAJOS Kókics Mihály és Kemény Mária gyermekeként született Tárnokon 1905. április 6-án. 1945. április 15-tel nyilvánították halottá. Cserhádi István Baját adta meg az elhalálozás helyeként, a család azonban úgy tudja, hogy Temesváron hunyt el tífuszban. Két testvére, János és Tamás hozta halálának hírért.

LEPNYÁK ISTVÁN 1924. augusztus 27-én született Tárnokon. Szülei Lepnyák István és Pintér Anna. Cserhádi István gyűjtésében a halál idejeként és helyeként 1945. március/április, illetve Temesvár van megadva.

MAYER FERENC 1915. augusztus 25-én született Érden Mayer Jakab és Petró Teréz gyermekeként. 1945. május 15-i dátummal nyilvánították halottá. Cserhádi István gyűjtésében azt olvashatjuk, hogy Foksányban hunyt el, de a család Szegedről kapott értesítést halálával kapcsolatban.

MELICHER EMIL 1926. május 23-án született Tárnokon Melicher Tamás és Petró Teréz gyermekeként. Több túlélő is arról számolt be, hogy Temesváron hunyt el. Cserhádi István a halál időpontjaként 1945 márciusát adta meg.

MÉSZÁROS JÓZSEF 1900. február 10-én született Tárnokon. Szülei Mészáros András és Lizsicska Anna. A halotti anyakönyvben 1945. április 15-i holtta nyilvánítási dátum szerepel, a hadifogoly-adatbázisok adatai szerint viszont 1945. január 24-én Baján, vérhasban hunyt el. Ezt a januári dátumot támasztja alá Eszéki Imre is, akinek visszaemlékezésében azt olvashatjuk, hogy Mészáros József Baján halt meg.

MÉSZÁROS JÓZSEF 1904. április 3-án született Tárnokon Mészáros István és Kiss Teréz gyermekeként. Az IQSYS Hadifogoly-adatbázis szerint 1945. május 16-án hunyt el Temesváron. A halotti anyakönyvben 1945. június 15-i holtta nyilvánítási dátum szerepel.

MIKULÁSIK ANTAL 1906. július 26-án született Tárnokon. Szülei Mikulásik Antal és Rihó Katalin. Cserháti István gyűjtése szerint 1945. február 15-én Szegeden hunyt el. A halotti anyakönyvben ezzel szemben június 30-i holtta nyilvánítási dátum szerepel, illetve a család úgy tudja, hogy Temesváron hunyt el. Egyik fogolytársa hozta meg halálának hírért.

MONORI ANDRÁS 1900. július 8-án született Tárnokon Muskovics Mihály és Poszmik Mária gyermekeként. Nevét később Monorira magyarosította. 1945. június 30-i dátummal nyilvánították halottá. Temesváron hunyt el.

MORAVEK GÁBOR 1909. október 12-én született Tárnokon Moravek János és Lulity Róza gyermekeként. Az IQSYS Hadifogoly-adatbázis szerint 1945. április 15-i dátummal nyilvánították halottá. Tanúvallomások szerint 1945 márciusában Temesváron halt meg tífuszban. A pontos nap nem ismert, az adatbázis orosz adatlapján március 7-e, a holtta nyilvánítási kérelemben március 6-a, míg a végzés indoklásában március 26-a szerepel.

MOSONYI JÓZSEF Muskovics Tamás és Mülhauser Karolin gyermekeként született Tárnokon 1900. június 5-én. 1945. február 15-tel nyilvánították halottá. A család úgy tudja, hogy Temesváron hunyt el.

MUSKOVITS ERNŐ Tárnokon született 1903. augusztus 31-én. Szülei Muskovits József és Pintér Mária. A halotti anyakönyvben 1945. február 15-e szerepel holtá nyilvánítási dátumként. Cserhádi István Baját adta meg halálának helyeként, de több visszaemlékező Temesvárt említette, és a család is erről tud. Öccse, Béla 1945. július 8-án Temesvárról tért haza.

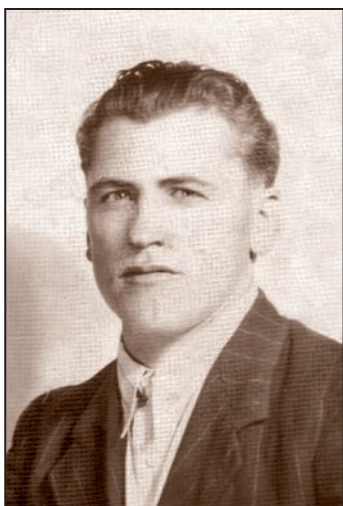
MUSKOVITS JÓZSEF Tárnokon született Muskovits Mihály és Eskulics Róza gyermekeként 1904. március 18-án. 1945. március 15-i dátummal nyilvánították halottá. Nagy István visszaemlékezéséből tudjuk, hogy a Baja és Temesvár közti vonatúton halt meg. Bátyja, Albin Ercsiből szökött vissza.

PETRÓ JÓZSEF Tárnokon született 1903. július 9-én. Szülei Petró Károly és Pluhár Erzsébet. A halotti anyakönyvben 1945. február 23-a szerepel a halál időpontjaként, de a visszaemlékezések alapján halálának ideje január végére tehető. Többen is beszámoltak arról, hogy Dunaföldváron az egyik orosz katonával megbeszélte, hogy az órájáért cserébe elengedi. Visszaszaladt még a pokrócáért, s mire visszaért az ajtóhoz, már egy másik katonára állt ott. Nem engedte el, hanem megverte, és Petró József hamarosan belehalt sérüléseibe. Gyűjtésében Cserháti István is megemlítette a történetet, nála azonban nem verésről olvashatunk, hanem arról, hogy Petró Józsefet agyonlőtték. Öccse, András katonaként esett fogságba. Cserháti István gyűjtésében az áll, hogy 1945 márciusában Focsaniban hunyt el.

PETRÓ LÉNÁRD 1906. április 27-én született Tárnokon Petró András és Skultéti Mária gyermekeként. 1945. április 15-i dátummal nyilvánították halottá. Temesváron hunyt el.

PINTÉR FERENC Tárnokon született 1915. szeptember 7-én Pintér András és Petró Julianna gyermekeként. Az IQSYS Hadi-fogoly-adatbázis szerint 1945. március 30-án Szegeden hunyt el. A családnak megküldött halotti értesítőn is ez a dátum áll. Testvére, Lőrinc Temesvárról tért haza 1945. április 24-én.

POLACSEK FERENC 1914. szeptember 3-án született Tárnokon. Polacsek Mihály és Rihó Mária négy fia közül a másodszültött Ferencet, valamint a legfiatalabbat, Istvánt hurcolták el robotra. Mind a ketten Szegeden hunytak el, Cserhádi István gyűjtése szerint 1945 áprilisában. Pálmai Ferenc visszaemlékezéséből azt is tudni, hogy István bátyja, Ferenc ölében halt meg. A két másik fiú, Mihály (1913–1966) és János (1919–1982) katonaként szolgált a háborúban. János többéves fogság után, 1949-ben tért haza.

POSZMIK FERENC 1912. március 8-án született Tárnokon Poszmiik Lukács és Pilár Katalin gyermekeként. Az IQSYS Hadifogoly-adatbázis szerint 1945. július 8-án a 251/8-as számú táborban, Gigant nevű településen hunyt el. A Cserhádi István által készített kérdőívben az áll, hogy a Don-kanyarban esett el. Ez az adat téves, január 8-án hurcolták el.

POSZMIK JÓZSEF Tárnokon született 1904. március 16-án Poszmiik Tamás és Pilár Katalin gyermekeként. 1945. február 20-i dátummal nyilvánították halottá.

RÁCZ EMIL 1926. május 15-én született Tárnokon. Szülei RÁCZ András és Szabó Mária. Az IQSYS Hadifogoly-adatbázis szerint 1945. május 13-án hunyt el. Több túlélő is úgy emlékezett, hogy Temesváron halt meg. A halotti anyakönyvben 1945. február 15-i holtta nyilvánítási dátum áll. Bátyja, József szintén a robot áldozata lett.

RÁCZ JÓZSEF 1924. február 21-én született Tárnokon RÁCZ András és Szabó Mária gyermekeként. Cserháti István gyűjtésében halálának dátumaként 1934. március 20-a áll. Több túlélő is úgy emlékezett, hogy Temesváron hunyt el, Pálmai Ferenc visszaemlékezésében azonban azt olvashatjuk, hogy Râmnicu Sărat-nál hagyta el őt, tehát elkerült Temesvárról. Öccse, Emil szintén a robot áldozata lett.

ROZOVICS MIHÁLY 1901. november 17-én született Budapesten Rozovics Mihály és Partl Jozefa gyermekeként. A hadifogoly-adatbázisok szerint 1945. április 6-án Szegeden hunyt el tífuszban.

SOMOGYI PÁL 1910. április 13-án született Tárnokon Somogyi Pál és Petró Anna gyermekeként. A hadifogoly-adatbázisok szerint 1945. március 7-én hunyt el Szegeden. Cserháti István gyűjtésében azt olvashatjuk, hogy Temesváron halt meg, de több túlélő és a család is arról számolt be, hogy Somogyi Pál Szegeden vesztette életét, ahol latrinába esett. A halotti anyakönyvbe holtta nyilvánítási dátumként 1945. április 22-ét jegyezték be.

SZATHMÁRI JÓZSEF 1925. szeptember 15-én született Tárnokon Szathmári Lajos és Csepeli Lujza gyermekeként. Halálával kapcsolatban csak Cserháti István gyűjtésében találtunk adatokat. Eszerint 1945. február 10-én hunyt el Baján.

TÁRNOKI JÁNOS 1913. május 10-én született Ercsiben. Szülei Csernyák Vince és Lizicska Teréz. Nevét később Tárnokira magyarosította. Cserháti István gyűjtésében azt írta, hogy 1943 februárjában a Donnál esett el. Ezek téves adatok, valójában január 8-án hurcolták el. Pálmai Ferenc visszaemlékezésében azt olvashatjuk, hogy a Baja és Temesvár közötti vonatúton halt meg Tárnoki Emil ölében. A halotti anyakönyvben 1945. február 23-i dátum szerepel, de amennyiben a vonatúton halt meg, ez téves adat, halála január végére tehető.

UMFÜHRER JÁNOS 1900. február 8-án született Száron Umführer Mátyás és Untergaffler Terézia gyermekeként. 1945. február 15-i dátummal nyilvánították halottá, a halál helyeként Szegedet adták meg.

VAS IMRE 1925. október 19-én született Tárnokon Vas János és Poszpisek Mária gyermekeként. Cserhádi István gyűjtésében 1945. április és Temesvár szerepel a halál idejeként és helyeként, Nagy István azonban arról számolt be, hogy Szegeden hunyt el tüdőgyulladásban. A család szintén Szegedről tud, édesanyja még 1945-ben elutazott oda, és akkor hírt kapott fia haláláról. Bátyja, János 1942 decemberében Voronyezsnél esett el.

VESZELI ANDOR 1915. november 15-én született Tárnokon. Szülei Veszeli András és Skultéti Erzsébet. Cserhádi István gyűjtésében azt olvashatjuk, hogy 1945 februárjában Baján hunyt el, Nagy István azonban úgy emlékezett, hogy Temesváron halt meg.

VICZING ISTVÁN 1910. október 26-án született Tárnokon Viczing István és Eskulics Teréz gyermekeként. Halálával kapcsolatban csak Cserhádi István gyűjtésében találtunk adatokat. Eszerint 1945 áprilisában Temesváron hunyt el.

VIKTÓRIUSZ FERENC 1924. július 30-án született Tárnokon Viktórusz Mihály és Mülhauser Irén gyermekeként. Az IQSYS Hadifogoly-adatbázis szerint 1945. május 15-én hunyt el a 3604-es táborban, Szapogovó nevű településen. Cserhádi István gyűjtésében 1945. április és Temesvár áll.

WEISZ ÁRPÁD 1905. augusztus 8-án született Budapesten. Szülei Weisz Árpád és Leopold Katalin. Halálával kapcsolatban csak Cserhádi István gyűjtésében találtunk adatokat. Eszerint 1945 februárjában hunyt el Temesváron.

ZOMBORI IMRE 1926. április 25-én született Tárnokon Zombori András és Kussa Mária gyermekeként. A halotti anyakönyvben 1945. március 15-e áll holtta nyilvánítási dátumként. Cserhádi István gyűjtése szerint Temesváron hunyt el. Bátyja, András Ungvárnál esett el 1944-ben.

ZSOLNAI JÓZSEF 1903. október 3-án született Budapesten Zsolnai János és Szemlak Magdolna gyermekeként. Temesváron hunyt el, Cserhádi István gyűjtése szerint 1945. április 10-én.

DOLGOS LAJOSsal kapcsolatban a halotti anyakönyvben találtunk adatokat. Születési idejét nem tudni, negyvenegy évesen hurcolták el. 1945. május 15-tel nyilvánították halottá, halálának helyeként Temesvárt adták meg. Cserhádi István is ezeket az adatokat közölte.

DOMBOS MIHÁLY 1900. szeptember 24-én született Tárnokon Dombos Mihály és Ábel Éva gyermekeként. 1945. január 15-i dátummal nyilvánították halottá, halálának helyeként pedig Baját adták meg. Cserhádi István is a halotti anyakönyvbe bejegyzett adatokat közölte.

FARKAS RÓBERT 1920. november 1-jén született Budapesten Farkas Róbert és Czecei Mária gyermekeként. 1945. július 15-ével nyilvánították halottá, az elhalálozás helyeként Temesvárt adták meg.

FISCHER RICHÁRD Újvidéken született 1882. május 27-én. Szülei Fischer Ferenc és Jergencz Katalin. A halotti anyakönyvben 1945. február 15-i holtta nyilvánítási dátum szerepel. Cserhádi István gyűjtésében a halál helyénél Szeged olvasható.

HARTAI JÓZSEF 1905-ben született Hartai László és Szalai Anna gyermekeként. Halálával kapcsolatban semmit nem tudni.

MIHALOVICS PÁL 1915. május 29-én született Tárnokon. Szülei Mihalovics Pál és Rihó Mária. 1945. február 15-i dátummal nyilvánították halottá. Cserhádi István gyűjtésében egyszer Baját, egyszer pedig a Baja és Temesvár közti utat említette halálának helyszíneként.

MIKS JÁNOSsal kapcsolatban Cserhádi István gyűjtésében találtunk adatokat. 1912-ben született és 1945 áprilisában hunyt el Temesváron.

MOLDOVÁN MÁRTON 1901. november 11-én Marosvásárhelyen született Moldován Mihály és Venczel Ágnes gyermekeként. Cserhádi István gyűjtésében azt olvashatjuk, hogy 1945. április 10-én Temesváron hunyt el.

NAGY JÁNOST negyvenhárom évesen hurcolták el. Szülei Nagy Károly és Lázár Rozália. 1945. március 15-i dátummal nyilvánították halottá. Cserhádi István gyűjtése szerint Temesváron halt meg.

PATATICS ANDRÁS 1908. november 30-án született Tárnokon Patatics Vince és Szabó Mária gyermekeként. A halotti anyakönyvben 1945. február 15-i holtta nyilvánítási dátum olvasható.

PAULIK PÁL Sóskúton született 1913. szeptember 13-án Paulik Pál és Dudás Julianna gyermekeként. Cserhádi István halálának idejeként 1945 áprilisát adta meg.

PETRÓ KÁROLYT Tárnokról, de nem tárnoki lakosként vitték el robotra. Cserhádi István gyűjtéséből ismeretes, hogy 1911-ben született New Yorkban Petró András és Szulok Erzsébet gyermekeként. Az IQSYS Hadifogoly-adatbázisban egy Petró Károlyt találni, aki 1911-ben született, eszerint 1945. május 28-án hunyt el Temesváron. Cserhádi István 1945. áprilist/májust adja meg a halálának idejeként, helyszíneként pedig Foksányt.

PINTHOFFER JENŐ 1919. március 17-én Apostagon született. Halálával kapcsolatban Cserháti István azt írta, hogy tifuszban hunyt el Temesváron 1945. április 15-én.

POLACSEK ISTVÁN 1921. december 20-án született Tárnokon. Polacsek Mihály és Rihó Mária négy fia közül a másodszületett Ferencet, valamint a legfiatalabbat, Istvánt hurcolták el robotra. Mind a ketten Szegeden hunytak el, Cserháti István gyűjtése szerint 1945 áprilisában. Pálmai Ferenc visszaemlékezéséből azt is tudni, hogy István bátyja, Ferenc ölében halt meg. A két másik fiú, Mihály (1913–1966) és János (1919–1982) katonaként szolgált a háborúban. János többéves fogság után, 1949-ben tért haza.

RÓNASZÉKI FERENCCEL kapcsolatban csak Cserháti István gyűjtéséből rendelkezünk adatokkal. Édesanyja Hajós Erzsébet. 1904-ben született és 1945 áprilisában hunyt el Temesváron.

SOMOGYI ISTVÁN Tárnokon született 1915. augusztus 22-én Somogyi István és Petró Ágnes gyermekeként. Temesváron hunyt el, Cserháti István 1945 áprilisát adta meg halála dátumaként.

STRBIK ISTVÁN 1913. október 14-én született Tárnokon Strbik Tamás és Pitt Mária gyermekeként. Az IQSYS Hadifogoly-adatbázis szerint 1945. március 31-én hunyt el Temesváron. A halotti anyakönyvben 1945. február 25-e áll holtta nyilvánítási dátumként, Cserháti István gyűjtésében pedig 1945. február 15-e. Cserháti István a halál helyeként Foksányt adta meg.

TAKÁCS JÓZSEFFEL kapcsolatban csak Cserháti István gyűjtéséből rendelkezünk adatokkal. 1901-ben született, édesanyja Terkovics Mária. 1945 februárjában Baján hunyt el.

VADKERTI T. FERENC 1913. november 7-én született. Édesanyja Polák Terézia. 1945. február 7-én hunyt el.

VAJDA ISTVÁN Vajda István és Vörös Julianna gyermekeként született. Negyvenöt éves volt, mikor elhurcolták. 1945. február 15-i dátummal nyilvánították halottá.

VAKULYA JÓZSEF 1910-ben született. Édesanyja Bacsa Mária. Az elhurcolás idején sógoránál, Vadkerti T. Ferencnél lakott. Nem tárnoki lakos volt. Halálával kapcsolatban semmilyen információnk nincs.

ZSOVÁK PÉTER 1902. június 21-én született Pázmándon Zsovák György és Nyúl Katalin gyermekeként. 1945. február 15-i dátummal nyilvánították halottá, de Cserháti István gyűjtésében azt olvashatjuk, hogy 1945. április 10-én hunyt el Temesváron.

FOGSÁGOT TÚLÉLŐK

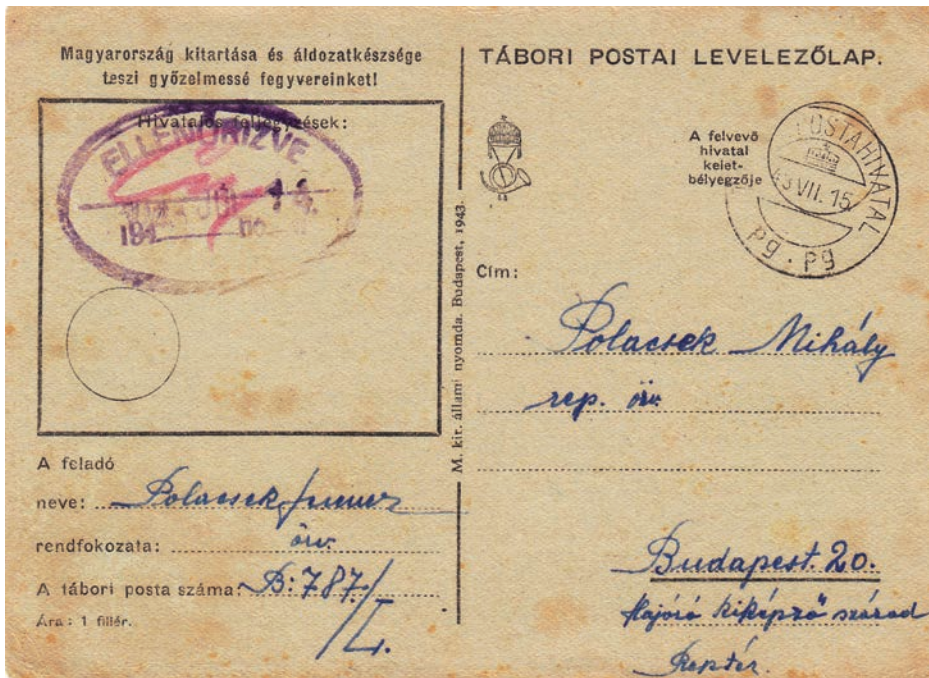
Arányi (Bilik) János	Nagy István
Czugler József	Nagy János
Czugler Mátyás	Németh Pál
Daróczi ?	Padányi Béla
Drobni József	Pálmai (Poszpisek) Ferenc
Erdei István	Pálos István
Eskulics Ferenc	Palotai Emil
Eskulics Gyula	Papp József
Eszéki Imre	Pátrovics Ferenc
Futó Ferenc	Pátrovics János
Futó József	Pluhár Rezső
Halmi (Hibity) Ferenc	Poszmik János
Jézsó András	Poszmik Mihály
Kincses István	Rákóczi István
Kincses Vince	Romhányi György
Kiss Tamás	Romhányi István
Kokics János	Sefcsik Vince
Kokics Tamás	Somogyi Pál
Kussa József	Szabó István
Kussa Viktor	Szépölgyi (Lizicska) Ferenc
Lehel (Lepnyák) József	Szilágyi Sándor
Lehel (Lizicska) József	Szlama Ferenc
Lengyel Sándor, ifj.	Szlama István
Lugosi (Lulity) Ferenc	Szűcs Sándor
Lukács József	Takács István
Mészáros Emil	Tárnoki (Skornyák) Emil
Mészáros Mihály	Taródi János
Mohácsi (Zamecsnyik) Lajos	Tóth Imre
Molnár József	Viczing Győző
Muskovics József	Viktóriusz József
Muskovits Béla	Zungóczki István
Mülhauser Lajos	

VISSZASZÖKTEK

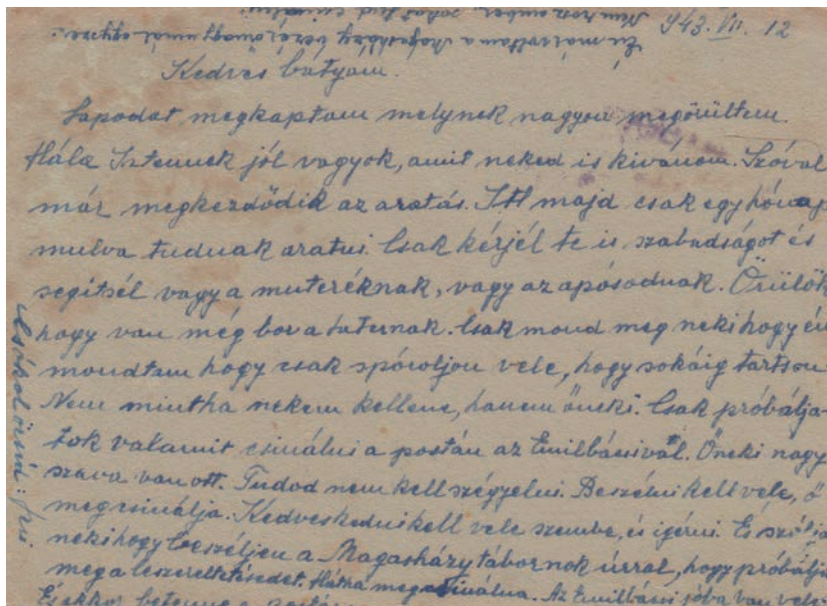
Ábel Gáspár	Kövesdi (Kokity) István
Ábel József	Lugosi Miklós
Battai Nándor	Márczi László
Czabajszki József	Méder Ferenc
Csernyánszki János	Mészáros István
Eskulics Emil	Mikes Ferenc
Eskulics Ferenc	Muskovics Albin
Eskulics Imre	Palotai (Petró) István
Eskulics Tamás	Papp Lajos
Eskulics Róbert	Petró Imre
Halmai (Hibity) Albin	Pintér Lőrinc
Haraszti (Hibity) Mihály	Pintér Mihály
Jámbor (Patatics) István	Rutai Ferenc
Kincses (Kapunics) Ádám	Szigetvári (Szlama) Andor
Kleman Vilmos	Szlama István
Kőfalusi (Kokics) Antal	Zombori Albin

HAZAENGEDTÉK

Balon József	Lepsényi Andor
Czugler Pál	Mészáros Ferenc
Dombos László, ifj.	Moldován Márton, ifj.
Erdősi János	Nagy György
Gyergyói István, id.	Nagy József
Gyergyói István, ifj.	Palotai (Petró) Lukács
Kofár Ferenc	Poszmik István
Kussa Ferenc	Szathmári Lajos, id.
Lengyel Sándor, id.	

1. kép: Polacsek Ferenc bátyjának, Polacsek Mihálynak írt levele (1943. július 12.)

2. kép: Polacsek Ferenc bátyjának, Polacsek Mihálynak írt levele (1943. július 12.)

3. kép: Polacsek Ferenc szüleinek küldött újévi üdvözlőlapja

4. kép: Viktoriusz Ferenc elemi népiskolai értesítő könyvecskéje (1930–1936)

Az anyatörténelmi napló sorszáma: 92/13

62/9209.

ELEMI NÉPISKOLAI BIZONYÍTVÁNY.

Miklóssai József, aki Párász
községben, (vármegyében) Fejér vármegyében)

1900. évi június hó 5-én született, rom. kat. vallású
 és magyar nyelven beszél, az elemi népiskola 5 osztályát a Sárosi Községi elemi népiskolában mint recedens *) tanuló az 1911/1912. iskolai évben a következő eredménnyel végezte: **)

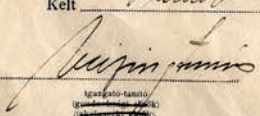
Magaviselete	<u>kielégés</u>
Szorgalma	<u>változó</u>

A tantárgyakban tanúsított előmenetele:

Hit- és erkölcstan	<u>jó</u>
Magyar nyelv	beszéd- és értelemgyakorlatok	<u>jó</u>
	olvasás és olvasmánytárgyalás	<u>jó</u>
	írás	<u>jó</u>
	fogalmazás	<u>elégséges</u>
	helyesírás és nyelvi magyarázat	<u>elégséges</u>
Számítás és mértan	<u>jó</u>
Földrajz	<u>jó</u>
Történelem	történelem és alkotmánytan	<u>jó</u>
	polgári jogok és kötelességek	<u>jó</u>
Természeti és gazdasági ismeretek	természettan és vegytan	<u>jó</u>
	természettan, gazdaságtan és háztartástan	<u>jó</u>
	egészségtan	<u>jó</u>
Rajzolás	<u>jó</u>
Ének	<u>jó</u>
Kézimunka	<u>jó</u>
Testgyakorlás	<u>jó</u>

Mulasztott félnapot. Nem igazolt félnapot.

Kelt Párász, 1910. évi október hó 20. n.

igazgató-tanító
(magiszteri jogokkal)

tanító

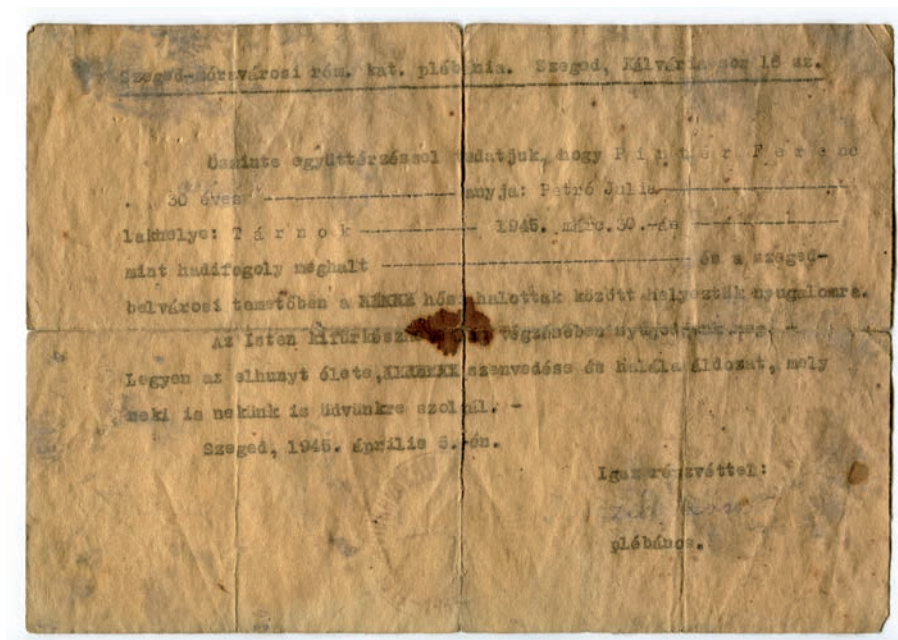
*) Rendes, magán.
 **) Az érdemjegyek fokozatai a következők: a) az erkölcsi magaviseletnél: dícséretes, jó, tűrhető; b) a szorgalomnál: dícséretes, változó, hanyag; c) a tanulmányi előmenetelnél: kitűnő, jeles, jó, elégséges, elégtelen.

830 rakl. sz. Kir. m. egyetemi nyomda. 20.

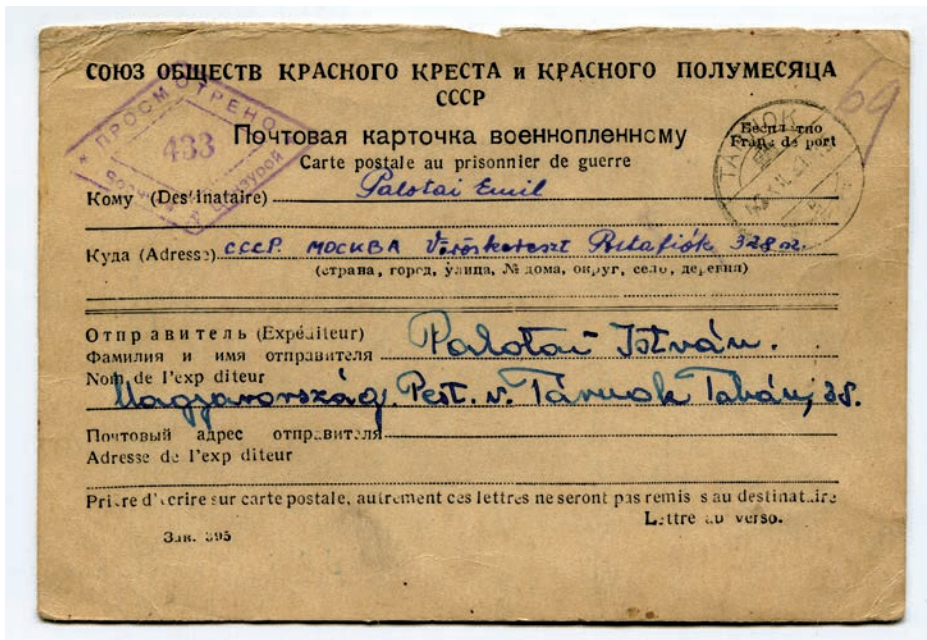
5. kép: Mosonyi József ötödik osztályos népiskolai bizonyítványa (1929. október 20.)

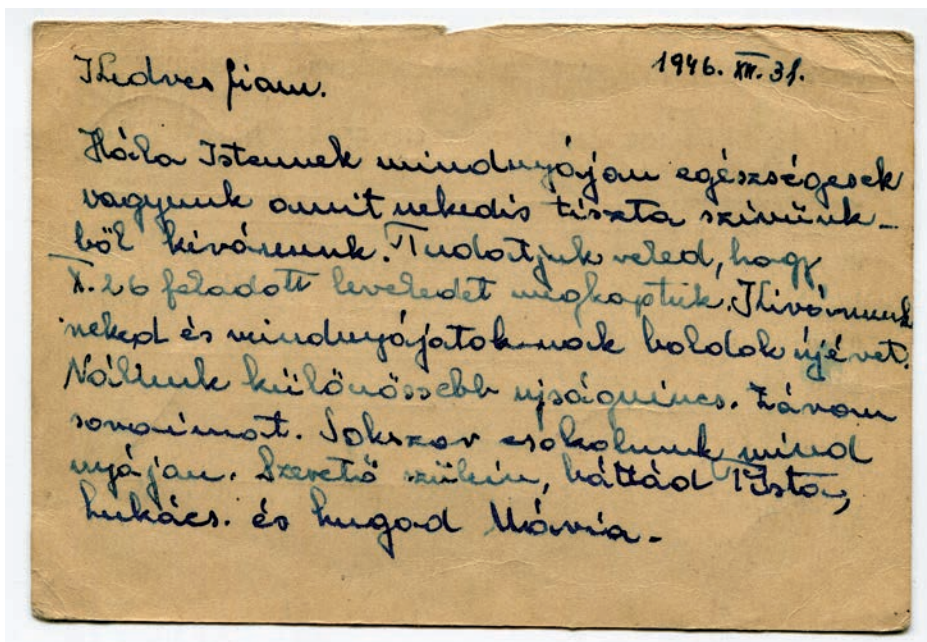
6. kép: Az 1904-es születésű Mészáros József által lejegyzett és aláírt kotta (Franczl polka mélyszárnykürt B, 1930. szeptember)

7. kép: Pintér Ferenc halotti értesítője. A Szeged-móravárosi katolikus plébánia 1945 áprilisában értesítette a családot, hogy Pintér Ferenc március 30-án Szegeden elhunyt.

8. kép: Palotai István fiának, Emilnek írt levele
(1946. december 31.)

9. kép: Palotai István fiának, Emilnek írt levele
(1946. december 31.)

ВЕНГРИЯ

**СОЮЗ ОБЩЕСТВ КРАСНОГО КРЕСТА И КРАСНОГО ПОЛУМЕСЯЦА
СССР**

Почтовая карточка военнопленного **Бесплатно**
Franc de port

Carte postale du prisonnier de guerre

Кому (Destinataire) Palotai Miklós

Куда (Adresse) Magyarország, Zebelen utca
Tárnok, Tárnok u. 35
(страна, город, улица, № дома, округ, село, деревня)

Отправитель (Expéditeur) Palotai Emil

Фамилия и имя военнопленного
Nom du prisonnier de guerre СССР Москва

Почтовый адрес военнопленного
Adresse du prisonnier de guerre Városi kérészt
Postafiók 39814

Вн 397

10. kép: Palotai Emil szüleinek írt levele
(1947. április 10.)

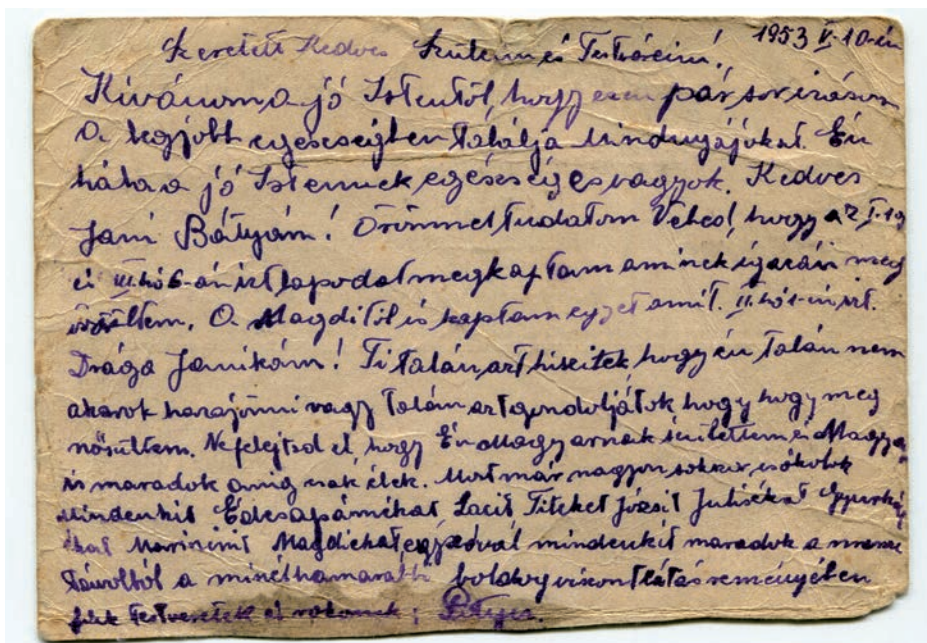
Kelt 1947. IV. 10.

Udvesszüleim én Kála Isten
mel egyösséges vagyok a mit
maguk nakis teszta saivem böl
hivának. Kácselnak bisék nek es
sok egyösséget hivának Isten
velük sokszor sokhol minnyá
jüket szerető fuuk Email.

11. kép: Palotai Emil szüleinek írt levele
(1947. április 10.)

12. kép: Nagy István szüleinek és testvéreinek írt levele
 (1953. április 10.)

13. kép: Nagy István szüleinek és testvéreinek írt levele
 (1953. április 10.)

ORVOSI VIZSGÁLATI LAP A HAZATÉRŐK RÉSZÉRE.

Sorszám: 29927 Kor: 1923. X. 9

Név: Pálmai Ferenc Lakóhely: Tárnok

Anyja neve: Török Anna

Fertőtlenítés napja: 1948 MAJ. 17 Fertőtlenítést végző aláírása: _____

1. Általános orvosi vizsgálat az átadó, átvevő állomáson:	Vizsgálat napja	Lelet	Intézkedés	Aláírás
	<u>7/17.</u>	<u>Orvosi vizsgálat</u>		<u>[Signature]</u>
2. Tüdővizsgálat:		Elváltozás nélkül. Elváltozás: 		
3. Malária-vizsgálat:		gyanus positiv negativ		
4. Gonorrhoea-vizsg.		positiv negativ		
5. Hatósági orvosi vizsgálat:	<u>1948</u> <u>5/24</u> <u>5/25</u> <u>5/2</u> <u>5/8</u> <u>5/15</u>	<u>---</u> <u>---</u> <u>---</u> <u>---</u> <u>---</u>	<u>[Signature]</u> <u>---</u> <u>---</u> <u>---</u> <u>---</u>	<u>[Signature]</u> <u>[Signature]</u> <u>[Signature]</u> <u>[Signature]</u> <u>[Signature]</u>

Figyelmeztetés.

1. Ez a lap okirat. meg kell őrizni!

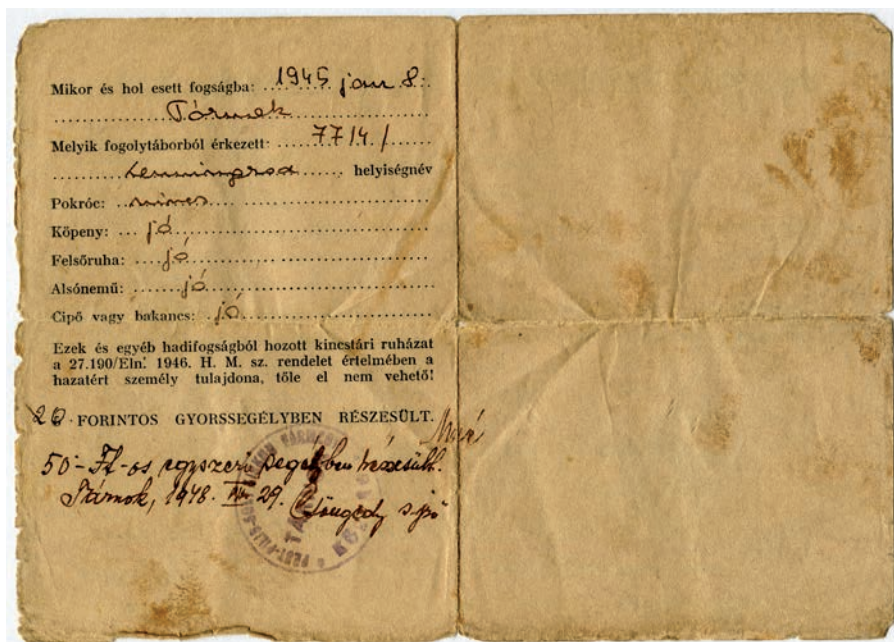
2. Minden hazatért hadifogoly a magyar határ átlépésétől számított 20 napig négynaponként jelentkezni köteles a tartózkodási helye szerint illetékes hatósági orvosnál annak rendelőjében, illetve körlátogatása alkalmával. A vizsgálat ingyenes. A fekvőbeteg a hatósági orvost lakására kéri. Az, aki ezt a rendelkezést nem tartja be, nem részesül hadifogoly-kezdményben.

Fővárosi Nyomda Rt

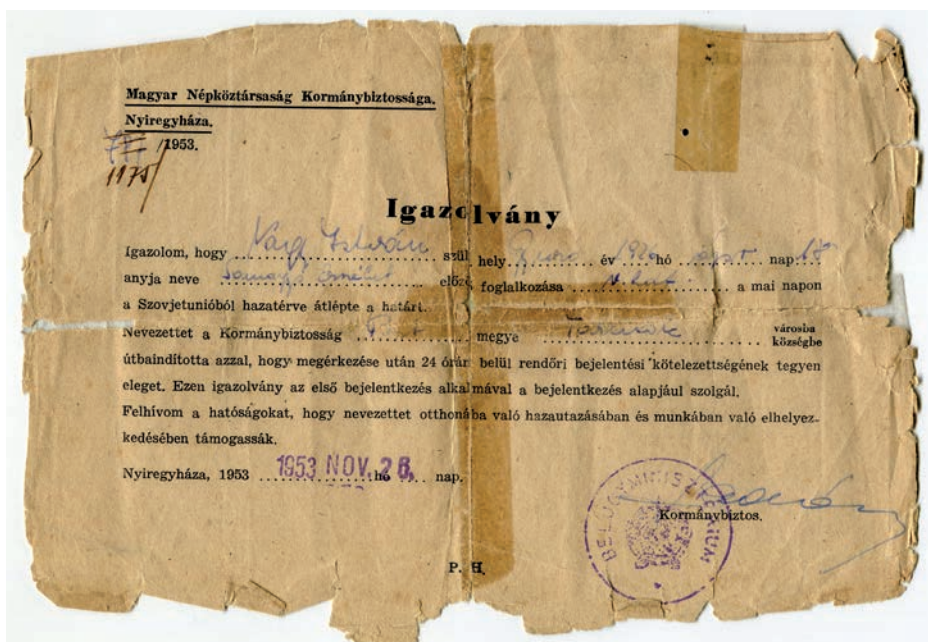
14. kép: Pálmai Ferenc Debrecenben kiállított orvosi lapja (1948. május 17.)

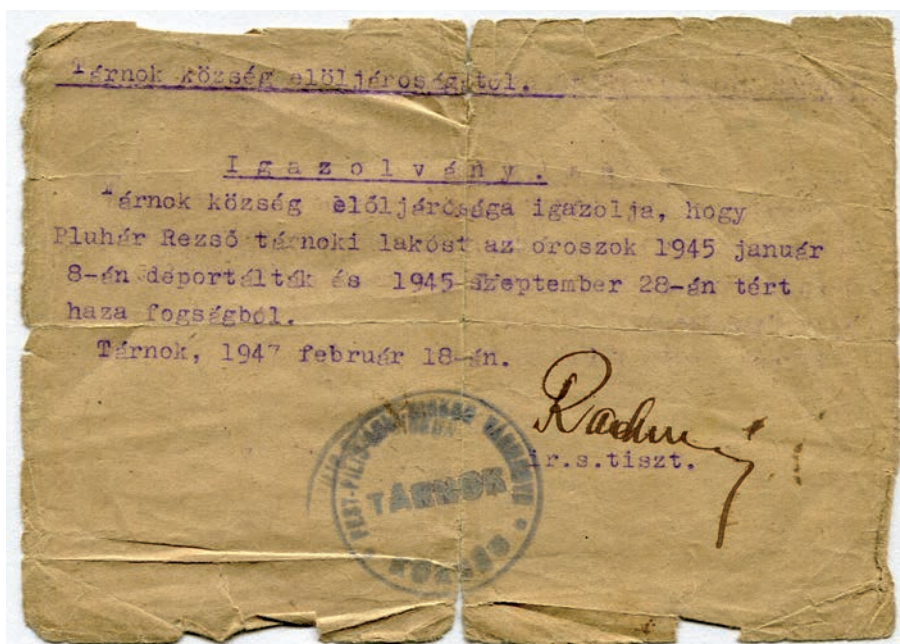
15. kép: Pálmai Ferenc igazolása, melyet hazatérésekor Debrecenben állítottak ki (1948. május 18.)

16. kép: Pálmai Ferenc igazolása, melyet hazatérésekor Debrecenben állítottak ki (1948. május 18.)

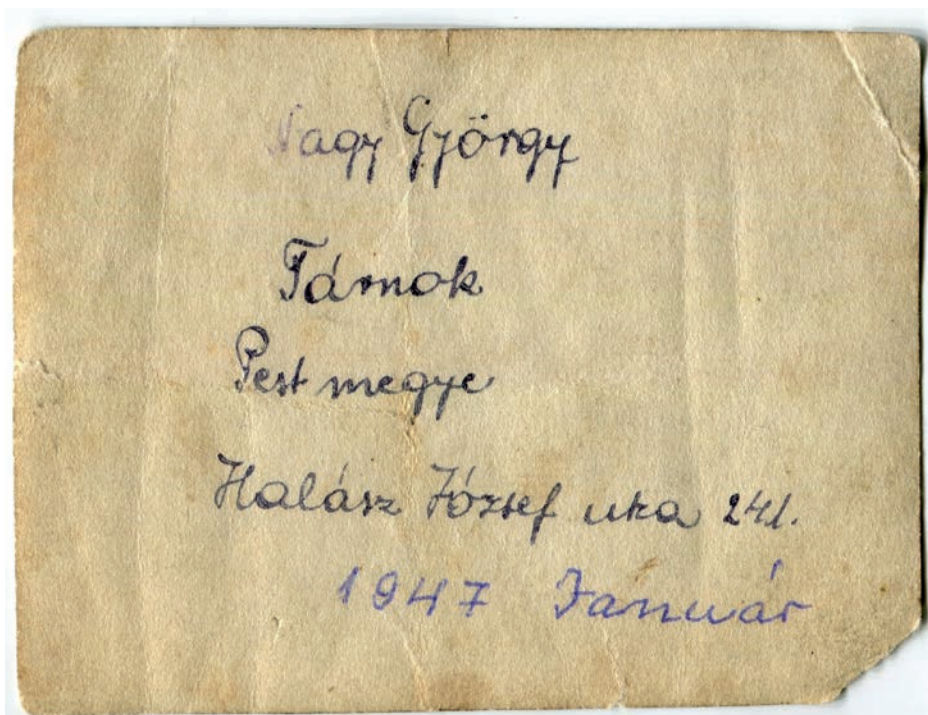
17. kép: Nagy István igazolása, melyet hazatérésekor Nyíregyházán állítottak ki (1953. november 26.)

18. kép: Tárnok község előljárósága által Pluhár Rezső részére kiadott igazolvány (1947. február 18.)

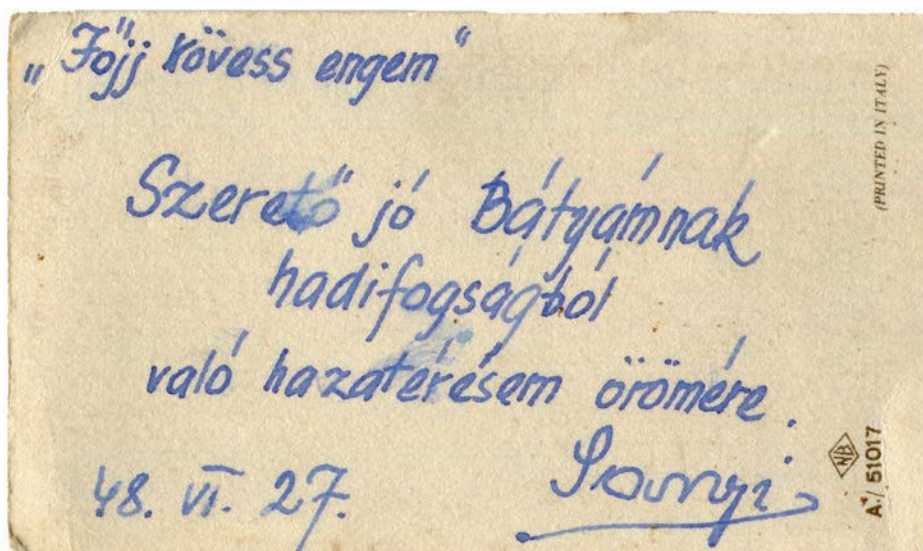
19. kép: Nagy János családjának küldött fényképe a kazanyi táborból
(1947. január)

20. kép: A kazanyi táborból küldött fénykép hátoldala
(1947. január)

21. kép: Lengyel Sándor bátyjának, Lászlónak ajándékozott szentképe fogságból való hazatérése alkalmából (1948. június 27.)

22. kép: A szentkép hátoldala, amelyet Lengyel Sándor ajándékozott bátyjának, Lászlónak, fogságból való hazatérése alkalmából (1948. június 27.)

Napló 1)

1945. február 7. Az egyhónapos pince tartózkodás után bejöttünk a faluba körülnézni, hogy milyen a helyzet a házkörül. Így döntöttünk, hogy holnap hurcolkodunk haza. Még elmentünk a laktáriumokhoz is körülnézni, majd elindultunk vissza a pincébe a temetőn keresztül. Ahogy bandukozniunk találkoztunk egy orosz katonával. Megállított a temető kápolnájánál és közölte velünk, hogy sirt kell ásni a szovjet katonáknak. Mi megkérdeztük, ^{hogy} legyen az sír. Erre ő kijelölt egy 3x4 m darabot, hogy ért assuk ki. Minek ekkora gödör? kérdeztük. Erre ő azt a választ adta, hogy ötven-hatan lesznek azok a katonák akiket ide fognak temetni és lövik őket agyon, mert a fronttól megszöktek és a civil lakossággal garázdálkodtak. Olyan vällig erő gödröt ástunk, erre ő azt mondta, hogy már elég mély, abba hagyhatjuk. A szerszámot vissza raktuk a kápolnába és utána elmentünk, hogy mehetünk a dolgunkra. Az után a pince felé találkoztunk emberekkel, ők mondták, hogy kidobolták, holnap 8-án érden jelentkezni kell igazolás végett 16-60 éves korig. A pincébe érve arután megbeszéltek a katonáinkkal, hogy elmegyünk az igazolásért, és majd 9-én hurcolkodunk haza a lakásba a faluba.

23. kép: Nagy István kézzel írott visszaemlékezésének első oldala

Kitararodott. Közben felek-
 tifus, Tömegsírak +
 120 ből sok társai Meli-
 ches Emil is. Orvos volt,
 de nem lehetett hozzájárul-
 ni, és gyógyszeres sem volt
 volt nap, hi nem kapta meg
 enni. Vasbordóban egész
 nap valami lisztleves,
 kenyér, cukor, de nem min-
 dig. Szatimadnál a gye-
 gélnek a foglyok kb fele
 itt halt meg.

Tárossal - vagonisorás
 a vagonban VC félét kellett
 csinálni. Uli utolsó hónap
 voltak az ott maradt kb

24. kép: Szántó Katalin Cherubina nővér jegyzete. Később az ilyen formában elkészített jegyzetek alapján írta meg Eszéki Imre fogságának történetét.

25. kép: A Somogyi Pál emlékére felesége, Viktóriusz Matild által készítettett „házioltár”

26. kép: Mosonyi József zsebórája

27. kép: Tárnoki János teáskannája

28. kép: Az 1904-es születésű Mészáros József kukoricamorzsolója

29. kép: Debreczeni László gyaluja

30. kép: Viktóriusz Ferenc gyöngyből fűzött címere, amelyet édesapjától, Viktóriusz Mihálytól kapott ajándékba

31. kép: Taródi János csajkája a fogságból

32. kép: Lugosi Ferenc cigarettatartója a fogságból, amelyet saját maga készített egy kulacsból

33. kép: Lugosi Ferenc rózsabokor tövéből készített pipája a fogságból

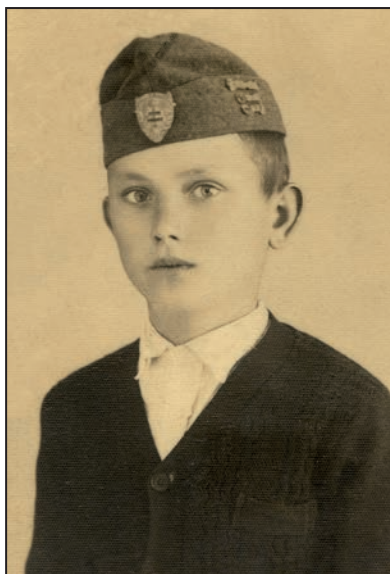
34. kép: Lehel József (Szuszok) kulacsa a temesvári lágerből

35. kép: Lepnyák István 1927-ben

36. kép: A Petró család
(Petró Károlyné Pluhár Erzsébet, Petró József, Petró Anna, Petró András, Petró Károly)
Petró József *malenkij roboton* hunyt el, öccse pedig a fronton esett el.

37. kép: Melicher Emil

38. kép: Zsolnai József feleségével és három kislányával

39. kép: Polacsek Ferenc

40. kép: Mikulásik Antal feleségével, Somogyi Annával és kislányukkal, Magdolnával

41. kép: Somogyi Pál feleségével, Viktóriusz Matilddal

42. kép: Tárnoki János feleségével, Poszmik Erzsébettel

43. kép: Viktóriusz Ferenc, Palotai István, Lehel József, Pálmai Ferenc és Battai Nándor az 1940-es évek elején. Mindannyiukat robotra hurcolták, ahonnan Viktóriusz Ferenc nem tért vissza. Battai Nándor Ercsiből, Palotai István pedig a hódmezővásárhelyi kórházból szökött meg. Lehel József és Pálmai Ferenc túlélte a Szovjetunió táborait.

44. kép: Radnai Mária, Méder Ferenc, Heinrich Klára és Gágovics Ferenc. Méder Ferenc Dunaföldvárról szökött vissza, Gágovics Ferenc roboton hunyt el.

45. kép: A második tárnoki fúvószenekar. A kép 1926 és 1932 között készülhetett.
 (álló sor: Gajárszki Viktor, Ábel József, Somogyi József, Czeilinger József, ismeretlen;
 ülő sor: Lepsényi András, Lizicska Tamás, Mészáros József /1904/,
 Mészáros József /1900/, Mészáros János;
 földön ülők: Czeilinger Ferenc, Eskulics József)
 Mindkét Mészáros Józsefet elhurcolták, egyikük sem térhetett haza a fogságból.

46. kép: Színjátszók a Petró mozi előtt

(felső sor: Pátrovics Ferenc, Lizicska Viktor, Póder Mihály, Kleman István;
középső sor: Mikulásik Antal, Patatics Béla, Eskulics György, Lehel József, Bilik István, Gajárszki ?,
Méder Ferenc, Lehel József /Szuszok/, Gágovics Ferenc; ülnek: Veszeli Andor, Mülhauser Ferenc,
Lugosi Ilona, Méder Viktória, Viczing László, Erdősi Judit, Szimandl Mária, Monori András)
Gágovics Ferenc, Mikulásik Antal, Monori András és Veszeli Andor roboton hunyt el.
Méder Ferenc Dunaföldvárról szökött vissza. Lehel József (Szuszok) 1945 nyarán Temesvárról,
a másik Lehel József pedig feltehetően valamelyik szovjet lágerből tért haza.
Lizicska Viktor katonaként harcolt a második világháborúban, a fronton esett el.

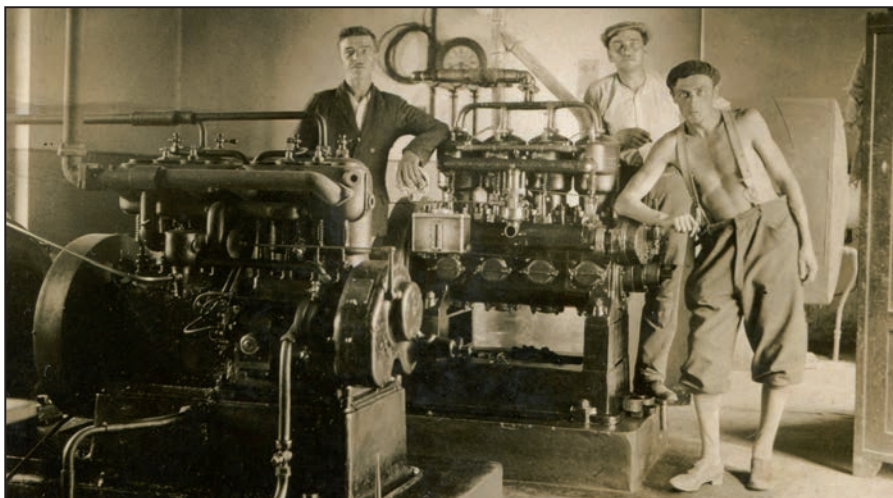
47. kép: Muskovits Ernő a tárnoki focicsapat tagjaként 1920-ban
(Gyurcsa Mihály, Kilincsányi Ferenc, Muskovits Ernő, Márczi József,
Kilincsányi János, Mikulásik Viktor, Mülhauser Viktor, Mikulásik László,
Mikulásik Ferenc, Viczing Cirill, Halász József, Salghamer Károly)

48. kép: Balon Imre a tárnokligeti focicsapat tagjaként 1943. szeptember 9-én
(hátsó sor: ismeretlen, Sente Lajos, Miks Ferenc, Hildi Antal, ismeretlen, Luft Ferenc, ismeretlen;
középső sor: Kokics Béla, ismeretlen, Miks László; első sor: Balon Imre, Völgyesi Károly, ismeretlen)

49. kép: Kokics Lajos szüreten 1933. október 22-én
(álló sor: Gutyina Mátyás, Gutyina Mátyás egyik fia, Gulyás /Gutyina/ Simon,
Gulyás /Gutyina/ András, Kokics Lajos;
ülnek: Gyurcsa Teréz, ismeretlen, Gutyina Andrásné Gyurcsa Paulina, ismeretlen, ismeretlen,
Kokics Lajosné Gutyina Mária, Gutyina Mátyásné)
Kokics Lajos a *malenkij robot* egyik tárnoki áldozata. Gulyás Simon a fronton esett el.

50. kép: Mosonyi József, Szathmári Lajos és Tőcsér János (Sóskút)
1924-ben a tárnoki rádióállomáson